

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

יעטה מורה

ימים נוראים

דרשות ומאמרים
דברי חכמה ומוסר יקרים
להורות הדרך ילכו בה מישרים
לראות בטוב ה' בארץ חיים

שנאמרו מפי

הרה"ג יעקב ברוך הכהן טראב זצ"ל

רבה דשכונת התקווה וראש ישיבת "רבנו יוסף חיים" בעיר ת"א
בן הרה"ג עזרא הכהן טראב זצוק"ל ראב"ד דמשק

נדפס פעיה"ק ירושלים תוכב"א

שנת גמ ברכות יעטה מורה לפ"ק

תוכן העניינים

מועדים

אלול יא

יא חובת ההתבוננות ושמירת הגדרים
יב השיבות ההכנה והרכיבים להשגתה
יג עשה לך מוכיח
יד כמה חמורה וקשה מצות התשובה
יז מצוות עשה של התשובה
יח דרכי התשובה
יט תשובה מביאה רפואה לעולם
לא חובת התשובה
לב

ראש השנה נה

נה תענית בערב ר"ה
נו כיצד שבים בר"ה ללא וידוי
נא דבש בראש השנה
נב תפוח בראש השנה
נג הטעם שעושים זכר לאיל ולא למאכלת
נד כוחה של האמת גדול
נה פרשת העקידה בראש השנה
ס עקידת יצחק ולא העקידה שעקד אברהם
סא תחילת דינו של אדם על דברי תורה
ע לשינוי המידות זקוקים לנס
עב

עשרת ימי תשובה עז

עז תשובה ע"י התורה
עח השיבנו אבינו לתורתך
עט בינוניים תלויים ועומדים
פב

שיר המעלות ממעמקים בעשרת ימי תשובה.....פז
עשרת ימי תשובה כנגד עשרת הדברות.....צא
דין הבינונים לאחר יוה"כ.....צד
ראובן פתח בתשובה תחילה.....צה

יום הכיפורים.....ק

מעלת וקדושת יוה"כ בעליה לרגל ברגלים.....ק
סדר הוידוי.....קד
התשובה כוחה מהדברה הראשונה אנוכי ה'.....קז
הטעם שאין תוקעים בשופר ביוה"כ כבר"ה.....קיג
יוה"כ זמן תשובה לכל.....קיד
אם יהיו חטאיכם כשנים.....קטז
בשביל לשמות בסוכות צריך את ימי הדין.....קיו
פיוט המבדיל במוצאי כיפור.....קיט

אלול

חובת ההתבוננות ושמירת הנדרים

בתחילת אלול קוראים תמיד סדר שופטים ושופטים תתן לך וכו', שזהו התחלת התשובה ועיקרה אשר הבעל תשובה מחויב להושיב שופט ושופט אצל כל שערו, דהיינו כל החושים אשר המה שערים באדם, שפתחם הבורא יתב"ש להשתמש עימם, כגון עיניים, אוזניים, חושים, פה, וראש הגוויה, מחויב האדם להושיב הדעת לשופט אצל כל שער, וכך ישפוט בצדק את אשר ישתמש בחושים ואת אשר יניח.

ושופט הוא אשר יעניש את העובר, כמו"כ יושיב האדם שופט את אשר יעניש, היינו אם יודמן אשר יסתכל בעיניו בדבר האסור או ידבר בפיו את אשר לא ירצה לה, יקבל על עצמו עונש הן בממון לצדקה והן בגוף בסינוף ותענית וכיוצא (וכמו שנהגו תלמידי הרמ"ק ז"ל). וזהו עיקר גדול לתשובה. (בני יששכר דף קכא).

ובעלי רמז אמרו על הפסוק "אשר ה' א-להיך נותן לך לשבטיך ושפטו את" ר"ת אלול¹.

"מצא אישה מצא טוב ויפק רצון מה", עם היות שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, עכ"ז בדרך רמז נ"ל לפרש על חודש אלול, ועי"ז יונח לנו שפיר ויפק רצון וכו'.

¹ אחרי ארי ולא אחרי אישה, אחרי אב שמולו אריה ולא אחרי אלול שמולו בתולה. (אישה). דהיינו שעדיף לחזור בתשובה לאחר חודש אב מאשר אחרי תשרי שאז קשה מאוד לשנות הגו"ד.

אבל עיקר ההקפדה מה שישנו בסדורים והקדימו את "זרענו לכספנו" במקום "כספנו וזרענו" המוזכר במחזורים, בנמקם את הטעם שגם מרע"ה הקפיד על ב"ג וב"ר, כשאמרו לו נדרות צאן נבנה למקננו וערים לטפנו.

אבל האמת היא שצריך להקדים את הכסף לזרע, בהתאם לסוגר של החרוז ירבה כחול וככוכבים בלילה, שזה מקביל לכספנו – ירבה כחול, וככוכבים בלילה – לזרענו ואם נהפך מה שידך לומר שכספנו ירבה ככוכבים.

(ולאמיתו של דבר ב"ג וב"ר צדקו כמה שהקדימו את הצאן לטף וזה בהתאם למשרז"ל אסור לאדם למעום כלום קודם שיאכיל לבהמתו, שנא' ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר כתיב ואכלת ושבעת.

א"כ למה משה הקפיד עליהם ואמר להם בנו לכם ערים לטפכם ונדרות לצאנכם.

ונראה דלעולם יקדים אדם צרכי ביתו דהם תלויים בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. ומטעם זה הבהמה קודמת. מיהו זה כשהאדם צדיק, אבל אם הדור אינו ראוי דרשו חז"ל אדם ובהמה תושיע ה' – אדם בזכות בהמה תושיע ה', וא"כ לא צריך להקדים את הבהמה ולכך הם התזיקו עצמם לצדיקים. ולכך הקדימו את הבהמה, ואילו משה אמר להם ודעו הטאתכם, ולכך קודם בנו ערים לטפכם ואח"כ ונדרות לצאנכם).

אם הדיוק בפזמון כל כך קובע על אחת כמה וכמה הדיוק בדברי תורה.

ואוירת ימים אלה משאירה רושם עז על האדם, ושואף ממנה גבורה ומרץ לנצח את יצרי הרעים במשך כל השנה.

לא כן בקרב האומות, חיי חולין אפורים ושגרתיים, נמשכים משמחת ראש השנה שלהם.

מי יתן ונדע כולנו את חובתנו בימים גדולים אלה, ונדע לנצל היטב את האתגרים של חדש תשרי, ונרתום את מרצנו וכוחנו להמליך את ה' עלינו ועל כל העולם, ונצעד לקראת המטרה ויעשו כולם אנודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם.

פיוט המבדיל במוצאי כיפור

כשהמרדכי כתב את סדרי התפלה של יוהכ"פ כתב בסוף דבריו (תשכ"ז) "ואם חל (יוהכ"פ) בשבת אומר פסוקים ויתן לך ושמעתי אומרים שאותו פיוט המבדיל בין קודש לחול מטאתנו ימחול, נתקן לאומרו בב"ה בקול רם במוצאי יו"כ".

החת"ס באו"ח סי' ס"ז נשאל ע"י תלמידו, שכאלו החת"ס פקפק באמירת הפזמון המבדיל בין קדש לחול, וענה החת"ס שהוא בעצמו אומר אותו בכל מוצש"ק אלא שלפי דברי המרדכי נתקן הפזמון הזה אך ורק למוצאי יוהכ"פ, ולא למוצאי שבתות דעלמא.

כפי שתוכן החרוזים שלו מורה על כפרת העוונות, באומרו יום פנה כצל תומר, ואומרו חלפה עונת מנחתי, ואומרו פתח לי שער המנוטל, כל החרוזים הנ"ל ענינם מורה על יוהכ"פ שעומדים כל היום להתפלל, וביחוד אומרו אקרא לאל עלי גומר, שזה מרמו על מה שדרשו בירושלמי על הפסוק "לאל גומר עלי", שהקב"ה מסכים עם קביעת ביה"ד בקדשם את החדש, ולפי קדושם נקבעים המועדים ויוהכ"פ, לא כן שבת בראשית הקבועה וקימת.

לעומת זאת, כשהיהודי עומד לקבל את פני השנה החדשה, מכין את לבו באמירת סליחות, מספר ימים לפני בא יום ר"ה. קם באשמורת הבקר לומר סליחות בחברת יהודים אחרים. סליחות אלה נתקנו לעורר לערוך השבון הנפש, לשפר את התנהגותו ואורח חייו.

כשמגיע יום ער"ה אנשי מעשה מתענים באותו יום, וכל אחד מתחרט על מעשיו הרעים ומקבל על עצמו שלא לשוב לדרך הרעה עוד.

אח"כ מטהר את עצמו במקוה טהרה לקראת החג, בחג עצמו מרבים בתפלה תוקעים בשופר, כדי להתעורר מהתרדמה ומהשגרתיות של השנה שחלפה, ולזכור שהיום הוא יום הדין ועליו לתקן את מעשיו, דברו ומחשבותיו.

ולא די בכל זה, אלא גם אחרי ר"ה במשך עשרה ימים רצופים, עד יוהכ"פ עובד האדם על עצמו להסיר כל שמץ של פגם ופסול המחשיכים את אור נשמתו.

הכנותיו של היהודי ליוהכ"פ מגיעות לשיאן, כשבעיוהכ"פ שוחטים את הכפרות, כדי שיעלה על דעתו עד כמה פגם בנפשו, והיה ראוי להיעשות בו כל מה שאנחנו עושים לתרגול מעין ארבע מיתות בין דין סקילה שריפה הרג וחנק. על עוונותיו וחטאיו.

הנה מגיע יוהכ"פ יום האדיר שבימי השנה. ביום זה מתיצב האדם לפני בוראו ומתפלל לא רק על עצמו, אלא על כל העולם כולו ובכללם גם אומות העולם. בחמישה עיגויים קשים ורק בסוף היום אחרי צאת הכוכבים מבשרת תקיעת השופר את סיום היום הקדוש ואז כל ישראל אומרים את הפסוק "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינד כי כבר רצה ה' את מעשיך".

מכל האמור אנחנו למדים שרק אחרי עבודה מאומצת במשך חמש עשרה יום לפחות בתחילת השנה היהודי מרשה לעצמו לשמוח בחג הסוכות כדברי הפסוק, "ושמחה בחגך".

אופיים של ימים נוראים אלו מסמל לנו את מהותו של עם ישראל, בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. שועבדו קשה ורק אח"כ באה הישועה יציאת מצרים קריעת ים סוף ומתן תורה.

גם השנה מתחילה בימי תפלה תשובה והתבוננות ואפי' תעניות, אבל אחרי כן באה השמחה האמתית והשלמה שאינה מהולה בתונה. שמחה של מצוה ושל רוח הקדש.

הבא לקפוץ קופץ, שמבלי מדרגה ממעלה למעלה יוכל אדם לקפוץ על המדרגות ויבוא לידי חסידות.

ונ"ל שזכ"ה "מה יקר חסדך", – יקר וקשה לבוא לידי מידת חסידות, כ"א בהדרגה.

אם בן אפוא אנו רואים, שקניין המידות והמעלות הנשגבות אינם מושגים לאדם על ידי מנהג מסורס ומהופך. אמנם גם בשוב החוטא מדרכיו המקולקלים ללכת בדרך המלך מלכו של עולם, צריך הוא לפקוח עיניים לבלתי יקדים המאוחר, אבל יצריך הצורך בנתיבות מסודרים וישרים ממדרגה למדרגה.

בשביל לשמוח בסוכות צריך את ימי הדין

חדש תשרי הוא החדש הראשון בחדשי השנה היהודית, ערכו של חדש זה בחיי האדם היהודי מתבטא בכך שרוב חגי ישראל שהתורה צותה עליהם חלים בו, התורה צותה על חמשה חגים ואלו הם: פסח ושבועות ר"ה ויוהכ"פ וסוכות. שאר החגים הם מתקנת חז"ל. נמצא ששלושה חגים מתוך חמשה חלים בחדש זה – ר"ה יוהכ"פ כפי שמכנים אותם הימים הנוראים וחג הסוכות חג השמחה.

הבה נתבונן ונתאר לפנינו כיצד יהודי מקבל פני שנה חדשה, וכיצד מקבלה אדם מאומות העולם.

נוכה ונראה שהפרש גדול יש בין שתי קבלות אלה.

אומות העולם שמחים בראש השנה שלהם, אוכלים ושותים ועורכים נשפי סילבסטר על כל מערומיהם. המשטרה עצמה מאשרת, כי ביום זה עמלה היא מאד לשמור על הסדר, ופה ושם נפרצות חנויות ונעשים מעשים לא רצויים אחרים, מלבד תאונות הדרכים הקשות המתרחשות באותו יום.

התשובה. אין הדבר תלוי אלא בן, לא שמים וארץ, לא הרים וגבעות, יכולים לבקש עליו רחמים, אלא אין הדבר תלוי אלא בן.

אם יהיו הטאים כשנים

"א"ר יצחק, אם יהיו הטאים כשנים, כשנים הללו הסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו, כשלג ילבינו". (שבת סה)

פ"י מהרש"א, שאם יהיה מניין החטאים כמספר השנים הללו, הסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו, כשלג ילבינו, כלומר, שמילת השנים מעידה על ריבוי.

יש להבין, שבשלמא המילים "בחול", "בעפר", "כבוכבים", הן רומזות על ריבוי, ולא מצאנו שמילת שנים מעידה על ריבוי.

ועוד, שהרי שנים אלו הן לכאורה ניתנות לשיעורים, ישעיה אמר אותן עד זמנו ומה יהיה עכשיו.

וי"ל שר"י דייק מהפסוק שהוא מדבר לפי פשוטו, לא בצורת תנאי "אם יהיו הטאים כשנים", כמו "אם בחוקתי תלכו", אלא כוונת הפסוק כאן היא לרבות, שאף אם יהיו הטאים כשנים, אף על פי כן כשלג ילבינו. ואם כן היה צריך לומר "אף אם יהיו הטאים כשנים כשלג ילבינו".

משום כך דרש את המילה "כשנים" בכ"ף הדמיון לימים ושנים.

וכוונת הפסוק תהיה, שהקב"ה מתנה שאם יהיו הטאים סדורות כשנים הללו, כשלג ילבינו.

ולשם מה מועיל הסידור, אבל ידוע שמעלות המצוות יבואו רק בהדרגה ממעלה למעלה, "ולא עם הארץ חסיד", ולא כל הרוצה ליטול את השם ייטול. ואם תאמר, כל

במה דברים אמורים, כשלא חילל את ה' בשעה שעבר. אבל המחלל את ה', אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכיפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו ייסורין, אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות.

וצריך עיון, איך הרמב"ם אומר שיום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והלא בחטא הרבים לא ייתכן שלא יהא בו חילול ה', שאין לך חילול ה' גדול מזה, שציבור שלם מורד במלכות שמים.

אכן נראה דהכתב ר"י בשערי תשובה (שער ד' אות ה'), הגם לעונן חילול ה', אף על פי שאין לו מרפא על דרך שאר העונות, ימצא לו מרפא, אם יעזרהו השי"ת לקדש תורתו נגד בני אדם, והיינו שקידוש ה' הוא כפרה על עונן חילול ה', ואין לך קידוש שם שמים יותר גדול מאשר ציבור שלם שעושה תשובה, ומקבל עליו עול מלכות שמים. ולכן מספיקה תשובה לכפר גם על הרבים.

והרמב"ם כתב שיוהכ"פ הוא קץ מחילה וסליחה לישראל, היינו שיום הכיפורים מכפר רק לישראל ולא לאומות העולם, אבל התשובה מועילה גם לאומות העולם. והראיה מאנשי גינווה.

אבל במדרש תנחומא פרשת האזינו כתיב: "ישא ה' פניו אליך", וכתוב אחד אומר "אשר לא ישא פנים". עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, ת"ל אליך, ולא לאומה אחרת. משמע שאין תשובה לאומות העולם. והרי מעשה כזה היה בנינווה, ואם כן יש תשובה לגויים, ואיך המדרש אומר – ישא ה' פניו אליך ולא לאומות העולם.

מיישבים את המדרש, שבמצוות התשובה יש חסד של הקב"ה שהוא עוזר לאדם לעשות תשובה, כמשרו"ל: "חבא ליטתהר מסייעין לו", "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם". אבל לאומות העולם הקב"ה אינו עוזר להם לעשות תשובה, אלא אם עושים מעצמם מקבלים שכר עליה.

וכך שנינו ביומא: אמר ר"ע, אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אבינו שבשמים.

אולם אע"פ כן נדרש מהאדם לעשות מעשה, כמ"ש בגמ' בע"ז (יו, ע"א): ר' אלעזר בן דודיא שהיה בעל עבירה גדולה והתעורר לעשות תשובה, אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, שמים וארץ בקשו עלי רחמים ולא נענה. אמר: אין הדבר תלוי אלא בני. וזהו יסוד

יוה"כ זמן תשובה לכל

יוהכ"פ הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביוהכ"פ.

וצ"ע, הלא כבר כתב "ליחיד ולרבים", אם כן מאי מוסיף בהא דכתב "הכל".

ונראה ליישב על פי הגמ' ביומא (פו, ע"א): "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד". ופירש רבנו חננאל שם גדולה תשובה, שאפילו הגיע חטאנו עד כסא הכבוד התשובה מכפרת, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלקיך", כלומר, שאפילו הגיעה חטאתו עד ה' אלוקיך, התשובה מכפרת. וזהו שכתב הרמב"ם: "יוהכ"פ הוא זמן תשובה לכל", היינו אפילו למי שהגיעה חטאתו עד כסא הכבוד, התשובה מכפרת.

על אף שראינו במדר"ר רות (פ"ו), שאמר ר"מ לאלישע בן אבויה "חזור בך", אמר לו: לית בחילי. אמר לו: למה. אמר לו: רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ושמעתי בת קול מפוצצת ואומרת: "שובו בנים שובו אלי ואשובה אליכם, חוץ מאלישע בן אבויה שהיה יודע כוחי ומרד בי". ולכאורה, זה סותר את מה שאמרנו.

אבל זה לא קשה, כיוון שאלישע היה מבעט ביוהכ"פ, ופירש עצמו מן הציבור שעמד בבית הכנסת, לכן יום הכיפורים אינו מכפר עליו, כמ"ש בכריתות (ז, ע"א). אבל מי שמצטרף לציבור העושה תשובה ומקבל עליו קדושת יום הכיפורים, התשובה מכפרת מפני שיום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל.

וגדולה מזו, נראה שהתשובה מועילה אפילו לציבור, על אף שיש לנו ארבעה חילוקי כפרה:

עבר על מצוות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זו משם וכו'.

עבר על מצוות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בי"ד, תשובה תולה ויוהכ"פ מכפר.

עבר על כריתות ומיתות בי"ד ועשה תשובה, תשובה ויוהכ"פ תולין וייסורין מכפרים.

הטעם שאין תוקעים בשופר ביוה"כ כבר"ה

"אמר הקב"ה, תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם". (ר"ה טז, ע"ב)

אם כן, מדוע אין מצווה לתקוע בשופר ביום הכיפורים, האם אין זה יום הדין כמו ראש השנה, שעם ישראל זקוקים לרחמים ול"זכות אבות" ביום זה כמו שזקוקים בר"ה.

ועוד שהרי התורה הוסיפה חומר ביום הכיפורים יותר מבראש השנה, ה' עינויים. עונשו של העושה מלאכה ביוהכ"פ בכרת, ואילו בר"ה במלקות בלאו.

אבל כפי הנראה, שבאמת התקיעה ביום הכיפורים יכולה לגרוע ולא להוסיף, שהרי הנמרא אומרת "אמר ר' ברוספדאי אמר ר' יוחנן: ג' ספרים נפתחים בר"ה, אחד של רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינוניים. צדיקים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה. בינוניים תלויים ועומדים מר"ה ועד יוהכ"פ, זכו נכתבים לחיים, לא זכו נכתבים למיתה."

ואם כן, כיוון שיום הכיפורים הוא יום החתימה של הבינוניים, אלה שהמצוות והעבירות משמשים אצלם בערבוביא, אלה שלא הזדרזו בר"ה לחזור בתשובה שלמה, אז דווקא עקידת יצחק מזכירה להם את הפגם שלהם, שהרי כתוב בפרשת העקידה: "וישכם אברהם בבוקר", מכאן שזריזים מקדימים למצוות.

אם כן הבינוניים הללו, שלא נצלו את הזריזות שלהם לעשות את התשובה השלמה, איך יזכירו זכות האבות, הרי אדרבא, זה יזכיר את חובתם, שהם לא נהגו כמו האבות, האבות הזדרזו לקיים את המצווה ואילו הבנים מתרשלים.

וכבר פירש השל"ה את הפסוק "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וכו', שכונתו לחלק מהתוכחה לאמר: בנים שהיו להם אבות כאלה ולא הלכו בדרכיהם, חובתם יותר גדולה.

אמנם תוקעין תשר"ת זכר לתקיעת היוכל שהיתה ביוהכ"פ להודיע על שחרור העבדים.

וצ"ל מהו ענין החתירה שחתר לו הקב"ה לקבל תשובתו ומה הקשר של כסא הכבוד לענין התשובה.

הרמ"ה מסביר: עשה לו מחתרת לשון מליצה הוא, לומר שפעמים אין ראוי לכאורה להניח לאדם להאריך ימים עד שיעשה תשובה מפני רוב חטאיו, ומדת הדין מעכבת מלקרב אדם גרוע כ"כ, ולכן יש כעין מחתרת ומחילה בסתר להניח לכל אדם להגיע לתשובה.

ולפי האמור לעיל שא"א לאדם מישראל להנתק משרשו מכל וכל, מאחר והקב"ה הטביע בדברותיו "אנכי ולא יהיה לך" בתוך הנפש הישראלית כח טמיר השומר על נצוץ היהודי שלא יכבה, אשר גם המלאכים לא ידעו ממנו ולכן אמרו לקב"ה שא"א לקבל את מנשה בתשובה, אמר להם הקב"ה שאם אתם חושבים שהתשובה היא ע"פ דין או לא תתכן קבלת בעל תשובה בכלל, ולכן מוכרח הוא לקבל את מנשה שגם הוא לא התנתק בכלל והתעוררות תשובתו מבח הנקודה הפנימית תתקבל.

אמנם הקב"ה שלם לו מידה כנגד מידה כיון שתשובתו היתה מתעלומות לב – הנקודה הפנימית, גם תשובתו מוכרחת להיות בהסתר וזו הכוונה חתר התירה ומחוכן מתחת כסא הכבוד ששם הוא שורש הנשמות וכ"ז כדי להחזיר אותה לשורשה.

ובדרך זה יש לפרש נוסח התפלה ביהכ"פ אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן רואה כליות ולב יה"ר מלפניך שתמחול ותסלח לכל עונותינו. לכאורה אדרבא תגדל התביעה יותר על החטאים הנסתרים והמחשבות שלא כהוגן, ולפי האמור ניהא שכל החטאים הם לא מפנימיות ליבנו ורק מהתגברות היצה"ר ולכן אנחנו חוזרים עתה ושבים לשורש נשמתנו לכן אנחנו מבקשים שתמחול לנו.

אם היית חי באותו דור היית מפשיל את בגדיך ורץ אחריה בגלל תוקף היצה"ר של הע"ז שהיה שולט אז, למחר אמר לתלמידים שלו נפתח את השיעור ברבותא כלומר נדרוש ברבותינו ולא בחברינו.

למה בחר מנשה דוקא את השאלה הזאת כדי להפריך את השערתו של רב אשי.

מנשה רצה לרמוז בזה לרב אשי שכל התעוררותו לחזור בתשובה באה מחמת הניצוץ האלקי מהדיבור "אנכי ה'א" שהקב"ה הטביע בעם ישראל במעמד הר סיני, את זאת רמוז לו בענין בציעת הפת כמו שהז"ל אמרו שבוצעים על הפת ממקום שבו מתחיל להיאפות וזה נקרא המקום החשוב והמכובד לברך עליו, כי המקום הזה ממנו מתפשטת האש לאפות את כל הכיכר, למרות שזה לא ניכר כ"כ שמכאן היתה התפשטות האש על הכל אבל כך הוא האמת.

כן גם בנפש הישראלית שאפי' אם נטמע ח"ו בע"ז או בשאר איסורים, אבל הניצוץ האלקי הקבוע בתוכה קובע ברכה לעצמו שיכול להוציא את האדם מעמקי הקליפות שנפל בהם כי ע"י הנקודה הלזו הוא מתעורר בתשובה בכל מצב שנמצא.

כי כל ההתדרדרות היא מחמת תוקף היצה"ר ששולט באותו הדור, אבל הנקודה הפנימית אינה נכבית לעולם.

הכות הטמיר הוה בנפש הישראלי אפי' מלאכי השרת אינם יודעים מקיומו.

כך מתבאר מהמובא בירושלמי סנהדרין (פ"י ה"ב) על הפסוק (בדהי"ב לג) וילכדו את מנשה בחוחים מהו בחוחים, א"ר לוי מולא של נחושת עשו לו ונתנו אותו בתוכה והיו מסיקין תחתיו כיון שראה שצרתו צרה לא הניח ע"ז אחת שלא הזכירה, כיון שלא הועיל כלום אמר זכור אני שהיה אבי מקריא אותי את הפסוק הזה בביהכ"נ (דברים ד) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה"א ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. הרי אני קורא אותו אם עונה אותי מוטב ואם לאו הא כל אפיא שווין, והיו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה רבש"ע אדם שעבד ע"ז והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה, אמר להם אם איני מקבלו בתשובה הרי אני גועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה, מה עשה לו הקב"ה חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו הח"ד (דה"י שם) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו וישיבהו ונו, אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון בערבייא צווחין לחתרתא – עתרתא.

ותירץ כיון שהפסוק של התורה אין ממנו ראייה שאם ישונו עד ה"א אכן תשובתם תתקבל, לא כן הפסוק של הנביא שהוא פונה אל ישראל בשם הקב"ה ואומר להם שובה ישראל עד ה"א, משמע שהקב"ה כן יקבלם וכאן נחלקו אם עד ועד בכלל או לא. לכן ר' לוי הביא ראייה לדבריו מהפסוק שבנביא ולא מהפסוק שבתורה.

ולפי האמור לעיל שמקורה של התשובה הוא מסיני, והרי אמרי חז"ל בחולין (קא ע"ב) לא נקראו ישראל עד סיני, התואר ישראל שהוא לשון שררה וחשיבות קבלו ישראל בסיני.

לכן ר' לוי מביא ראייה מהנביא ששם מוזכר שם ישראל, לומר לך שאם אתה תעשה תשובה במדרגה כזאת שתהיה ראוי להקרא בשם ישראל כפי שהיית במעמד הר סיני, אז תהיה מסוגל להגיע עד ה"א – כסא הכבוד אבל בפסוק של התורה לא מוזכר שם ישראל.

גם תשובת מנשה היתה ע"י התעוררות הנקודה הפנימית מדיבור אנכי, דאיתא בסנהדרין (קב ע"א) רבי אבהו הוה רגיל דהוה קא דריש בשלשה מלכים (על משנה: "ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא"). והיה מאריך בדרשה בענין זה, חלש קבל עליה דלא דרש כיון דאתפתח – (נתרפא) הדר קא דריש.

החיד"א אומר שנתכוין בכך גם כדי לתקן את נפשם של אלה, וכיון שהיה דורש בנגותם ממילא נמחל מעוונם אמרי – אמרו לו תלמידיו לא קבלת עלך דלא דרשת בהו, אמרו אינחנו מי הדרו בהו מדרכם הרעה דאנא אהדר בי.

רב אשי אוקי אשלשה מלכים, יום אחד סיים את למודו לפני המשנה של ג' מלכים, אמר למחר נפתח בחברין – נדרוש בחברינו שהיו ת"ח כמותנו ואין להם חלק לעתיד.

אתא מנשה אתחזי ליה בחלמא אמרי, חברך וחבירי דאבוך קרית לן, כלומר וכי סבור אתה שנהיה חבריך וחבירי דאבוך, ושאל אותו מהיכא בעית למישרא המוציא, (מהיכן צריך לבצוע את הלחם כשמברכים המוציא), ענה לו רב אשי לא ידענא, אמר לו מנשה אינך יודע לענות על שאלה זו שהיא דבר של יום ויום ואתה קורא אותנו חבריך, אמר לו רב אשי תסביר לי ולמחר אדרוש את זה משמך בשיעור.

ענה לו מנשה: בוצעים ממקום שמקדים הלחם להיאפות מלמעלה או מסביבות הפת או משוליו. אמר לו רב אשי אם הייתם כ"ב חכמים מאי טעמא עבדת ע"י, אמר לו מנשה

כמו שדרשו חז"ל במכילתא יתרו על הפסוק ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני, מקיש נסיעתם מרפידים לביאתם לסיני מה ביאתם לסיני בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה.

"מהדבור של אנכי ולא יהיה לך בא לאדם התעוררות לתשובה".

בזוהר פרשת נשא (קכ"ו ע"א) כתוב: ר' אבא פתח (תהלים קג) לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו כמה אית ליה לבר נש לאסתכלא ולמדע בפולחנא דמאריה דהא בכל יומא ויומא כרוזא קרי ואמר (משלי א) עד מתי פתאים תאהבו פתי (ירמיהו ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ולית מאן דירכין אודניה, אורייתא קא מכרוזא קמייהו ולית מאן דישגח.

הבעש"ט ז"ל הקשה מהו ענין הכרוז הוה, אם מכריזין אותו למה אין שומעין אותו ואם אין זוכין לשמוע אותו לשם מה מכריזין.

והשיב: הכרוז, זהו הרהורי תשובה הבאים לאדם בכל יום מי שיש לו דעת ויודע שזהו הכרוז שמכריזין שובו בנים שובבים, מיד מפשפש במעשיו ושב בתשובה, ומי שאין בו דעת אינו מרגיש כלל בהרהור תשובה שבא לו.

הכרוז הזה הוא המשך מהקול גדול ולא יסף של אנכי ה"א, שפירשוהו חז"ל בסנהדרין (יז ע"א) הכוונה לא פסק וברש"י שם קול שכינה אינו פוסק.

ובזה יבואר מאמרם ז"ל ביומא (פו ע"א) אמר ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' "שובה ישראל עד ה"א". ונשאלת השאלה למה ר' לוי לא הביא ראיה מפסוק מפורש בתורה (דברים ל, ב) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה וכו' ושבת עד ה"א ושמעת בקולו וכו' גם שם כתוב עד ה"א. וכן יש עוד פס' (דברים ד) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה"א ושמעת בקולו וכו'.

המהרש"א בח"א הרגיש בשאלה זו ותרץ אותה עם ישוב קושיא אחרת היוצאת מגרסת הגמ' בעין יעקב, שיש מחלוקת בין רבי לוי לבין ר' יוחנן אם עד ולא עד בכלל או לא. ר' לוי אמר עד ועד בכלל וכו' ור"י אומר עד ולא עד בכלל.

הקשה המהרש"א למה לא נחלקו ר"ל ור"י כגון זה בהסבר הפסוק שכתוב בתורה ושבת עד ה"א.

המהרש"א מביא פי' בעל העיקרים שאמר שדוד חשב לעשות כללים שיכללו את כל המצוות וכן השאר כי קשה להעמיס על האדם תרי"ג מצוות.

והוא דחה את דבריו ממה שארו"ל כל המקיים מצוה אחת כאלו קיים את כולם וזוהי משמע שלא כפי' בעל העיקרים.

ושוב מביא את פי' הרמב"ם על מאמר רבי חנניא בן עקשיא וז"ל: והוא מעקרי האמונה בתורה כי אם יקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות בוראו כראוי, ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה לשמה מאהבה וכו' זכה לחיי העוה"ב.

כי בהיות המצוות הרבה א"א שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה וכו', ובא הריבוי (של המצוות) מצד המקבל כי מצד הנותן בה' כולם הם כמצוה אחת וז"ש אנכי ולא יהיה מפי הנבורה שמענום וכו' והוא מבואר כי הוא אחד ומצוותיו אחד ולא יקבלו רבוי מצידו יתברך בה' עיי"ש שהאריך עוד.

וגם בתיקוני הזוהר (תי' כב ס"ג ע"ב) על הפסוק אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי שתים זו אנכי ולא יהיה לך ודא דאמרן בתרוויהו תלין פקודין דעשה ולית (וב"כ בוז"ח פי' תשא מ"ד ע"א עיי"ש).

וזה שאמרו בקידושין (כב ע"ב) רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנה אוון מכל האיברים שבגוף אמר הקב"ה אוון ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו תרצע.

ולכאורה אינו מובן, שהרי לא שמעו מפי הקב"ה רק ב' דברות הראשונות, והפסוק שהוזכר בגמ' לא נאמר בעשרת הדברות בכלל.

ולפי הנז"ל מובן כיון שכל התורה נכללת בב' הדברות א"כ באמת שמעו כן מפי הקב"ה בעצמו.

נמצינו למדים שהחטא הנעשה ע"י האדם פוגע באנכי, ולכן נדרש לתקן את הדבר בשרשו, וז"ש בפרקי דר"א שובה ישראל עד ה' אלקיך – עד ההוא שאמר לך בסיני אנכי ה'א, כי בהר סיני נקבעה בלבם התשובה עד סוף כל הדורות.

והסוג השני: שאדם נתפס על שלא מיחה באחרים שחטאו, ומתוך שלא מיחה, נקראו העבירות על שמו כמ"ש (שבת, נ"ד ע"ב) כי האדם הוא כערב החותם על השטר, ואי ליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי.

ולכן אנו מבקשים קודם על מחילת העבירות, שאנו עצמנו עברנו עליהן בפועל. ואח"כ מבקשים מהשי"ת שהקב"ה ימחוק את שמרי החוב שחתמנו עליהם, כלומר על העבירות שהיה עלינו למחות ולא מחינו, ואנחנו מבקשים שהקב"ה ברוב רחמיו ימחוק את השטרות הללו לבל נתפס בהם ח"ו.

התשובה כוחה מהדברה הראשונה אנוכי ה'

"אמרו בפרקי דרבי אליעזר (פמ"ג) שובה ישראל עד ה' אלקיך עד ההוא שאמר לך בסיני אנכי ה'א".

וביאר הענין הוא כי "אנכי" הוא שורש כח המצוות עשה ו"לא יהיה לך" הוא שורש כל הל"ת, וכך כתב הרב אור החיים בשמות כ' סוף פסוק א' וז"ל: וראיתי לתת טוב טעם בהשמעת ה' לישראל ב' דברות אנכי ולא יהיה לך, כי הם ב' שורשים לבי כללות המצוות מצות עשה ומצות לא תעשה, אנכי הוא עיקר ושורש כל המצוות עשה, ולא יהיה לך וגו' היא עיקר ושורש כל מצוות ל"ת, לזה נטע ה' בהם מפי אל עליון שרשי ב' עיקרי המצוות שבוה לא תמוש התורה מזרעינו לעולם ועד.

וכן מבואר ענין זה במהרש"א (מכות כג ע"ב) על מאמר הגמ' שם: דרש רבי שמלאי תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה שס"ה לאוין כמנין ימות החמה ורמ"ח עשה כנגד איבריו של האדם. אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה תורה בנימטריא תרי"א הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, בא דוד והעמידן על אחת עשרה וכו' בא ישעיהו והעמידן על שש וכו' בא מיכה והעמידן על שלש וכו' בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' וצדיק באמונתו יחיה.

אנשים בני גילו, הפורצים אפי' פרצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת ולגדה, אז יש בידו להרחיב הפרצה ולהוסיף פשע על חטאתו.

כאמז"ל הבא לטמא פותחין לו ויש גורסין פתחים לו. ר"ל פותח פתח אל היצה"ר שימצא מקום ליכנס דרך אותה פרצה ולהרחיבה עד עלות מכתו לאין מרפא.

המשל בזה, המוצא פתח סגור מכל וכל קשה לו לפתחה, והמוצא הפתח קצת פתוח נקל לו להרחיב הפתיחה, עד אשר יעשה כמו שער בנפשו שהכל נכנסין בו בנקל וזה משל צודק על היצה"ר.

ובדרך זה מצינו בילקוט סוף פרשת בשלח, שמדמה את עמלק לזבוב ור' שמעון בן חלפתא אומר למה היה עמלק דומה לזבוב, שהוא להוט אחר המכה, כך היה עמלק להוט אחר ישראל.

למה המשילוחו דוקא לזבוב, אלא לפי שגם הוא לא היה יכול להודוג לישראל כל זמן שהיו שלמים עם ה', זולת ברפידים שרפו ידיהם מן התורה, שאז פתחו לו פתח ויבוא עמלק.

זהו שמסיק הילקוט שם, משל למלך שהקיף את הכרם בגדר ואמר כל מי שיפרוץ את הגדר ינשכנו הכלב וכו', נקט דוקא פורץ גדר לפי שזה ענין פתיחת הפתח שהזכרנו, כי ע"י הפתיחה רבים בוקעים בו, כך ע"י שיפתח פתח ליצרו יכנסו בו מקטרגים רבים המונעים ממנו דרך הישר.

וזהו שאמר לפתח חטאת רובץ, היצה"ר שנקרא חטאת, במקום שהוא מוצא פתח פתוח לחטאת שם ירבץ ויכנס דרך אותו פתח, ואל תאמר שאין חשקו כי אם אל הפתח לבדו, אלא ואלו תשוקתו להדיחך מכל וכל מעל ה', לכן החכם עיניו בראשו שלא לתת לו מקום להכנס כלל ואתה תמשול בו.

ולאחר הכל אומרים: סלח ומחל לכל עוונותינו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו, אם אנו מקוים שהקב"ה כבר סלח ומחל לנו, ברוב רחמיו, על כל עוונותינו, למה אנו חוזרים ומבקשים שימחוק שטרי חובותינו.

אמנם, ישנם שני סוגי עוונות. הסוג האחד: עבירות שאדם עובר עליהן בפועל, כגון חילול שבת, גניבות, גזילות וכיוצא באלה.

אבל לעומת זה החוטא בשגגה, הלא הוא מתעלם מה' לגמרי, ומשיח דעתו מעצמו ומחובתו בעולמו, והרי הוא פגום בידיעתו ובהכרתו, ומחיה ניגוד ליסודות הבריאה שהיא חכמה (ה' בחכמה יסד ארץ. משלי ג). ויותר קשה שתחול עליו מדת החסד.

המזיד עם כל רשעו, הרי הוא עושה את הרע מתוך דעתו ורצונו, ואינו מאבד לפחות את כח בחירתו, אבל השונג החוטא מתוך העלם וחוסר דעה ומחשבה, הרי מזניח את כח בחירתו המהוה עקר מהותו של האדם וצלם האלוקים שבו, והוא מאבד את עצמו.

ע"כ מובן הסדר נושא עון ופשע וחטאה.

ולמרות הכל, הקב"ה במדת חסדו מקבל את האדם בתשובה, שנא' "ונקה". ומהי התשובה שהאדם מכיר בחטאו ואומר "חטאתי", הכתוב אומר הנני נשפט אותך על אמרך "לא חטאתי", הרי שכל המשפט בא על אשר לא מכירים את החטא, ולא אומרים חטאתי אבל ברגע שהאדם אומר חטאתי אין מקום למשפט.

וכן אנו מואצים נבי בלעם, שלאחר שהמרה את פי ה', והלך עם שרי בלק למרות שה' נלה לו דעתו שלא ללכת עמהם, הרי ברגע שאמר למלאך ה' שבא כנגדו להמיתו "חטאתי", מיד נצל ממות (במדבר כ"ג).

ובכן אמירתו של האדם "חטאתי" נחשבת לתשובה, והיא מחדשת את כל מדות טובו של הקב"ה עליו, כי עולם חסד יבנה.

ואם אמירת "חטאתי" מחזירה את החסד והשפע לעולם, אם האדם לא יחטא ועאכו"כ אם יעשה מצוות כמה טוב וחסד ירבה בעולם.

ע"ה "הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ ואלריך תשוקתו ואתה תמשול בו". (בראשית ד, ז)

כותב הכלי יקר וז"ל: ד"א לפי שמצינו לרז"ל שהמשילו את היצה"ר לזבוב, ואסמכוהו אקרא זבובי מות יבאישו ונו, ומעמו של דבר כי כל זבוב כח פיו שלו חלש, ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם, אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר החי שם ירבץ ויש כוחו בפיו להרחיב הפרצה.

כך היצה"ר כוחו חלוש לעשות פרצה בבשר חי רב פעלים, כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל, א"א לפרוץ גדר ולכנס בו להחטיאו, אמנם בזמן שהוא מוצא

סדר הוידוי

במס' יומא (לו ע"ב) הגמ' מביאה מחלוקת בין ר"מ לבין רבנן מה סדר הוידוי, ר"מ אומר כך הוא הסדר עויתי פשעתי וחטאתי, והוא מסתמך על הפסוקים: והתודה עליו את כל עוונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם (ויקרא ט"ז). וכן במשה הוא אומר "נושא עון ופשע וחטאה" (שמות ל"ד).

וחכ"א כך היה מתודה חטאתי עויתי פשעתי ומביאים ראייה מדוד ושלמה ומדניאל.

אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה, עשה להם ודונות כשנגות. (והרמב"ם פירש דס"ל לחכמים דבסידרא לא קא מיירי קרא, ולא בא הכתוב אלא לכלול מיני העונות).

והתירוץ על הפסוק והתודה. המהרש"א והרש"ש פירשו "כיון דכתיב לכל חטאתם ולא כל, משמע דה"ק שיצרף בודויו העונות והפשעים, לכל החטאות שיאמר קודם להם".

אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כדברי חכמים.

הרמב"ן בהקדמתו על חומש ויקרא כתב, על חטא היה חייב מיתה והי' הטוב עשה שיתכפר לו בקרבן.

הרב "העמק דבר" בפי' ע"ה נושא עון ופשע וחטאה כתב, וז"ל: "ונראה לפי הפשט שיש שונג שהוא גרוע מזדון ממש שאינו אלא בתאוה שבאה לשעה. אבל שנגת תלמוד או טעות בהליכות עולם שמכשיל הרבה, והוא עולה זדון, אע"ג שאינו אלא שנגה והוראת היתר, אבל הקלקולים מזה החטא רבה מאד ונחשבים לזדון".

והרב אור הצפון ח"ב מאמר "חכמה וחסד" כתב, וז"ל: אולם לפי מושגי החכמה שהיא מקור החסד, יותר קשה לשאת את השנגה מאשר המזיד והמורד, כי המזיד והמורד – אמנם עונו גדול מאוד, כי הוא ממרה את רצונו של הקב"ה, אבל מצד שני הוא לפחות יודע את ה' ומכיר בו, ואינו פוגם בעצם יסודות החכמה, אלא שיצרו תקפו ומעבירו על דעתו וע"ד קונו, והוא מתקומם כנגדו.

ישראל לחטוא, ובית המקדש יחרב, קבע להם גם זמן קדוש: שבתות וחגים וזמנים, שבהם ישרה את שכינתו עליהם, וישפיע עליהם רוח קדושה וטהרה.

והזמן הראשון שנתקדש על ידי הקב"ה היה השבת, ובה נאמר "בכל מושבותיכם", שאיננו תלוי במקום אלא בכל מקום שישראל משמרים את השבת, ממשיכים עליהם רוח קדושה, אולם יום הכיפורים נקרא שבת שבתון, וזה שיש בו סגולה מיוחדת העולה על השבת, והיא מחילת העוונות – "כי ביום הזה יכפר עליכם". על אף שעונשו של מחלל שבת בסקילה, שהיא חמורה מאשר עונש מחלל יום הכיפורים, שהוא בכרת, מכל מקום "שבת שבתון" הנאמר בו מקנה את העדיפות על השבת, בעניין קרבת השכינה על האדם.

יוצא אפוא, שאין כל פלא מדוע התורה לא ציוותה עלינו לעלות לרגל ולבקר בהיכל ה' ביום הכיפורים, שהרי כל מה שאפשר לראות ולהרגיש במקום הקדוש, רואה ומרגיש כל אחד בזמן הקדוש בביתו ובבית מקדש מעט שבעירו. וגדולה מזו, יום הכיפורים מעורר התפעלות אצל האדם יותר מאשר בית המקדש, מאחר שבית המקדש מכפר רק על השגגות, אבל יום הכיפורים מכפר אף על הזדונות.

יבין כל אחד את ליבו לאבינו שבשמים בטרם יבוא היום הנורא, והימים הנשואים מעשרת ימי תשובה ישמשו בשבילו ימי בחינה לנפש החוטאת, אם יש בכוחה להתעורר מתרדמתה, לברוח מכל נדנוד של עברה ולהיות זחירה במצווה קלה כבתמורה. ובזכות זה ה' יחתמנו בחתימה טובה, אמן.

פרוטות מן הצד, כדי שיבחר להם זוג תפילין השייכים לציבור, כדי לצאת ידי חובת המצווה ולהעביר את טקס הגניגת הבר מצווה בשלום.

דבר זה ממחיש לנו בדיוק את המלחמה הפנימית שהיה נתון בה אדם הראשון לאחר שנסתלקה ממנו השכינה, ונשמתו נשארה לבדה במערכה נגד החומר שבו. וכמובן שעברה גוררת עברה, הגענו עד כדי כך שהשכינה עלתה עד לרקיע השביעי. ומדרש תנחומא בפרשת פקודי הולך ומונה את העוונות שנרמו לשכינה להתרחק מאיתנו ולעלות מרקיע לרקיע עד הרקיע השביעי.

וזה לשונו: "עמד קין והרג את אחיו, נסתלקה שכינה מן הרקיע הראשון לשני. עמד דור אנוש והכעיס לפניו, נסתלקה מן השני לשלישי. עמד דור המבול והכעיס לפניו, נסתלקה מן השלישי לרביעי. דור הפלגה נתנאה, נסתלקה מן רביעי לחמישי. סדומיים קלקלו, נסתלקה מן החמישי לשישי. עמדו אמרפל וחבריו, נסתלקה מן שישי לשביעי".

ראה הקב"ה שבכל שהוא מתרחק מהם, בן גדל קלקול מעשיהם. ואם בן מה יהיה הסוף, מה הוא המוצא למניעת התפתחות לא רצויה זאת. לדור איתם בקביעות אי אפשר, שהרי מעשיהם מקולקלים. להעמים עליהם עול תורה ומצווה אי אפשר, שהרי קשה לה לגשמה לעמוד במלחמה לבדה בששכינה מרוחקת ממנה. ובפרט כשעם ישראל נתון בין עמים רבים המשתחווים למעשי ידיהם. אם כן, איך נחזיק מעמד בעצמנו. וראינו שרק עם הסתלקות השכינה מעל הר סיני, עם ישראל עשו את העגל.

על בן באותו מעמד הר סיני, רמו להם הקב"ה: אם רצונכם להתחזק נגד נטיית הגוף לתור אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, "מוזבת אדמה תעשה לי", ואני מבטיחכם: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי... אבוא אליך וברכתיך", ומפגש זה שתקיים ביני ובינך יחזק ויהדק את הקשרים ביני ובינך.

ותיכף אחר עשיית העגל ציווה הקב"ה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ונאמר עוד שם: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת", והיה כל מבקש ה' ורוצה בקרבתו כדי להשפיע על עצמו שפע קדוש, ולצבור עוז ועוצמה לעמוד במלחמה נגד יצריו, יבוא אל המקדש ויראה את עשר הניסים שהיו שם, וישאב מזה כוח ונבורה למלחמת תנופה ביצר הרע.

משום כך מצווים לנהוג כבוד – "ומקדשי תיראו", משום כך ציווה הקב"ה לעלות להראות לפני ה' בג' רגלים. אבל כיוון שידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידים בני

כדי להבין את העניין הזה, נביא את דברי המדרש המסביר לנו את תכליתן של השבתות והימים טובים, לשם מה ניתנו מאת הקב"ה. וז"ל: "תכלית הימים – הלילות. תכלית הלילות – השבת. תכלית השבת – ראש חודש. תכלית ראש חודש – מועדים. תכלית המועדים – ראש השנה ויום הכיפורים. תכלית יוהכ"פ – תשובה. תכלית תשובה – עולם הבא."

פירושו של דברים הוא כך: ראה הקב"ה שהאדם מסית את דעתו מעצמו ומהתפקיד שהוטל עליו למלאותו על ידי בורא העולם, להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, בהיותו טרוד בימי המעשה להשיג את פת לחמו. כשבא הלילה הוא מעכב אותו ומחזירו לחשוב על עצמו. וזהו תכלית הימים – הלילות. וכך הלאה מתפרשים דברי המדרש.

יוצא אפוא, שהמועדים משמשים לנו רגעי הנייה במרוץ שלנו אחרי הבלי העולם, להתבוננות ולעריכת חשבון הנפש על כל מעשה שעשינו במשך הזמן שעבר עלינו ממועד אחד לשני ולתקן את מה שדרוש תיקון, ולהוסיף חיל בעובדת ה'.

זוהי הדרך שיעץ אותה הקב"ה לנו, המבטיחה את קיומו של האדם ושל העולם בצורה הנאותה והרצויה, בלי פגע רע ובלי מבשול.

כי מאז שחטא אדם הראשון הסתלקה השכינה לרקיע הא', הסתלקות זו גרמה ירידה גדולה לאדם, מאחר שנשמתו שהיא חלק אלוק ממעל, נשארה בודדה במלחמתה נגד החומר העכור שהיא נתונה בו בעוה"ז החולף. כי טבעי הדבר שאדם הנמצא בסביבה זרה לרוחו, לא בקלות יוכל לשמור על שלמות רוחו שלא תפגע מהשפעת הסביבה האופפת אותו. עובדות מרות מטפחות על פנינו, איך הורים, אפילו כאשר הם דתיים, שחנכו או מחנכים את בניהם או את בנותיהם בבתי ספר חופשיים בגלל איזו עילה מדומה, נתקלים בהתנגדות עזה מצד ילדיהם לשמירת מצוות יסודיות בחיי היהדות, כי מה יעשה הבן ולא יחטא, כשאביו מחנכו בבית ספר חופשי, ורוצה שיהיה דתי, איך אפשר.

מצב זה במישרין או בעקיפין משפיע על רוחם של ההורים. כשהבן מגיע לגיל הבר מצווה, חושבים ההורים מאה ואחת פעמים אם כדי לקנות לילד תפילין, שהרי הם רואים שהילד לא יניח את התפילין אפילו למחרת הבר מצווה. ומצאו להם פטנט לצאת בכבוד מהתסביך שהפילו את עצמם בו כמו ידיהם: באים לבית הכנסת ונותנים לשמש כמה

יום הכיפורים

מעלת וקדושת יוה"כ כעליה לרגל ברגלים

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נה, ו)

דרשו חז"ל בר"ה (ית, ע"א): אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ"פ, שהם מסוגלים ביותר לחזור בהם בתשובה, למרות שכל שעה ושעה כשרה לכך, כמו שאחז"ל (ר"ה טז, ע"א): אדם נידון בכל שעה. ומ"מ הימים הללו שבין כסה לעשור מוכשרים במיוחד, ובפרט כשיוה"כ"פ מהווה להם את גולת הכותרת.

כך גם כן תפישתם של המוני העם, שיהדותו של האדם נקבעת אצלם לפי גודל התרשמותו מהימים הנוראים. כך למשל, מקובל לומר על אדם שאינו מבקר את בית הכנסת בשבתות ובהגים שהוא אדם חופשי, ואם גם בימים הנוראים ובפרט ביוה"כ"פ אינו בא לבית הכנסת, נחשבת בעיניהם לכופר בעיקר.

והרי זה פלא, אם כל כך גדולה מעלתו של יום הכיפורים, מדוע הקב"ה לא ציווה לעלות ולהיראות לפניו ביום הזה, ובמקומו בחר בג' רגלים, כמו שנאמר (שמות לד, כג): "שלוש פעמים בשנה ייראה כל זכורך אל פני האדון ה', בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות", בו בזמן שהדעת נותנת שביום שספרי החיים והמתים נפתחים, ביום שעתידו של האדם ושל כל העולם נחתם על פיהם הן לטוב והן למוטב, דווקא ביום זה יעלה להיראות לפני ה' בירושלים. והקב"ה בחר דווקא במועדים לשמחה.

ולא עוד אלא שנאמר בפירוש בדיני ר"ה (בסי' תקפב סעיף ח): "אינו אומר מועדים לשמחה הנים וזמנים לששון וכן אין אומרים וחיאנו, ובתפילת מוסף אינו אומר ואין אנחנו יכולין לעלות וליראות לפניך, אלא ואין אנו יכולין לעשות חובותינו לפניך", לא כמו שחלק מהאנשים הרגילו את עצמם מחוסר הערכה נכונה לתוקפם של ימי הדין לאחל לחבריהם ברכת "חג שמח" בר"ה, במקום לאחל להם ברכת כתיבה וחתומה טובה, שנה טובה וכדומה.

ומה שמפליא ביותר שאבי הנרצח דאג על הסכין שלא תטמא, וכפי הריטב"א שם, ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה הסכין, ר"ל, שיוציאו את הסכין מליבו כדי שלא תטמא, ואף שבכך הוא מקרב את מיתתו.

וזו כוונת המדרש הלעיל וישב ראובן אל הבור עסוק היה בשקו ובתעניתו. ראובן זה שהכתוב מעיד עליו "ויהיו בני ישראל שנים עשר", מלמד שהיו כולן שוין צדיקים, וכידוע שהאבות קיימו את כל התורה עד שלא נתנה. ראובן עשה כדי לתבוע עלבון אימו, ראובן הוא שהציל את יוסף.

עם כל מטען המצוות שהיה לו, בכל זאת עשה תשובה על מעשה לא טוב, שבלבל יצועי אביו, על אף שמטרתו הייתה כבוד אימו – מצווה.

הוא הראשון שהודיע לעולם שאין מצווה מכבד עברה, לא כן באדם הראשון ובקין שעשו עברות ולא היה להם כיסוי במצוות, וכפירש"י על הפסוק (בראשית ג, ז) "וידעו כי עירומים הם", מצווה אחת הייתה בידם ונתערטלו ממנה.

וזו שמסיים המדרש רבת הנ"ל, אתה פתחת בתשובה, הכוונה לתשובה מהסוג הזה: לעשות תשובה על מצווה הבאה בעברה.

וכן הושע פונה אל "ישראל", ולא אל יעקב, שנאמר: "שובה ישראל", הכוונה אל העידית שבעם, שומרי התורה והמצוות, וקורא להם לשוב ולא להתגונן במצוות הבאות כתוצאה מהעברה.

ומעתה הם שווים ממש לדמיון הרמז, ואמ' "ורביתם", פירוש שבאמצעות זה לא יהיה להם מונע מהטובות ויחיו וירבו.

ואו' 'ובאתם' כאן העירם הערה גדולה, כי מי לנו גדול במצוות ובעבודת ה' כמשה נאמן הקב"ה, וצא ולמד שבאמת לא עלתה לו ביאת הארץ ונמנע מבא שמה, אפילו אחר מיתה, וזה לך האות שצריך לשמור ולעשות כל המצווה בשלמות. וחזן מדרכנו נתכוון במאמר תשמרון לעשות, לומר שצריך שיהיה האדם יושב ומצפה מתי תבוא לידו המצווה לעשותה". עכ"ל.

הסיבה השנייה, והיא גרועה מהראשונה, והיא שהאדם עושה עבירה לשמה, בחושבו שהוא עושה בזה מצווה והמטרה מקדשת את האמצעים, ואינו שם על ליבו דמצווה הבאה בעבירה לא הווי מצווה.

כמובא ביומא (כג, ע"א): ת"ר, מעשה בשני כהנים שהיו שניהם רצין ועולין בכבש, קדם אחד מהם לתוך ד' אמות של חברו, נטל סכין ותקע לו בליבו.⁸ עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל שמעו, הרי הוא אומר כי ימצא חלל, על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העזרות, געו כל העם בבכייה. בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר. אמר: הרי הוא כפרתכם. (ברש"י שם: מיתתו תכפר עליכם), ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה הסכין, ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים.

מסיפור זה למדים לאן יכולים להגיע בהשקפת עולם זו, שאפשר לרצוח את השני כדי להשיג את המטרה הנכספת – עבודת המקדש.

⁸ הגמרא אינה שואלת: הא שלוחי מצווה אינם ניוקין, מפני שכוונת חז"ל ב"שלוחי מצווה אינן ניוקין, הוא שאינן ניוקין בהזקא דאתי ממילא מבעל היים או משאר מרעין בישין, מה שאין כן בהזקא שאתי מאדם בעל בחירה, על זה לא נאמר כלל זה. כעין זה משארז"ל (פסחים ת, ע"ב), היכא דשכיחא הזקא שאני, פרוש לא אמרינן שלוחי מצווה וכו' וכן כתב החוק יעקב שהביא בשם הע"ש שהיכא דאיכא סכנת בן אדם שהוא בעל בחירה, הוא שכיח הזקא, ואף שליח מצווה ניוק. ("חלקת יוסף")

על טעות זו, משרע"ה העיר את תשומת ליבם של ישראל באומרו: "כל המצווה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות למען תחיון וכו'" (דברים ת, א).

ו"ל האוה"ח הקדוש שם: "הן האיש משה השכיל בלבנות בני אדם כי רוח אחד יתעם בקמן כגדול, והוא סולם להמעיט בעבודת ה' ולצאת מדרך החיים והוא כי בעשות האדם ממצות ה' ב' או ג' מאשר תבואנה, ומה גם אם יחזיקו באחת מכל מצות ה' בתמידות ובזריזות יולד בהם הולדה רעה להתעצל בשאר המצות הבאים לידם, ומה גם אם יהיו בידם כמה וכמה מהמצות שתמלא נפשם בקצת מהמצות.

ומה מאוד פשה נגע זה, ובפרט בלב ההולכים בתורת ה' להבנות המצות הקלות בראותם שהם לומדי תורה ומקיימים רוב המצות וכו', וזה הוא הסובב יסורי האנשים, וימעט כבודם וירבה יגונותם, וישפל אדם וישח איש, ואשר לזה בא נביא ה' בתוכחותיו, ואמר כל המצות, יחס לכללות התורה למצות אחת, וצוה על כולה לבל יטעו בשניון הנוכר.

ונתן טעם שאין עליו תשובה, ואמר 'למען תחיון ובאתם' וגו', נתכוון במאמר תחיון ע"ד אומרים ז"ל כי באדם יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים, וכנגדם בא דבר ה' לשמור שס"ה מצוות ל"ת ורמ"ח מצוות עשה, והנה ישער אדם בבא על אבר או גיד אחד, איזה מחוש או מכאוב ויצעק ליבו באוי ואבוי ממכאובו, האם יקבל מענה לצעקו באמור לו, הלא לך רמ"ח אברים ומחם רמ"ז שלמים, ואם חלק מרמ"ח יחלה אין ראוי לקבול על זה.

וזה דמיון שמירת המצוות, שהם מיוחדים כנגד האברים והגידים, וכשאדם עובר ומבטל אחת מהנה, יפעיל הכאב בשכנגדו באברים ובגידים, וכשם שאין תשובת בריאות רמ"ז מועלת להעביר הרגש כאב האבר תשלום רמ"ח. כמו כן לא ישלימו רמ"ז מ"ע לחסרון הא' תשלום רמ"ח, וכמו כן לא ישלים שמירת שס"ד מצוות ל"ת לביטול א' תשלום שס"ה.

והוא מאמר 'כל המצווה, פי' בכללותיה שלא יחסר כל שבידך לעשות, תשמרון לעשות, פי' בין מצוות לא תעשה בין מצוות עשה, והטעם – למען תחיון, זה תלוי בזה, וכשאתה מחסר אחת מכל מצוות, אתה מחסר כנגדו חיות אבר אחד.

ואם תאמר ישתנה המשל לנמשל, שהמשל שהוא הרגש אבר אחד לפי שהוא מכאיב לבל אחרות הגוף, מה שאין כן המצווה, לזה בא מאמר הנביא בלשון זה – 'כל המצווה, פי' שגם מצוות התורה לאחת ייחשבו, הגם שרבים בניין יסוד אחד ובניין אחד להם,

ואע"ג הגם משרע"ה אמר (דברים ד, ל) "ושבת עד ה' אלקיך", ומזה ילפינן שתשובה היא מ"ע מן התורה, וכן כמה נביאים שחיו לפני הושע הוכיחו על התשובה, מ"מ מעלת התשובה שמנעת עד כסא הכבוד, ושוכויות נעשות לו כשגגות וכיוצא, שילפינן בסוף מסכת יומא, זה הוא שהושע הודיע לנו.

והושע היה משבטו של ראובן, כדאיתא בויק"ר (פ"ו פסקא ו): א"ר סיימון, בארי לא נתנבא אלא ב' פסוקים, ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה (ישעיה ח).

ובדברי הימים א (פרק ה) נאמר: "בארה בנו אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא לראובני." בארה נזכר בבני ראובן, ובארה ובארי אחד הוא, וספר הושע הראשון בתרי עשר. (יפה תואר על המדרש)

וצ"ע לדעת ר' אליעזר, שהרי מבואר על הפסוק "ויצא קין מלפני ה'" (בראשית ה, טז): יצא שמת, פגע בו אדם הראשון, א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדה"ר מטפח על פניו, אמר: כך הוא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע. מיד עמד אדה"ר ואמר "מומור שיר ליום השבת".

נמצא שקין ואדם הראשון הם היו הראשונים אשר פתחו בתשובה.

ושמעתי לומר, שתשובת אדם וקין היתה אחר שקללם השי"ת וענש אותם, אך תשובת ראובן הייתה מעצמו, וזהו "אתה פתחת בתשובה". (פרוש מהרז"ו)

חז"ל דברו הרבה בכוחה של התשובה, ובמיוחד בימים אלה שבין כסה לעשור, כמאמרם בר"ה (ית, ע"א) על הפסוק "דרשו ה' בהמצאו".

ועכ"ז אנו רואים בהרבה אנשים, קור רוח ואדישות ועצלות לכל העניין של התשובה, והיא בבחינת מצוות אנשים מלומדה, וזה מכמה סיבות.

האחת, והיא דווקא באנשים שומרי תו"מ, חושבים במסתרי ליבם, הלא סוף כל סוף אני שומר תורה ומצוות לפי היכולת, בשבת וכשרות ואף בתפילה בציבור ובצדקה וכו', הנהוגים בכל יום. ועושה חשבון לעצמו שלעומת שאר האנשים הוא צדיק נשגב בעיניו, ובפרט מי שיש לו המידה של ההסתפקות במועט בעסקי ה', לא ח"ו בעסקיו, ודאי שהוא שבע רצון על כל גדותיו, וא"כ מה לו ולמצוות התשובה.

אבל הטעם לזה הוא, מה שאמרו מפני שאני ה' חוקר לב ובוהן כליות, והתשובה עקרה בלב עמוק עמוק, וע"ז הנביא אומר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, אפי' היראה, וכמשה"כ בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני.

נמצא שהדבר הגורם להשפלת ערכם של המצוות, שהאדם מקיים הוא חסרון חשבון, והתבוננות בעומק הלב לשוב בתשובה בלב טהור.

משום כך עם התחדש עלינו השנה החדשה, שנת התשכ"ו אין לנו אלא להתפלל להקב"ה ללב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי, שהלב שלנו יברא מחדש ורוח נכונה תחודש בקרבנו, כי כל מה שעבר היה בחינת מצות אנשים מלומדה, ומחיום מתחיל החשבון,

היום הרת עולם כי כך אמרו רז"ל אשר אנוכי מצוך היום, כל יום יהיו בעיניך כחדשים כחדשים ממש.

ראובן פתח בתשובה תחילה

"וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו" (בראשית לז, כט)

איתא בבראשית רבה (פפ"ד ד"ה כט) וישב ראובן אל הבור וגו' והיכן היה, ר' אליעזר אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו וכיון שניפנה הלך והציץ לאותו הבור הה"ד וישב ראובן וגו'.

ר' יהושע אומר כל טרחות הבית היתה מושלכת עליו כיון שנפנה הלך והציץ [לאותו הבור] הה"ד וישב ראובן אל הבור וגו', אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה חייך שבן בנגד עומד ופותח בתשובה תחילה, אי זה הוא זה הושע שובה ישראל עד י"י אלהיך (הושע יד ב).

בתשובה שלמה לפניו, ויחתום גזר דיננו לחיים טובים ומתוקנים בתוך שאר עמו ישראל
אמן.

דין הבינונים לאחר יוה"כ

"אמר ר' כרוספדאי אמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של
רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים. צדיקים גמורים
נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר
למיתה, בינוניים תלויים ועומדין מר"ה ועד יוהכ"פ זכו נכתבין לחיים לא זכו
נכתבין למיתה". (ר"ה טו ע"ב)

רשע גמור – רובו עברות, צדיק גמור – רובו מצוות, בינונים – מחצה על מחצה. מצוה
אחת או עבירה אחת מבדילה בין הרשע הגמור לבין הצדיק וזה לא פלא: לדוגמא רעל
בכמות מוגבלת יש בכחו להמית, פחות טפה אחת ישאר בחיים, כן גם ברפואה.

המצוה האחת שמעלה את האדם להצטרף לצדיקים, יכולה להיות אפ"י ענית אמן
והעבירה יכולה להיות רק שדבר איזה דבור בטול ובמיוחד בביהכ"נ.

מדברי הגמ' מוכח שאם האדם ישאר בדרגת הבינוניים גם ביוהכ"פ, אז הוא נכתב
למיתה כי הגמ' לא כתבה דין הבינוני מה יהיה לאחר יום הכפורים.

פסק דין נוקב עד התהום יוצא מכאן. אדם שגם ביוהכ"פ למרות שהוא יושב כל היום
בביהכ"נ מתפלל וצועק, ואין לו עניני מסחר רמאות וכדומה, אינו יוצא מגדר הבינוני
ובכל המעשים וההנהגות הטובות שלו ביום זה, אין בהן כדי לצרפו לכת הצדיקים.

אם כן גם אם התנהג במשך כל השנה כמו שהוא מתנהג ביוהכ"פ, הוא נשאר בדרגת
בינונית, שאם לא כן איך יתכן שהוא נשאר במצב בינוני עד הרגע האחרון.

יום ג' בתשרי כנגד לא תרצח, ובאותו יום קמו רשעי ישראל והרגו את גדליה בן אחיכם.

זכור את יום השבת לקדשו – "שבת שובה"

לשם מה נתנה השבת, "שנהיה פנויים מעסקנו לכבוד היום לקבוע בנפשותינו אמונה חדוש העולם שהיא חבל המושכת כל יסודי הדת".

ולצערנו ולדאבון לבנו כיצד נראית השבת אצל אלה שאין להם ריח תורה, משחקי קלפים, עשון, בשול, ליצנות, לח"ר, רכילות, גלוי עריות רצח גול, משחקי בדורגל, טיולים ובלויים, וריקנות.

האם בזה אנו קובעים בנפשינו אמונה חדוש העולם, ואם שמירת שבת כהלכתה היא חבל המושכת כל יסודי הדת, לא פלא שחלול השבת הוא חבל המושך את כל יסודי השחיתות והמדות המנוגות, גלוי עריות ושפיכות המים.

ערב יוה"כ פ כנגד לא תגזול, סאה מלאה עוונות מי מקטרג בראש עון הגזל, אונאה, רמאות, גדר ואינו משלם, וכן הלאה שאר הימים כנגד שאר הדברות ואין הזמן מאפשר לפרטם.

כל אחד בודאי יודה שלא זוהי הדרך שתביא אותנו למלוי יעודינו של "ממלכת כהנים וגוי קדוש", אבל הודאה זו אינה מספיקה לטהר את האוירה, כיון שבתהליך התשובה ישנם שני שלבים "סור מרע ועשה טוב" הרמה על העבר וקבלה לעתיד. והדבר המבטיח ביותר, והיחיד שיש בו כוח סגולי להבראת עתידנו הרוחני והגשמי, והשומר על אומתנו הוא כוח התורה, כמו שאמר ר"ם גאון, אין אומתנו אומה אלא בתורה.

לכן חייב כל אחד מאתנו ללא יוצא מהכלל לקבוע עתים לתורה, כל אחד לפי השנתו ולעשות חיל בלמוד התורה, ויפה שעה אחת קודם כדי שהתורה תאיר את אורח חייו בכל אשר יפנה בחשכת עולמו.

כי זהו סימן החכר של הצדיק, שהשכינה הולכת לפניו ומאירה את דרכו. כמו שספרו חז"ל על ירבעם בן נבט.

ואם נבטיח את למוד התורה לנו ולבנינו, ונקיים מצוותיה יהא לנו פתחון פה לפני הקב"ה ביוה"כ הבעל"ט, לבקש ממנו שיחתור התירה מתחת כסא כבודו, להחזיר אותנו

בטהרה, שפשיטא שיאכל בטהרה שחייב אדם לטהר עצמו ברגל, ולא נשאר עדיין אלא ז' ימי חול שהוצרך להזהירו עליהן, וע"כ נוהגין באשכנז שאף מי שאינו נוהר מפת של עו"ג בעשי"ת הוא נוהר.

משום זה נקבעו ימים אלה לדורות לימי חשבון הנפש ותקון המעשים המדות והדעות.

וכך אמרו חז"ל שבכל אחד מהימים הללו ישתדל האדם לתקן את מה שעוות וקלקל באותו יום במשך כל השנה, ועי"ז נמצא מתקן את כל השנה, וגדולה מזו אמרו חז"ל שעשי"ת הם כנגד עשרת הדברות, הכוללות את התרי"ג מצוות עשה ול"ת, וישנה אפשרות לאדם לתקן במשך עשי"ת אלה את מה שקלקל בתרי"ג מצוות.

ננסה להביא כמה דוגמות והשוואות לזה.

יום א' דר"ה הוא כנגד אנכי ה' אלקיך, שבו אנו ממליכים את הקב"ה באותו יום, ע"י תקיעת שופר ובתפלה אנו אומרים "המלך הקדוש", "אבינו מלכנו", "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון" ועוד כהנה וכהנה.

והרי זהו השורש של מצות אנכי ד' אלקיך, וכן כתב החנוך (כה): "לקבל מלכות שמים ולהמליכו בכל העולם, זוהי מצות אנכי ה' וכו' ומשרשיה הוא, לחזק את האמונה בלבנו ובהכרתנו, שיש לעולם אלוהים, וכל מה שמתרחש בעולם הן לכלל והן לפרט איננו בדרך מקרה כלל וכלל, אלא ברצון הבורא ית"ש ובהשגחתו הפרטית, ומצוה זו היא שאין להם זמן ידוע כיון שכל ימי האדם חייב לחשוב בה ונוהגת בזכרים ובנקבות".

האמונה באה ע"י התבוננות בנפלאות הבורא, וההתבוננות באה ע"י העמקה בחכמת התורה, ולא ע"י אמירה בעלמא אני מאמין.

ואם האדם יכיר את גדולתו של הבורא, ואת אפסיותו, הוא יהא משוכנע שאם הוא ממליך עליו מלך חייב לעבדו, לא רק מיראת העונש אלא מאהבה מרוב גדולתו.

יום ב' דר"ה כנגד לא יהיה לך אלוהים אחרים. שעל מצוה זו כתב החינוך (כו): היא העקר הגדול בתורה שהכל התלוו עליו כשאז"ל "כל המודה בע"ז כאלו כפר בכל התורה כולה".

והיום למרות שאין עבו"ז אבל חנוך הילדים במסיון, ובתנועות נוער חפשויות המחנכים לכפירה בעיקר ולכחי ועוצם ידי, זה להודות בעבו"ז.

גם כאן רואים מידת החסד של הקב"ה עם האדם, שאפילו כשעושה עבירה, מ"מ כיוון שנתבייש בה, יתחשבו עימו.

לכן כשמתקרבים ליוה"כ, יום אדיר בימי שנה, צריך לדעת שהדין שהדין של הקב"ה הינו דין קשה, וכדאמרינן לעיל, שאבות העולם אינם יכולים לצאת נקיים בדין.

לכן אם לא נבקש רחמים מאת הקב"ה שיתחשב עמנו במידת החסד, דבמידת הדין לא נחזיק מעמד, דבזה שהוא מוחל וסולח מובטח לנו שנישאר יראים, וכ"ש אם נירא יראת הרוממות, וכ"ז ע"י הסליחה. והשתא דאתינן להכי נחזור לתחילת הפרק – "ממעמקים", והנה יש כאלה שסוברים במדרש שוחר טוב על התהילים, שיעקב אבינו אמר אותם כשהיה בביתו של לבן, ובפרט הפרק הזה.

ולפי דברינו הלעיל יובן מדוע בעת צרה בחרו בזמור זה, שבזמור זה האדם מבטא את אפסיותו, ושהוא כלום, ומבקש מהקב"ה חסד שלא ילך עימו במידת הדין.

לכן מנצלים את עשרת ימי תשובה דווקא ע"י זמור זה לעלות ממעמקים, כדי להתקרב לקב"ה בקשר של "קויתי ה' קותה נפשי", ובודאי שעו"ז "והוא יפדה את ישראל מכל עוונותיו".

ויש שאמרו ש"והוא" מרמז על חתן, שבשהחתן נכנס לחופה וניצל מחטא נעורים, פודה את ישראל, שבשניצל מזה יורד הרבה קטרוג מעם ישראל.

יה"ר שנוכח לגמח"ט ונוכח לישועות ונחמות עם שאר כלל ישראל אמן ואמן.

עשרת ימי תשובה כנגד עשרת הדברות

כתב הטור (תרג) ירושלמי ר"ח מפקיד לרב אי את יכול למיכל כולי שתא בטחרה אכול, ואי לא אכול שבעה ימים בשתא. וכתב אבי העזרי קבלתי אלו הם שבעה ימים שבין ר"ה ליוה"כ ע"כ. וקורא אותן ז' ימים לפי שבר"ה לא היה צריך להזהר לאכול

את גודל חסדיו של הקב"ה אפשר לראות, ע"פ מה שהמשגיח ר' חיים שמואלביץ הקשה על עניין העקידה, שאמרו רבותינו (בראשית כב, ג), ש"ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו"⁷, שבזכות החבישה של אברהם, זכו ישראל שתתבטל החבישה של בלעם.

והקשה, וכי למה היה מגיע לבלעם שכר על זה שחבש את האתון, שצריך הקב"ה לומר לו "רשע, כבר קדמך אברהם אבינו".

ויישב, דכאן חזינן כמה הקב"ה מתחשב בצלם אלוקים, דכמה שהאדם מתבזה בשם נביא מגיע לו שכר על כך, ועל זה השיב לו דכבר אברהם הוריד מכבודו ועשה כך.

והראיה שעבור ביזיון בצלם אלוקים מגיע שכר, ביאר שהנה ידוע שנגב שטבח ומכר ארבע צאן תחת השה, וחמש תחת השור, ואמרו בב"ק שבגלל שהתבייש כשהרים את השה, מפחיתים לו.

והקשה, וכי מי ביקש ממנו לגנוב ולהרים את הכביש, שלכן מתחשבים במה שהתבייש.

אלא נכון שהוא נגב, והוא צריך לשלם, אבל כיוון שבזיה את עצמו ואת הצלם אלוקים, מגיעה לו התחשבות בדבר זה.

ה"ה לגבי בלעם, שהלך לקלל, ומעשהו גרוע מאשר הגנב, ומ"מ, מכיוון שבזיה צלם אלוקים שבו, הקב"ה מתחשב בזה.

⁷ במדרש רבה בראשית (נה, ה) נאמר: וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמרו אר"ש בן יוחאי אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה, אהבה מקלקלת את השורה דכתיב וישכם אברהם בבוקר וגו' ולא היה לו כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה שנא' (במדבר כב) ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה אהבה מקלקלת את השורה שנאמר (בראשית מו) ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו וכי לא היה ליוסף כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה דכתיב (שמות יד) ויאסור את רכבו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה אר"ש בן יוחאי תבא חבשה ותעמוד על חבשה תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום של מי שאמר והיה העולם שנאמר וישלח אברהם את ידו וגו' ותעמוד על חבשה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל

וזהו מה שאמרו המרגלים לרחב: אם את רוצה להישאר בקשר מתמיד וקרוב, תשימי את החוט הזה.

ולזה נתכוון דוד באומרו קיויתי, שהוא עכשיו במצב שהוא קשור מאוד לקב"ה, ולא שמצפה לעתיד, אלא היות שהקב"ה מגלה חסדו בזה שסולח, והסליחה תורמת שיהיה ירא מהקב"ה, אז אומר דוד: עכשיו אנחנו בקשר קצר וקרוב לקב"ה.

והוא מבטא זאת באומרו "נפשי לה' משומרים לבקר, שומרים לבקר", ומהו הדמיון והשוויון בין הקשר שלו לקב"ה לשומרים, אלא, הבד"כ כשאדם שומר בלילה, הוא מתחבא מתי יבוא המחליף ותגמר המשמרת שלו, וממילא הזמן הזה נדמה לו כנצח.

ולזה נתכוון דוד, שהוא קשור לקב"ה וחפץ להיות אצלו יותר מאלה ששומרים לבוקר ומחכים לבוקר להגיע הביתה.

ומסיים דוד: "יחל ישראל אל ה', כי עם ה' החסד והרבה עמו פדת", ישראל מתפלל ומייחל לקב"ה, "כי עם ה' החסד" – בזה שסולח, "והרבה עמו פדת", פירושו שפודה, כמו פדיון מעשר שני, ולזה נתכוון דוד, שבזה שקשור לקב"ה נפדה מהייסורין, דהיינו שבוה, הקב"ה מקבל את האדם לקרבתו, וממילא יש לו פדות, עי"ז יפדה את ישראל מכל עוונותיו, שע"י שרואה את גודל קרבתו להקב"ה, אז הקב"ה מוחל לו, וכך גם פודה את כל ישראל, שבזה שעושה תשובה מעלה את כל העולם עימו, כמ"ש המסילת ישרים (פ"א): ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הגה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך.

וזהו מה שאמרו לכוון בפרק הזה בין ישתבח ליוצר, וכמו שנתבאר בעמרת זקנים, שבכל יום יוצא מעמק אחד, דהיינו שמתעלה יותר ומתקרב לקב"ה מהעמקים שהיה שרוי בהם, וזה ע"י התשובה.

ואמרה: "שובו בנים שובבים חוץ מאחר", ויצא לתרבות רעה, ואם היה יודע שיסלחו לו לא היה יוצא לתרבות רעה. נמצא שגם ביראת הרוממות וגם ביראת העונש – "כי עמך הסליחה למען תורא".

וכמו שמסופר על ר' שמואל סלנט, שכשהיו מחלקים את התמיכות היו שמים את הכסף במעטפות, והוא היה נותן למזכיר שיוחלק. פעם אחת השאיר מעטפה אחת אצלו, כדי לתיתה בעצמו לאחד האברכים. כששאלוהו מדוע, אמר שברצונו להעיר לאותו אברך, ואם יעיר לו בידים ריקנות לא ישמע לו, אבל כאשר הוא ייתן לו את התמיכה תוך כדי דיבור, יקשיב יותר וייתחם להערה, כיוון שרואה שנהנה ממנו.

נמצא שבזמן שיש אפשרות לנתינה, הדבר מביא את האדם לקבל את התוכחה – "למען תורא", ע"י הסליחה, דאם לאו היה כל אדם כאלישע שכיוון שלא מקבלים אותו, עוזב את הכל.

דהיינו: מצד הדין – "אם עוונות תשמר י-ה, ה' מי יעמד", ובשביל להשליט את מוראך בעולם, צריך את הסליחה, וכמו שאמרו חז"ל (יומא פה, ע"ב): "האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה", דהיינו שאדם יפחד שמא לא יצליח לעשות תשובה.

וכמו שמצוי שאנשים רבים אומרים, שכשיתבגרו יותר יחזרו בתשובה, מתוך מחשבה שהחיים בידיהם ויאריכו ימים, אך אינם שמים על לב כי אין כל יכולת לבטוח בכך שיישאר בריא כל ימיו ויוכל לשוב, וכבר היו רבים שניסו כך ונכשלו.

לכן דוד המלך אומר, שיעשה חסד ויסלח, ועי"ז נירא ממנו.

וממשיך דוד המלך לומר: "קויתי ה' קותה נפשי ולדברו הוחלתי" – והנה סוף הפסוק מובן, שמייחלים לדבריו של הקב"ה, אומנם מה ביאור הבקשה "קויתי".

שהרי ענין התקווה הוא מה שמצפה להרוויח בעתיד, דהיינו שיש סיכוי שירוויח בעתיד, ומה שייך תקווה בקב"ה.

והחסבר הוא כך, שכאן אין הכוונה תקווה לעתיד אלא מלשון קו כמו שאמרו המרגלים ששלח יהושע, לרחב, את תקוות חוט השני הזה תקשרי בעד החלון, (יהושע ב, יח) וביארו ש"תקוות" הוא מלשון קו, דבד"כ הדרך הקצרה ביותר בין שתי נקודות הוא הקו הישר, ומסמל על הקירבה הכי קרובה שיש.

ולכן דוד המלך אומר "שמעת תפלתי, תהיינה אוניך קשובות", לשון הקשבה הוא בדרך כלל לדבר ששומעים ממרחק, ודוד המלך מתאר עצמו כרחוק מהקב"ה ומבקש שבכל זאת יעשה הקב"ה חסד ויקשיב לתפילתו.

וכן רואים פסוק מפורש (ישעיה א, טו): "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, גם כי תרבו תפלה אינני שמע, ידיכם דמים מלאו", דהיינו שגם אם אתם צועקים, לא בטוח שיענו, ובפרט שמיצוי הדין הוא כ"כ קשה, כך שאין בטוח שתתקבל תפילתו.

וכך אומר דוד המלך: אם עוונות תשמר י-ה, ה' מי יעמד", וכבר אמרו חז"ל, שאם אבות העולם יבואו למשפט במידת הדין, לא יחזיקו מעמד לפניו, וזה מה שאמר דוד.

וכן מצינו בבריאת העולם שהעולם לא נתקיים במידת הדין, שיתף עימו מידת הרחמים, כמובא בבראשית רבה (פ"ב, טו).

וזה מה שאמרו בקהלת (ו, ב): כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וזה נאמר על כל הדורות מבריאת העולם עד סופו, וכך אמר דהע"ה: "ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי". (קמג, ב)

ולכן דוד המלך מבקש, שכיוון שמכוח הדין א"א להיות זכאי לפניך, לכן מבקש שיתנהג בחסד ויקבל תפילתו, וזהו אומרו: "כי עמך הסליחה למען תורא", דהיינו שדווקא כך, ע"י שתסלח, ירבה הפחד והמורא מהקב"ה.

ויש לראות כאן מה שביארו הראשונים, דלכאורה קשה, וכי מכיוון שהקב"ה סולח, אזי יפחדו ממנו, והרי לכאורה הסברא היא אחרת, שמוזה שסולח תמיד לא יפחדו לחטוא.

וביאר הראשונים כך, שישנם שני סוגים של יראה, יראת העונש ויראת הרוממות.

יראת העונש – כגון שילד חטא כלפי אביו, ומפחד שיענישו, וכשיבקש סליחה מאביו ויסלח לו – אז יפחד לחטוא עוד פעם, שמא בפעם הבאה לא יסלח. נמצא שהסליחה תגרום שלא יחטא, וזהו מה שאמר "כי עמך הסליחה למען תורא".

וכן ביראת הרוממות, אם אדם מגיע ליראת הרוממות, אדרבה: ממה שהקב"ה סולח הוא מלא חרדה מהקב"ה, לא שמפחד שמא לא יסלח, אלא מתבייש להכעיס את הקב"ה שמלוא כל הארץ כבודו. כמו שראינו אצל אלישע אחר (חגיגה טו, ע"א), שיצאה בת קול

שיר המעלות ממעמקים בעשרת ימי תשובה

בסימן תקפב, על סדר תפילות עשרת ימי תשובה ור"ה מובא בגיליון מספר עשרת זקנים וז"ל: וטוב לומר בני ימים תשובה בין ישתבח ליוצר אור, מזמור ממעמקים קראתיך ה', עומק בנימטריא רי"ו כמנין גבורה וכמנין הרוננו הקשה היא מדת עשיו ובכל יום מתעורר עומק אחד מ"ו עמקים הנזכר בספר היצירה כי כולם בסוד רי"ו, עיי"ש.

וכך מביא בשער הזמירות פ"ו: טוב לומר בעשי"ת בין ישתבח ליוצר, מזמור ממעמקים. עיי"ש: על אף שהעניין שנוי במחלוקת אם זה הפסק או לא, וכתב הנאון שלא לומר, דהווי הפסק, וכן כתב שלא לומר "ושמרו בני ישראל את השבת" דהווי הפסק, מ"מ מנהיגנו לומר, כמש"כ האר"י.

וראוי להתבונן בתוכן המזמור הזה, על הקשר שלו לימי התשובה והדין, ועל אשר נתקבל לאומרו בעת צרה ח"ו.

והנה על עניין ממעמקים, יש שהסבירו כפשוטו, שמעמקי הגלות מחמת העוונות, שעם ישראל בגלות מחמת עוונותיו, פונים לקב"ה ומבקשים ממנו.

על אף שדוד המלך אמרו כשלא היתה עדיין גלות, בכ"ו האדם ע"י העברות גולה ממקום למקום, ולכן דוד המלך פונה לקב"ה, מהעמק שלו שלוחץ עליו מהעוונות שלו.

ומזה למדו חז"ל שצריך להתפלל ממעמקי הלב, וכן אמרו (שבת כד ע"ב): "היורד לפני התיבה", וכן יש בבתי כנסת עתיקים, שצריך לרדת כמה מדרגות בשביל התפילה, והטעם לזה, דזה ישרה כניעה והתבטלות קמי קב"ה.

ודוד המלך מבקש: ה' שמעה תפילתי וכו', מלשון הבקשה נשמע שלא כ"כ בטוח שהקב"ה יענה לו.

וכמו שבזמן כעס על עמ"י הקב"ה מסרב לקבל תפילותיהם, וכך מובא בירמיה (טו), א): "אם יעמד משה ושמואל לפני, אין נפשי אל העם הזה", משה ושמואל מתפללים לקב"ה על עם ישראל, והקב"ה אינו מקבל תפילתם מחמת רוננו גדול.

וכן במסכת שבת (י ע"א) מסופר, רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, שמתפלל על עניני עולם הזה.

וכך מסופר על החת"ם שבצעירותו היה נומר את תפילת שמו"ע מהר, ובזיקנותו היה מאריך יותר וכששאלוהו מגמ' זו, אמר להם שכתוב כל המאריך בתפלה מאריכין לו ימיו ושנותיו ממילא יהיה לו ממה להשלים זמן זה.

ומצינו עוד בגמ' חגיגה (ה ע"ב): תנו רבנן, שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום, על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתנאה על הצבור.

ולכא' על כזו מסירות נפש שא"א לו לעסוק ובכ"ז עוסק צריך לשמות, וביאר הרב צבי פסח פרנק זצ"ל שמה שאי אפשר לו לעסוק בתורה, זה לא מחמת דוחק הפרנסה אלא זה מחמת מיעוט ידיעותיו בלימוד תורה, וממילא אינו יכול לעסוק בתורה ובכ"ז עוסק הרי הוא מסיק שמעתתא לא אליבא דהילכתא וע"ז הקב"ה בוכה.

וכן הקשו המפרשים, כיצד, כשנפטרו תלמידי ר"ע מפסח ועד עצרת על שלא נהנו כבוד זה בזה, והיה שם מגיפה של ממש, עשרים וארבעה אלף, אף אחד לא העלה על דעתו שצריכים לקבל כ"א על עצמו לנהוג יותר כבוד וכד', שהרי זה בערך למעלה מכמה מאות לוויות ביום.

וביארנו בעלי המוסר, שהם חשבו שאסור לנהוג כבוד זה לזה, משום שגורם לת"ח להרגיש נאווה, ולכן לא חשבו שזה גרם למגיפה.

זכורני שכשנכנסתי לענין הכולל, פגש בי הרב דוד צבי זילברשטיין זצ"ל, וצעק עלי אתה עושה מלאכת ה' רמיה, שעליך להיות בבית שיוכלו לתפוס אותך ולהשיגך לענות תשובה.

וכאב לי הדבר, שבכ"ז מה אעשה כל היום בבית, והפניתי את השאלה לאחד מגדולי הדור, והשיב לי שבבית יודיעו את הטלפון של היכן שאני נמצא ע"מ שיוכלו להשיגני, אבל ודאי שאין לי לבטול מתורה ולהיות כל היום בבית.

על האדם לשמור על שלימות הזמן, ולדעת ולחיות לפי מה שאמר שלמה המלך לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים.

אדם הקובע עתים לתורה הרי זה מפר תורה, שאת התורה יש חיוב ללמוד ביום ובלילה. כמו תינוק היונק משדי אימו שאין הוא כבול לשעות.

מ"מ על האדם להקפיד על שעות הלימוד, שהנה במסכת עבוד"ז (יו ע"ב): אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת ונוג'], מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה.

וביאר רבותינו שכאן מה שהקפידו שצריך לקבוע זמן לתורה, הינו שאת הזמן שקבע ימלא אותו מדקה לדקה, כמו שאמרו בעלי המוסר שמתמיד הוא לא מי שלומד כל היום אלא לומד ששים דקות בשעה.

אבל אין לו רשות לעסוק כל היום בתורה ולא לעשות מצות אחרות דאז הוי כמי שאין לו אלוה.

עוד אמרו חז"ל אם אדם רואה שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, יפשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה.

ולכא' מדוע כשפשפש לא מצא את הביטול תורה, ויש שביארו שהכונה היא שיתלה שמחמת שלא יודע הרבה תורה אזי אינו יודע למצוא את העבירות.

אולם יש שביארו שהזמן שהוא היה צריך לחפש את העבירות הרי בטל באותו זמן מתורה ועל זה באו היסורין.

ואדם יתן את הדין של כל רגע ורגע מחייו אף אם היה צריך לבטלם בשביל צורך גופו, כגון בית הכסא משום שהיה עליו לאכול פחות וממילא לא היה נצרך הרבה.

ויש שבארו שיתלה בביטול תורה – שביטל את הלימוד בשביל קיום מצוות וזו הסיבה שיסורין באין עליו.

ובירושלמי פסחים (כד ע"א) שנינו: ר' אבהו שלח לרבי חנינה בריה יוכי בטיבריה. אתון ואמריין ליה גמל הוא חסד, שלח ואמר ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא. שכבר נמנו ונמרו בעליית בית אריס בלוד שהתלמוד קודם למעשה.

אפ' שמקים מצוה של חסד של אמת, מ"מ לא לעשות זאת על חשבון לימוד.

והטעם שלא מברכים על הקשת בשם ומלכות, משום שזה לא תמיד הקשת שאליה התכוין הקב"ה, שהרי אף אם תעמיד דלי מים באיזו זווית יראה בה קשת.

ובא לסמל שבזמן רשב"י לא היה מצב של קשת – בינוניות ופשרנות, אלא קנאות לשם ה'.

ובן על הת"ח להיות תקיף שזו דרכה של תורה ולא להיות פשרן.

ולפי"ו אפשר להבין מהו שבינונים תלויים ועומדים כל עשרת ימי תשובה, והרי כל מעשה יכול להכריע א"כ ביצר שייך להיות כך עשרה ימים בלא הכרעה.

אלא בינונים הכוונה היא, אדם שהוא לא יציב פעם מחמיר ופעם מיקל. ולכן הם תלויים ועומדים לראות אם יתיצבו ויחליטו באיזה דרך ללכת.

ואין הכוונה בינונים לא צדיק ולא רשע אלא מי שדרכו לא ברורה.

שלמה המלך אומר בקהלת (ג, א) לכל עת זמן לכל חפץ, ולכא' מה בא ללמדינו והלא דבר ברור הוא כל העתים שמנה שם שכך הם.

(עיין בביאור הגר"א שדייק ב"ב בפסוקים אלו, שדייק מדוע כתוב בספור ורקוד לא כתוב ל', וביאר שבאותה שעה שכאן סופדים באותה שעה בעולם העליון שמחים בביאתו של צדיק.

וכך ביאר מה קמ"ל בעת ללדת, שלפעמים אדם של"ע אין לו ילדים ודרש ברופאים עד שהגיע לרופא מומחה ונושע והתחיל להצטער, חבל שלא הלכתי לפני הרבה שנים אליו, ולזה בא שלמה ואומר דע לך שעת ללדת וכשמגיע הזמן אפי' סנדלר יעזור, אבל לפני העת רופא הכי מומחה לא יעזור).

וביארנו בספרי המוסר שיש כאן הנחנה לאדם בכל חייו. שידע שלכל דבר יש עת וזמן.

וברגע שאדם מאבד את שלימות הזמן, אע"פ שעוסק בצרכי מצוה או בתורה הורם הוא את היחודיות של כל זמן ועת לכל חפץ.

אמרו בירושלמי מסכת ברכות (סח ע"א) רבי חלקיה בשם רבי סימון העושה תורתו עתים הרי זה מיפר ברית, מ"ט הפרו תורתך עת [לעשות] לה'.

והתשובה תיתכן רק אם נשארה עוד באדם איזו נקודה טהורה שהיא לא נסתבה בזרם החטא.

ידוע המעשה עם נבוזאדן רב טבחים, שהרג סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה בחורים ובתולות, תינוקות של בית רבן, על דמו של זכריה ולא נח.

א"ל: זכרי' זכרי' טובים שבהן אבדתים, ניהא לך דאבדינהו לכולהו, כדאמר ליה הכי נח, בההיא שעתא הרהר תשובה ואמר, ומה אם על נפש אחת כך, ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה, ערק אזל שדר שטר פרטתא (שטר צואה שפרט מה תהא על נכסיו) ואנייר. (גיטין נז ע"ב)

אעפ"י שהי' בתוקף הרשע והרציחה, אבל כשנראה לו החומרה בהריגת נפש אחת שבא מן החוץ, עורר בו שינוי מן הקצה אל הקצה ונעשה גר צדק.

וזה יסוד מצות התוכחה לעורר בלב השומע את מצפונו הוא, ולכן אין גבול לתוכחה, הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים במשמע, מאחר שאנחנו משובנעים שיש מצפון לאדם מישראל, אלא שקשה היא הדרך להגיע אליו, ולכן ינסה אפי' מאה פעמים.

וע"ז אמר ראב"ע ותמיהני אם יש בדור הזה שיוודע להוכיח. (ערכין מז ע"ב)

בינוניים תלויים ועומדים

יש מנהג ידוע לעשות בל"ג בעומר בחץ וקשת וכתב בספר בני יששכר שהטעם לכך מפני שלא נראתה הקשת בימי רשב"י לכן עושים בחץ וקשת ליזכור את רום צדקתו. והוסיף שהיות וביום פטירתו התגלה הרבה מסודות התורה לכן עושים שמחה, מעין הכנה לחג מתן תורה. והקשת מסמל את מצב הבינוניות שבאדם כמו שכתוב והיה בענני ענן ונראתה הקשת שכשמעונן נראה הקשת ולא מתי שיש חושך או אור. וכן בקיץ אינה נראית אלא בחורף.

לכן לא יועיל להם לבארם ולפרשם, והוא רואה בהם שמתחייבים בנפשם וקצם קרב להיות. להרג ולאבדון מלהיות הפקר שלא יועיל להם אף להמיר. וכן נעשה עמם בימים קרובים ואיזה מהם שברחו באו אל הרמב"ם לקבל תשובה עליהם.

וזהו פירוש ההקדמה לודוי "על חטא" אתה חופש כל חדרי בטן – מה שנכנס לבטן, ורואה כליות ולב איך מושפעים לרעה מהם.

וזהי סבה די מספיקה לטמטם את לבו של האדם לבל יקבל את דברי התורה.

היום יום הראשון לעשרת ימי תשובה, בהם נדרש האדם לחפש במעשיו הטובים, והלא טובים כאחד, בכדי לעמוד על הלקויים שבהם, ולמצוא את הדרך המתאימה להביא אותם על תקונם.

ביסוד התשובה אמרו חז"ל (קידושין מ ע"ב): "אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שוב רשעו" – אפי' עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עוונותיו נמחלין שנאמר: עד אשר לא תחשך השמש והאור והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם שהוא יום המיתה, מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות נסלח לו.

יוצא איפוא שלהלכה הדרך לתשובה פתוחה בכל עת שיודמן לו אפי' ביומו האחרון.

אבל למעשה ככל שהאדם משתקע בחטא, קשה לו לשוב, ואפי' לזכור את בוראו קשה לו. כיון שהשנוי בהתנהגותו של האדם, והמעבר ממצב למצב דורש ממנו התאמצות מיוחדת וגבורה נפשית, לאחר שהוא התרגל לסגנון חיים מסוים, שהפך אצלו מרוב התמדה לטבע.

המון המעשים הרעים, גורם לאדם שיסתלק ממנו הרצון הטוב בכלל, כיון שרוב מעשיו נמשכים לכיוון מסוים יוצרים באדם את הרצון להם.

משום כך קשה לאדם לצאת נגד טבעו, ואם באמת מצליח לכונן את מעשיו לאפיקים טהורים, נמצא שהוא שנה את כל מהותו, ולכן אין מזכירים לו שוב רשעו. כי אין הוא אותו האדם, ומשנה שמו כלומר: "אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים", וזוהי כונת הרמב"ם בהכות תשובה (פ"ב ה"ב) שיעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם. כלומר שכבר בטל אצלו היחס לאותו החטא מצד מה שעשה אותו פעם.

בדרך שהסבירו מה שאמר דוד המלך (תהילים לד, יב): לבו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם, שהיה צ"ל בואו בנים, אלא כונתו לומר שגם בדרככם תשמעו לי, לא רק כשאתם ע"י ושומעים את הדרשה מפי החכם.

וזהו כונתנו בתפלה החזירנו בתשובה שלמה, מהי השלמות של התשובה, שיהיה פיו ולבו שוים וחוזר מלב ונפש כדוגמת בצוע העבירה.

והנה מדרכי התשובה היא עזיבת החטא, ע"ד סור מרע ועשה טוב, אמנם צריך זהירות רבה איך שיתעלה בטוב, וכמובן ההתחלה תהיה בלמוד התורה – השיבנו אבינו לתורתך, ואח"כ וקרבתנו מלכנו לעבודתך. וזה שרוצה לעסוק בתורה, אם נאמר לו שישב כל היום, יצרו יתגבר עליו להחטיאו, אבל הוא מעצמו יוסיף כל יום פרק נוסף על חוק למודיו היום יומי, כמ"ש נדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצא.

היינו כי כשיאיר פני המזרח שהוא השמש, הוא הולך ומתגבר מרגע לרגע, ואח"כ תנן החמה ואח"כ תאיר בנבורה יותר, ע"ד המאיר לארץ ולדורים עליה ברחמים – הרחמים הם בזה שמאירה לאט לאט. לולא זה בני אדם היו מתעוררים כן התשובה צריכה להיות מדרגה אל דרגה.

כך פירוש כונת הפסוק (משלי ה, יח): "ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום", וכן פירש האלשי"ך א"ה: "בבוקר זרע מזרעך ולערב אל תגח ירך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. ומתוך האור וטוב לעינים לראות את השמש". (קהלת יא, ו), האדם לא יבזז למעשים טובים שעשה בימי הבחירות, לומר שהם לא היו בשלמות וכו' אלא טובים הם שהתרגל בהם, וכך יתעלה כמו מתיקות האור שיגדל לאט לאט.

וסבת ההתרחקות, לצערנו נובעת גם מהסבה שלא נזהרים ממאכלות אסורות, כמו שכתב הרב צפנת פענח בשם תשובת הרמב"ם מכת"י, שנשאל ממדינה אחת שחתמו על השאלה הרבה התומים ששאלו בענין תחית המתים, שיש להם מה להקשות על זה, ומסר הרמב"ם התשובה לתלמיד מובהק ששייב להם על זה.

ותשובתו היתה, שבטוח הוא שכל השואלים בדבר הזה, המה אוכלים דברים טמאים ושקצים ורמשים וטרפות ונבלות. ודמם ובשרם והגידים והמוח שלהם נשחתיים, והאריך שם לפרש איך כל המאכלים והמשקאות שהאדם אוכל ושותה, איך המה נפרדים בכל האיברים ומחיה ומחיה, ואיך שנתפשט בכת השכל וההבנה והמחשבה.

וביוון שעל ידי לימוד התורה יכול להגיע לתשובה מאהבת, וזה שאנחנו אומרים בתפילה "השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך".

וזה מפורש בדברי ר"י (שערי תשובה שער ד' אות טז), שמי שיש בידו עון חילול ה', יכול להתכפר לו בדברי תורה ("אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה"), וזה ברור כי על ידי לימוד התורה הודונות נהפכות לזכויות, וגם עון חילול ה' נהפך לזכות.

השיבנו אבינו לתורתך

עשרה וידויים אנחנו אומרים בתפלות יוהכ"פ, נוסף על שני וידויים הנאמרים במנחה של עיוהכ"פ והוידוי שלפני ערבית, ואם בני אדם אינם עושים תשובה בתחילה כראוי אין הוידוי מועיל.

והסיבה שהאדם אינו נותן דעתו על העבירות, כי כל אחד מחשיב את עצמו ישר בעיניו, ואם יזכור שעשה עבירה אזי יאמר בלבו אנוס הייתי, ואינני ממלאכי השרת עד שיצרו מטעהו כי הוא כל כך צדיק גמור, כי אלו היה בדורו איזה עשרות אנשים כמוהו, בודאי הנאולה היתה באה לישראל והמשיח בא, אמנם אומר בלבו ה' ימחול אל בני הדור שאינם הולכים כשורה, אבל אם היה מפשפש במעשיו היה רואה נגעים רבים. ובמידה שאדם מודד כך מודדים לו (ואפי' צבור) והוא רחום יכפר עוון ולא יעיר כל חמתו אבל קצת חמה יש.

וכמו שאמר הנביא הושע שובה ישראל עד ה"א, ובאיזה אופן, קודם כל קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ואח"כ אמרו אליו.

עוד פי' ע"ד אולי יש ג' צדיקים בתוך העיר. המילים בתוך העיר מיותרות אלא כוונת אאע"ה שהצדיקים לא רק בבית הכנסת, אלא גם כשהוא במסחרו בתוך העיר שיהיה צדיק.

ובלבבך לעשותו", שיתוודו את עונגם ואת עון אבותם בפיחם, וישבו בלבכם אל ה' ויקבלו עליהם התורה לדורות.

ולכאן צ"ע בדברי הרמב"ן שכתב ש"כי המצווה הזאת" נא' על מצוות תשובה, שהרי הגמרא בעירובין (נה, ע"א) דרשה את הפסוק הזה על מצוות תלמוד תורה.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"ח): כתוב בתורה "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, לא בשמים היא – לא בגסי הרוח. והלא על האי קרא "כי המצווה הזאת" כתיב "לא בשמים היא", מוכח שהפסוק הזה עולה על מצוות תלמוד תורה. אם כן קשה על הרמב"ן.

ונראה בביאור דברי הרמב"ן, שלימוד התורה הוא בעצמו קיום מצוות התשובה, שהרי כתב הרמב"ם בפ"ז מה"ת ה"ו, שגדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלקיך". והנה שנינו באבות (פ"ג מ"ו), עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהן, ומנין אפילו אחד, שנאמר "בכל המקום אשר אזכיר את שמי שם אבוא אליך וברכתיך", הרי בשעה שלומד תורה, השכינה מתקרבת אל האדם, ואין לך תשובה גדולה מזו.

מקור הדברים הנ"ל, דכתיב בהושע (יד): "שובה ישראל עד ה' אלקיך וכו' קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עוון וקח טוב וגשלמה פרים שפתינו.

ושנינו בספרי פרשת האזינו: "יערף כמטר לקחי", אין לקחי אלא דברי תורה, שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם וכו'", ואומר "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'", ואין דברים אלא דברי תורה, שנאמר "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם".

ולכאורה, איזו שייכות יש לדברי תורה ל"שובו אל ה'", הלא דרכי התשובה מבוארים בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ה"ב), ולא לימוד התורה שהיא מצווה בפני עצמה.

נראה לומר בהכרח שלימוד התורה הוא עיקרה של התשובה, כי ידוע שיש שתי תשובות, תשובה מיראה ותשובה מאהבה, לפי דברי הנמ' ביומא (פא, ע"ב), אמר ר"ל, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשנגות, שנאמר שובה ישראל... כי כשלת בעוונך. לעוון קורא לו מכשול, איני והאמר ר"ל, גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות וכו', לא קשיא, כאן מאהבה וכאן מיראה.

עשרת ימי תשובה

תשובה ע"י התורה

הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א ה"א) כותב: כשהחוטא יעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפני ה' ברוך הוא, שנאמר: "איש או אשה כי יעשו וגו' והתוודו את חטאתם", זה וידוי דברים, וידוי זה מצוות עשה.

מבואר מדבריו שעצם התשובה לא הוי מצוות עשה, אלא כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות, וידוי זה מצוות עשה.

וכן כותב ה"מנחת חינוך" (מצווה שס"ד), שלדעת הרמב"ם מי שלא עושה תשובה אין עליו עונש על מה שלא עשה תשובה, אלא רק על העבירה שעבר.

מסקנת הרמב"ם זאת נובעת ממה שכתב בהלכות תשובה (פ"ז ה"ה), שכל הנביאים כולן ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, שנאמר: "והיה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלוקיך... ושב ה' אלקיך". כלומר, שהפסוק "ושבת עד ה' אלקיך" הוא לשון הבטחה ולא לשון ציווי.

וביוון שאין הבורא כופה את האדם לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם, כמו שכתב בהלכות תשובה (פ"ה): רשות לכל אדם נתונה, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו וכו', ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והיראה, שנאמר "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב" וכו', עכ"ל.

ומאחר שהתשובה היא דבר שמוכרח לבוא, לכן לא יכולה להיות בעצמה מצוות עשה, אלא רק הודוי הוא המצוות עשה.

לעומת זה, הרמב"ן על התורה בפירוש הפסוק "כי המצווה הזאת אשר אנכי מצווך היום וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפוך ובלבבך לעשותו", שזה נאמר על מה שנאמר מקודם – "ושבת עד ה' אלקיך", כתב, מצווה שציווה אותנו לעשות כן, וזה טעם "בפוך

בפרשת אחרי נאמר: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו, ובחוקותיהם לא תלכו."

מה זה "ובחוקותיהם לא תלכו", וכי יש חוקים אצל הגויים, הרי כל מעשיהם הולכים אחר מילוי תאוותיהם ורצונותיהם ואם כן, מה שייך לקרוא להם חוקים – ובחוקותיהם לא תלכו.

ופי האבן עזרא ז"ל: "שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חוק."

דברי חכמים בנחת נשמעים, זה עמרם ובית דינו שחזרו מהסכמתם ושמעו לקול מרים שאמרה להם גזירתכם קשה מגזרת פרעה, שפרעה גזר על הזכרים בלבד, ואתם גם על הנקבות, מיד חזרו מהסכמתם וחזרו ולקחו נשותיהם.

עמרם גדול הדור היה, וכאשר גרש את יוכבד אשתו, עמדו כולם וגרשו נשותיהם. כמה קשים הגירושין, אפילו מזבח מוריד דמעות, ובכל זאת לא עמדו על דעתם וחזרו בהם.

וזהי החכמה לא להעמיד על מידותיו, אלא לקבל את האמת ממי שאמרה.

מידה זו נמצאת אצל ת"ח השולטים על עצמם, כי מי שהוא רגזן וקפדן ועומד על מידותיו, איננו מסוגל לשמוע ולהאזין כאשר מעירים לו שהוא טעה.

הגזרה הרעה ביותר שהאדם גוזר על עצמו היא הכניעה לטבע, ואין גזרה רבה מזו שהאדם אינו יכול לשלוט בעצמו, ואיננו מסוגל להודות על האמת.

ובשביל זה זקוקים אנו לנס, ע"מ שנוכל להתגבר על המידות ולשנותם.

לשינוי המידות זקוקים לנס

א"ר סימון כתיב ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו', בנוהג שבעולם, אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא, אבל ישראל אינן כן, אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים, ומגלחין זקנם ואוכלין ושותין ושמים, "שיודעין שהקב"ה עושה להן ניסים". (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג)

יש להבין, מהי הסכנה הגדולה המרחפת על האדם בר"ה עד שהוא זקוק לניסים כדי להינצל ממנה.

ואמנם כן, הנס הגדול ביותר הוא שהאדם מקבל עזרה מן השמים לשלוט על הטבע, לשנות את התנהגותו, לבטל את מאויו ורצונותיו, לתקן את החסרונות המכשילים אותו בדרכו לאמונת ה' יתברך, ותיקון מידותיו הנרועות המרגיזות אותו, שולפות עליו ומענות אותו, באשר קשה עליו לפרוש מתאוותיו ונשיותיו, שהן כגזירות קשות ורעות.

ימי הרחמים והסליחות (ימי הדין) מסוגלים הם להגיש לאדם את העזרה הדרושה כדי להתגבר על הטבע הקשה, וע"י שהאדם מבטל את טבעו, השי"ת מבטל מעליו את הגזרות הרעות העלולות לבוא עליו מכוח הטבע.

בתלמוד בבלי בשם ר' יוחנן, שגזרה מלכות יוון גזירה שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות, וכך היו כותבים: בשנת כך וכך ליוחנן בהן גדול לא-ל עליון, וכששמעו חכמים בדבר אמרו, למחר פורע זה את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה ובטלום. ואותו היום עשאוהו יום טוב. (ר"ה יח, ע"א)

וברש"י: ובקושי יכלו לבטל שכבר נוהג העם, וכששמעו חכמים וביטלום והוכשר הדבר בעיניהם, ונחשב להם לנס ועשאוהו יו"ט".

כאשר מתרגל האדם באיזה דבר ונוהג בו זמן מסוים, אם מעט ומכל שכן הרבה, הריהו געשה לו כטבע וקשה עליו הפרידה והשינוי.

ומכל שכן המתרגל לדבר שהנפש מתאוה לו, הרי שרק בקושי הוא מסוגל להיפרד ממנו ולהשתנות, וזה ממש לנס יחשב לו.

יובן בס"ד לרמוז שהגוף הוא כמו בית של הנשמה השוכנת בו, והעושה תשובה כראוי הנה הוא נעשה ברייה חדשה ממש, וזה אמר כי תבנה בית חדש, ר"ל שעשית תשובה שלמה ונעשית ברייה חדשה, הנה איעצך על זאת עצה נכונה, כדי שלא תשוב לסורך הרע, והעצה היעוצה היא שתעשה מעקה לנגך, ר"ל שתעשה גדרים וסייגים חדשים יותר ממה שגדרו לך, שתקדש עצמך במותר לך, כדי שאם תשנה ותעבור מן השורה, לא תיכשל לעבור על עיקר הדין אשר אתה מחויב בו, כי אם רק על הגדר והסיג שעשית, ועל דרך לך לך אמרינן לנוירא, סחור סחור ולכרמא אל תקרב.

ועוד אנכי מצווך "ולא תשים דמים בביתך" – הם המעות שלך הנקראים דמים בלשון הש"ס, לצדקה לצורך עניים ואביונים ותרבה בצדקות פז"ר גדול, וזהו ולא תשים בביתך דייקא.

ולא תחוש לחסרון מונך שאתה מחסרו בעין כמה שנותן לצדקה, כי הנה דע לך ונקוט כלל זה בידך, והוא כי יפול הנופל ממנו.

והכוונה היא לומר, אם הקב"ה קידש לך ריווח לכל השנה מאה מנה, הנה אם יודע השי"ת שאתה תיתן לצדקה חמישים מנה, אז יזמין לך ריווח מאה וחמישים מנה, ואם יודע שלא תיתן צדקה, לא ייתן לך כי אם מאה מנה דווקא, וחמישים יחסרו ממך, ונמצא שהחמישים מנה שנתת לצדקה בלא"ה הם חסרים ממך, ואם כן יותר טוב לך שתיתן אותם לצדקה ותזכה בהם לעוה"ב, שאם אין אתה נותן אותם לצדקה לא יהיה לך כלום מהם, לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ואם כן אם נתת חמישים מנה לצדקה ונשאר בידך מאה מנה, אל תחשוב לומר שאם לא הייתי נותן החמישים אלו לצדקה היה נשאר אצלי ריווח מאה וחמישים, כי כן שבודאי אלו החמישים היו חסרים ממך, והנה "יפול הנופל" מלשון חיסרון, כמו "כי לא נופל אנכי מכם", וזה שאמר "כי יפול הנופל ממנו", ר"ל זה החיסרון שנחסר ממך בשביל שנתת לצדקה, הנה זה מוכרח שיהיה חסר ממך, ואם לא חיסרתו על ידי מצווה, יהיה נחסר מאליו בלא"ה, ואם כן יותר טוב שתיתן אותו לצדקה. ("אדרת אליהו")

אבל הקב"ה בחסדו הגדול מאפשר לו לאדם, להיפטר מהמשפט ע"י הערבות כמו שאחז"ל שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה.

אומנם, כל זה בתנאי שהרכוש הוא שלו ולא נזול בידו, אז הפגיעה ברכושו יכולה לכפר.

ואה"ע עון ביטול תורה גדול מאוד שהרי מעוות אינו יכול לתקון, אבל כשמכניסין אותו לדין בחקירה הראשונה מקדימים לדעת האם רכושו יוכל לכפר עליו, ולכן נשאל אם נשא ונתן באמונה, אבל הדין מתחיל מהשאלה לאחר מכן "קבעת עתים לתורה".

וכן משמע מפירושו של הגר"ח הטוב זיע"א בכן יהודיע על מסכת שבת, על פי מה שאמרו חז"ל על הפסוק "ואמונה מאוד" – זו תורה ובה נשבע הקב"ה לדוד, דכתיב "נשבעתי לדוד באמונתך", וכנזכר בשוחר טוב.

וידוע כי חז"ל חילקו הכ"ד שעות לג' חלקים, סימנם א"ז תשכיל א"ז תצליח ישנתי א"ז. דהיינו ח' שעות לתורה, ח' למו"מ וח' לשינה. וכתבו חכמי המוסר, ראוי לאדם לנזול ולגנוב שעות מקצבת השינה והמו"מ ולהוסיף על קצבת התורה, כי מצווה להוסיף מחול על הקדש.

ולזה שואלים אותו: נשאת – מהשינה ומהמו"מ, ונתת – הוספת לאמונה שהיא התורה, וקבעת עיתים לתורה, עת למשנה, עת לנמרא, עת לזוה"ק.

ועוד פירש, שהשאלה היא באמת "קבעת עיתים לתורה", וכדי שלא תהיה לו תשובה שתלו בו טפלי ומוכרח לעסוק במלאכה יומם ולילה וכו', לכן שואלים אותו קודם "נשאת ונתת באמונה", הכוונה אם הייתה לך אמונה בהקב"ה שהוא המזמין לך פרנסה שלך והוא המשנית, ולזה אמר – נשאת ונתת במו"מ על ידי האמונה, שהיית מאמין שהכול הוא ביד השי"ת, ובודאי ישיב: כן הוא ובה' בטחתי, ואז ישאלוהו "קבעת עיתים לתורה", ואז לא יוכל להשיב שהוא מרוד בפרנסת בניו וב"ב.

כדי לשמור על התורה לא מספיק לשמור רק על מה שכתוב בתורה, אלא צריך לשמור על הגדר שגדרו חכמים מסביב לתורה.

כמו שפירש רי"ח זיע"א על הפסוק: "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לנגך, לא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו",

ביותר זהו ענין של ביטול תורה, כיון שזהו מעוות לא יוכל לתקן, משא"כ עוון של גזל זה ניתק לעשה ויש לו אפשרות לתקן דהיינו להחזיר את הגזילה לנגזל.

אומנם כל זה בזמן שהאדם עדיין עומד חי בעוה"ז אזי יכול לתקן עוון הגזל, וביטול תורה אינו יכול לתקן⁶, ולזה נתכונה הגמ' בסנהדרין שתחילת דינו של אדם על דברי תורה, שפותחין בחמור תחילה.

אבל כשמכניסים את האדם לדין המוזכר במסכת שבת, כלומר לאותו הדין הגדול שבעולם הגמול שכבר לא יכול הנידון לקום ולעמוד בעצמו לפני הדיין, רק מבניסין אותו לדין, אז כמובן גם לעוון גזל אין תקנה, כי אין מעשה ואין תיקון בשאול אשר אתה הולך שמה, ממילא בודאי ששאלת המשא ומתן באמונה קודמת לכל, שהרי סאה עיוונת גזל מקטרנ בראש.

ובשם בעל המדרש והמעשה מובא, שבאמת בשתי הגמ' מדובר על הדין בעוה"ז, אלא שיש חילוק בין תחילת הדין לגמר הדין,

הנה כשאדם מואשם בעבירה מסויימת מביאים אותו לפני השופט, וכשהשופט רואה שיש יסוד לדבר לעצור את הנאשם עד שיתברר משפטו, בקושי רב יצליח הנאשם לשלם דמי ערבות כדי שיצא מהמעצר לחפשי עד שיתברר משפטו.

היתכן שדמי הערבות שאפשרו לו לתת אותם כדי שישתחרר, יביא אותם מזויפים, הרי יוסיף על חטאתו פשע.

לאושרנו הגדול, בבית דין של מעלה לא נדרש מהאדם עירבון, בטח בו לב שופט כל הארץ אשר בידו נפש כל חי תמיד, וכבר אמר דוד (תהילים קל"ט) "אנה אלך מרוחק ואנה פניך אברח".

⁶ חז"ל מספרים על שני תנאים שלמדו בחברותא והנה אחד מהם הגיע להתונה והנה החתן עזב את ביהמ"ד למשך שבעת ימי המשתה, וכשחזר לאחר ימי המשתה לביהמ"ד כמה שניסה להשיג את החברותא בלימוד (מה שנקרא כפי כל להדביק את הקצב) כל ימי חייו לא הצליח להשיגו.

ממשפחה מיוחסת והוא בכ"ז סטה מן הדרך א"ב עונשו חמור יותר, אבל משא"ב אדם שבא ממשפחה שאינה מיוחסת אמנם מענישים אותו אבל מ"מ עונש קל יותר.

הנה בגמ' במס' שבת (לא ע"א) איתא: אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עיתים לתורה, עסקת בפו"ר צפית לישועה וכו' וא"כ לכאורה זה סותר את מה שאמרה הגמ' בסנהדרין דשם מוכח דתחילת דינו של אדם על דברי תורה, ולא אם נשא ונתן באמונה.

ובאמת קושיא זו הקשו התוס' בסנהדרין (ו ע"א) ד"ה אלא על דברי תורה עיי"ש דתירצו בזה כמה תירוצים.

ועל קושיא זו תירץ הגאון מלובלין זצ"ל, שישנם שני סוגים של משפט, יש סוג משפט מה שהאדם נידון בכל יום ויום או למ"ד בכל ר"ה בעודנו בעולם התיקון, ויש סוג משפט בהגיע עת פקודת האדם שנידון בעולם האמת שהוא עולם הנמול כמבואר בזה"ק.

ויש הבדל איך מתייחסים לאדם בשני המשפטים הללו, במשפט בעוה"ז כשהקב"ה מביא את האדם בדין, מהו העבירה החמורה, אומרים חז"ל זהו ענין של ביטול תורה⁵.

והוא חמור יותר מגזל, למרות שגזל יש בו גם לאו וגם עשה וכבר אמרו במדרש רבה קהלת פ"א פל"ב): סאה עוונות גזל מקטרגי בראש, ומי יעלה בהר ה' – נקי כפים, כי איך יעזו אנוש לפרוש כפיו השמימה והנה מגואלות בחמס ושוך, תרמית ואונאה אשר שנא ה', וענין של ביטול תורה יש בו רק עשה, אבל בכ"ז אומרים חז"ל שהעבירה החמורה

⁵ וכך פירש הר"ח זצ"ל בספרו "תורה לשמה" שאלה שצ"ט: שנשאל כאשר יתפללו על אדם בשביל איזה דבר הצריך לו ויבקשו עליו רחמים, אם יזכירוהו על שם אביו או על שם אמו.

והשיב כך: ואשר שאלתם מה טעם יש בזה נראה דהיינו טעמא משום דעל הרוב ימצא על האיש קטרוגים יותר מן האשה, מפני שהאשה פטורה ממ"ע שהז"ג וגדולה מוה שהיא פטורה ממצות ת"ת, והאיש לא פלט מעון ביטול תורה וכמ"ש רז"ל פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה.

ועוד כי אשה היא מוצלת מעון קרי אשר דבר המצוי בזכרים הרבה ועל כן הקטרוגים של האשה על הרוב הם מועטים משל האיש, ולכך יזכירו שם האם.

תחילת דינו של אדם על דברי תורה

"אמר רב המנונא אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנא'
"פוטור מים ראשית מדון" (משלי יז). (סנהדרין ז ע"א)

מנהג ב"ד של מעלה כמו מנהג ב"ד של מטה, כלומר כמו שב"ד של מטה השופט מוכרח להתחשב בשעת הגזירה בכמה תנאים שאדם זה היה נתון באותה שעה שחטא, כך הקב"ה כשדן את האדם מתחשב עם דרגת ידיעותיו בתורה, ועם הסביבה שבה נתחנך.

כמאמרם (ב"מ לג): שנגת תלמיד עולה ודון. כל כמה שהאדם מלומד יותר עליו להיזהר יותר ויותר מהתנהגות בלתי הגונה, ומה שאצל אחרים היה נחשב לשוגג נחשב אצלו למזיד, וזוהי כוונת אמרם: תחילת דינו של אדם היא בדברי תורה.

כשהקב"ה רוצה להתחיל לשפוט את האדם, בוחנים קודם את דרגת ידיעותיו בתורה, בכדי להגיע לקנה מדה מדויק בנוגע לחומר התנהגותו.

לדוגמא: אם האדם לא למד תורה כמובן שתובעים ממנו למה לא למדת תורה, כי לוא היה לומד לא היה מגיע לידי שגיאות כאלו. אבל אם האדם למד אבל מ"מ לא למד מספיק, מדגישים על התרשלותו ולולא זאת לא היה נלכד בפח. ובכך החקירה הראשונה היא על מידת ידיעותיו בתורה ולפי ערך זה יכבד או יקל עונשו.

ועד"ז מסביר הרב "חמדת שלמה" את דברי הגמ' בר"ה (לב ע"ב) ששאלה בר"ה ליכא הלל מ"ט, אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביוהכ"פ, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים לפניו וישראל אומרים שירה.

שאל הרב "חמדת שלמה" אם ספרי חיים פתוחים לפני הקב"ה נוחא, אבל ספרי מתים מדוע הקב"ה פותח אותם מידי שנה בשנה.

ותירץ, דהקב"ה לפני שפותח ספרי חיים פותח נמי ספרי מתים כדי להתחשב בו, דהרי אינו דומה אדם שבא ממשפחה מיוחסת למשפחה שאין בה יחוס, שאם אדם בא

אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון.

וקשה הרי לכאורה איננו יודעים הלכות תרועה על בוריינ והראיה שמן המלה "תרועה" נתפתחו מאה קולות. וכל כך למה מפני שספק לנו מה זאת תרועה יבובי יבב או גנוחי גנת היינו אם זו תרועה או שברים. ובכל קול צריכים תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה. ועד היום אין אתנו יודע עד מה בגדון תרועות ורק לצאת ידי כל הספיקות תקנו מאה קולות. ואם כן להיפך התקיעות בצורה שהן עכשיו הן סמל של אי ידיעה וספקות. והנה כי כן למה אנחנו אומרים אשרי העם יודעי תרועה.

אולם זו היא באמת הכונה: שאם אמנם שנבה מבינתנו להלום ענינה של התרועה, אנחנו דורשים ומבקשים תחבולות מתחבולות שונות לצאת לכל הדעות, ולקיים דין תרועה.

ומזה יש לנו לדון לעניני אמונה והשגת אלקות בכלל. שאם אנחנו קצרי שכל וחדלי אונים לחדור בעד מסתורי הבריאה וסבת הסבות, בשביל זה לא נהיה שוקטים על שמרנו. ומפאת אי ידיעתנו ובלתי יכלתנו להתעמק להבין ולהשכיל עמקי יסודותיה של אמונתנו אין לנו להשליך את התורה ואת המצוות אחרי גונו משום זה.

אלא להפך כדי לצאת לכל הדעות ולצאת מכל הספקות, אנחנו מחויבים לשעבד לבנו לאבינו שבשמים ולקיים את התורה בכל לבנו ונפשנו. בדיוק כמו שאנחנו נוהגים להתירם לפי המלה תרועה. שכתוצאה מחוסר ידיעתו עושים אנחנו מאה קולות.

ובזה אפשר לפרש את הירושלמי המובא בתוס' ראש השנה ט"ז זמנא חדא תקיעות דמיושב בכיל ולא בהיל אבל כדי שמע קל חנינא בהיל טובא אמר השתא ודאי אתי משיחא. והרשב"א הקשה איך תוקעים פעמים והא עבר בבל תוסיף והוא מתרץ דלא אמרו בל תוסיף אלא בדבר שהוא מוסיף מדעתו עצמו אבל אם עושה דבר שתקנו אין בל תוסיף שהרי כבר נאמר עפ"י התורה אשר יורוך.

והנה מלכויות זכרונות ושופרות כנגד ג' עקרים של אמונתנו מציאות ה' מתן תורה, שכר ועונש.

אבל העיקר הוא שנאמין בדה"ל היינו תורה שבע"פ, ולכן תוקעים גם תקיעות דמעומד, ולפיכך כדי שמע השמן קל תנינא אשר בו מרומז תורה שבע"פ כיון שמקימים דברי הו"ל וליכא בל תוסיף וא"כ התורה לא תפסק אמר השתא ודאי יבא משיחא.

השתרבו הדבר וחייבנו את עצמנו במאה קולות. כן עלינו להשליך מעלינו את כל הספיקות בעניני אמונה אשר נוצרו על ידינו, מחוסר הביקוש למצוא את דבר ה', וצריכים לקבל על עצמנו היום, לאהבה וליראה את ה'.

כי ביום זה שהוא יום הרת עולם הכל מוטל בספק. כל דבר שקול במאזנים ספק לנו אם כבנים אם כעבדים, וכדי להוציא את עצמנו מהספקות, יש לנו רק סגולה אחת והיינו לצאת לכל הדעות ולצאת ידי הכל, והתבלינים היותר יפים לספקות הם האמונה.

וביום שכולנו מאמינים וקוראים לה', זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר חיים למענך אלוקים חיים. ע"ז נאמר אשרי העם יודעי תרועה. אשריו של אותו עם שמבין את כונתם של הו"ל, שלכן תקנו לנו מאה קולות, מפני שמסופקים אנחנו בנוגע לתכונתה של תרועה.

וכך גם כונת המשך הפסוק ה' באור פניך יהלכון. גם אם לא רואים את ה', אבל מרגישים אותו בלב.

כמו אור החשמל, למרות שעדיין לא עמדו על תכונותיו וטבעו של הכח הטמיר הזה, בכל זאת אנחנו משתמשים ונהנים לאורו. וחוסר ידיעתנו אינה מעכבת בעד הנאתנו. כך צריך להיות גם אור ה', אף על פי שבינתנו קצרה מלהבין עניני אלוקות, יכולים להנות מאור ה'. וזוהי ההשואה שיש בין התקיעות לבין האמונה. וכמו שהתקיעות הם תוצאה של ספקות מצד אחד והרצון לצאת מידי ספקות מצד שני.

העבירות של צאצאיו נמשכים הלאה, והוא סובל מהם, כידוע עפ"י משרז"ל ספרי חיים ומתים לפניו נפתחים.

ובנמי' בפסחים קי"ג ע"ב איתא, שמי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת, נחשב בין אלה שהם כמנודים לשמים ח"ו.

ולמרות שזה קשה, ואדרבה הקשיים שנערמים לאדם בדרך חנוכה של בניו הם סימן ההכשר של החנוך.

וזאת לפי הסברו של מהר"מ שפירא ז"ל, על הפסוק והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו, נשאלת השאלה מנין לו לאאע"ה שהאיל הזה הוא מיועד לו מאת הקב"ה, הרי כשם שהשטן הערים לו מכשולים בדרכו ועבר במים עד צוארו, ולא נפתה אחריו כך יכול להיות שהשטן זמן לו את האיל כדי לפתו.

ותירץ הרב ז"ל, כיון שהאיל היה במקום כזה שדרושה עבודה מפרכת כדי לשחרר אותו, ויכולים להפצע פה ושם בתהליך החלון, זה סמן מובהק שהקדושה זמנה את האיל לא"א ולא השטן, ומזה ידע א"א ולקח אותו לעולה.

נמצינו למדים עד כמה דרושה מסירות נפש מצד האדם בעניני יהדות ובמיוחד כשהוא חב לאחרים – בני ביתו.

עקידת יצחק ולא העקידה שעקד אברהם

בנוסת התפילה אומרים ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור ולא אומרים העקדה שעקד אברהם מפני שאברהם שמע מאת ה' ואין תימא ואין זה פלא שכשמע בקולו. אבל יצחק שמע רק מאביו ואעפ"כ קבל את דבריו וזוהי עקר הזכות כן גם אנחנו אע"פ שלא שמענו מה' בכל זאת אנחנו מקימים את המצוות.

פרשת העקידה בראש השנה

פרשת העקידה תופסת מקום חשוב בהבנת תוכנו של ר"ה, החל במצות תקיעת שופר וכלה בקריאת פרשת העקדה כענינו של יום.

כל זה, כדי לעורר את זכות העקדה לפני אבינו שבשמים, בשבתו על כסא דין ביום זה.

מעלתה של העקדה הזאת, היא בזה שעקד את בנו יחידו אהובו, מתוך אהבתו הגדולה להקב"ה, בלי להתחשב באהבתו אליו ולאשתו.

וכשאנחנו תוקעים בשופר בר"ה, אנחנו מקבלים על עצמנו, לאהוב את ה' באותה הדרך שהראה לנו אברהם אבינו ע"ה, לעקוד את בנינו לעבודת ה', אבל אם אנחנו מפיקרים ומתרשלים בחנוכם של הבנים, איך יכולה לעמוד לנו הזכות של העקדה.

הרי על יצחק אבינו בעצמו נאמר, ותכהינה עיניו "מראות", מראות זה נתינת טעם למה כהו עיניו, מפני שהוא הסתכל במעשה העקדה ולא למד, ראה איך אביו לא חס על אהבתו העזה אליו, ולא על אמו, ועקד אותו לעולה. והוא לא התנהג כך, אלא ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. לכן ותכהינה עיניו מראות.

לעומת אהבת ה' היה צריך לשכוח את אהבת הבן.

וכן נרמז בפסוק וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו (ת"א איל הדא, ר' וד' מתחלפות רעואל דעואל וכו') ורש"י פי' באופן אחר, מ"מ יש להבין מה שייך לומר אחר, הרי קודם לא היה מדובר על איל.

אלא כונת התורה לומר לנו מעלתו של אאע"ה, שהוא החשיב את בנו איל, והתיחס אליו כמו שמטפלים באיל, לכן נאמר והנה איל אחר והוא לא שמח בחליפת בנו.

א"כ זוהי סבת כהות עיניו של יצחק שראה מסירות נפש של אביו ולא נהג לפיה.

והדברים ק"ו, ומה יצחק אבינו שבודאי טרח בעשר אצבעותיו לחנך ולגדל את בניו לתורה, ואפיה"כ נענש מראות מה נאמר אנחנו על עצמנו, ויותר מכאיב לאדם העריבות שלו על בניו ובנותיו, מעבירותיו שלו, כי עבירות האדם לעצמו נגמרים עם מיתתו, אבל

וזאת מפני שה' אלקינו אמת וחוטמו אמת, ומדת האמת מחיבת "וחי אחיך עמך" חייך קודמין לחיי חברך, ואין הבדל בין חיי יחיד לחיי רבים כי אין יתרון לרבים מליחיד, ולפיכך נברא האדם יחידי שחייב לומר בשבילי נברא העולם וכל נפש מישראל עולם מלא, לכן א"א לדרוש מהאדם להעביר מלפניו את עניני נפשו לתועלת הרבים כי אם קודם כל להעדיף את עליתו ואח"כ עדיפות שניה לצרכי הרבים.

וכן נוהגים למעלה עם כל אדם, אם הוא ראוי לעשות עמו איזה טובה עושים ולא מתחשבים במה שהעולם נהרס עי"ז אפי' עד כדי חילול ה', כמו שהיה עם אאע"ה כדי להגדיל את מעלתו ע"י הנסיון של העקידה, נצטוו לעשות זאת למרות שעצם המעשה יסתור את כל השקפות עולמו שדגל בה וחנך לפיה.

וכ"ז כדי ללכת לפי האמת "וחי אחיך עמך" חייך קודמין מוטב שיחרב כל העולם ולא תלקה מדת האמת.

הז"ל אומרים שהקב"ה אמר לו לאאע"ה שראוי לבוא עליו יסורי איוב כדי להגדיל נסיונו בחוזק אמונתו, ורק אאע"ה סירב שמא לא יעמוד בנסיון ויאבדו ממנו זכויותיו הקודמין.

וז"ל הבראשית רבתי פרשת וירא [כב, טז] בי נשבעתי. הה"ד לך אכול בשמחה לחמך (קהלת ט' ז). מדבר באברהם, בשעה שהקריב האיל אמר איני זו מכאן עד שתשבע לי שאינך מנסני עוד, שמא ח"ו לא אחיה שומע לך ואבדתי כל מה שיגעתי, ממה היה מתירא, מן היסורין. מיד נשבע לו שלא ינסהו עוד שנאמר ויאמר בי נשבעתי. א"ל הקב"ה חייך יסורים קשים ונסיונות אחרים היו ראויים לבא עליך, אל תתירא מהם, לך אכול בשמחה לחמך, גו' כבר נולד אביו של מי שעתיד לקבלם הה"ד את עוץ בכורו (כ"ב כ"א) והוא אביו של איוב כד"א איש היה בארץ עוץ (איוב א' א').

למרות שאם היו באים עליו יסורים של איוב היה מתבטל הרבה מהתורה ומהרצתה וידי תלמידיו היו מתרפות, והיו אומרים זו תורה וזו שכרה בכל זאת מן השמים לא היו מתחשבים בכל הטעונים האלה ובלבד להעלות את קרנו של אאע"ה.

וכן ראינו במרע"ה עם לכתו בשליחותו של מקום לגאול את עם ישראל ממצרים ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו (שמות ד, כד), ומה יהיה עם גאולת ישראל, אלא עדיף שתבטל גאולת עם ישראל ולא תבטל מדת האמת שהיה ראוי להיענש על התאחרו ממילת בנו.

אמר לו המלאך עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה – כלומר מצדך אתה בסדר היית שמח אבל מצד יצחק לא היה בסדר כי יצחק חטא במחשבתו.

ולכן הקריב אברהם אבינו איל לעולה כדי לכפר על הרהורי הלב של בנו, והספק הזה שכרסם בלבו של אברהם אבינו הגדיל יותר את הנסיון של הקרבת הבן, כי אם גם יצחק היה מפנין שמחה בעקידה זה לא היה נסיון גדול לא"א, שהרי גם יצחק מסכים לזה.

נמצא שהקרבת האיל מצביעה על גודל הנסיון של העקידה שא"א הקריב אותו לכפר על הרהורי יצחק, לכן אומר המלאך בפעם השניה יען אשר עשית את הדבר הזה הכונה הקרבת האיל מכת הספק שלך בכוונת יצחק, ואעפ"כ לא חשבת את בנך את יחידך כי ברך אברכך ראוי אתה לברכה כפולה אחת לאב ואחת לבן, כי באמת היודע מחשבות ידע כי גם יצחק עשה בשמחה כמו אברהם ושניהם שוים לטובה.

וזה כוונת רבי אבהו שתוקעים בשופר של איל כדי שיוזכר לנו עקדתו של יצחק, כי ע"י הקרבת האיל נסיון העקידה מתגדל יותר ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני. ללכת בדרכי אבותינו.

כוחה של האמת גדול

החסידים רגילים לומר שהס"ד של הנמ" צריך לימוד "ועלהו לא יבול" ומכ"ש הס"ד של הקב"ה.

א"כ יש להבין מה הס"ד של הקב"ה כשבקש מאאע"ה לעקוד את יצחק בנו.

מדתו של הקב"ה לא כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם לדרוש מהאדם לוותר על עליתו וטובתו הרוחנית לטובת הרבים, ואילו מדת הקב"ה לא כך שאם טובתו של היחיד נחוצה לו אפ"י שהרבים יסבלו מזה לא מתחשבים בהם.

שאל ר' מוניא מה הרבי עושה מהם ענין כזה גדול, השיבו הרבי יש בהם מעלות רבות
א"ל ר' מוניא אני איני רואה. שתק הרבי.

אח"כ שאלו הרבי אם הביא עמו הפיסת יהלומים, הוציא ר' מוניא את היהלומים
וסדרם על השולחן והצביע על אבן אחת ואמר אבן זו פלאי פלאים אמר הרבי, אני איני
רואה בה כלום, השיבו ר' מוניא צריך להיות מבין כדי לראות ביהלומים, אמר לו הרבי:
יהודי אף הוא פלאי פלאים אלא שצריך להיות מבין כדי לראות.

התביעה היא כ"כ גדולה שהרי אפי" אם האדם יעשה את המצוה רק לא יעשנה
בשמחה רק אנוס ע"פ הדבור, והיה נת לו יותר אם לא היה מצווה עליה, או שעושה אותה
כדי שלא לפרוש מן הציבור אבל לבו בל עמו, מצוה זו אינה מקובלת לפני ה'.

ידוע מה שהרמב"ם כתב בהלכות לולב פ"ח הט"ו: השמחה שישמח אדם בעשיית
המצוה ובאהבת האל שציוה בהן לעבוד עבודה גדולה הוא, וכל המונע עצמו משמחה זו
ראוי להפרע ממנו שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב. ועיין
לשון המגיד משנה שם.

והרב בעל ספר חרדים כתב: גילה האריו"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו לו
שערי החכמה ורוח הקודש – בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין
תכלית ובצואתו של רבי משה ליב מסאסוב נאמר: לכל אבר ברא הקב"ה שומר – כסוי,
עפעפים לעין, תנוך לאזן, ושפתים לפה, והשמירה בשביל המחשבות שבמות – מדת
השמחה.

לאחר הקדמה זו אפשר ליישב את מה שהקשינו בהתחלה.

אאע"ה היה זריו בקיום דבר ה' וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו וכתב רש"י
"נודרו למצוה", וכי בא להשמיענו שהיום נגלה ה' אליו והוא הודרו למחר הרי זה מראה
על עצלות ולא על זריזות, אלא ה' נגלה אליו בעלות השחר והוא נודרו מיד עם הנץ
החמה הכל היה באותו היום.

ובזמן שקרא מלאך ה' אליו בפעם הא' אל תשלח ירך אל הנער אברהם, התפלא
אברהם האם הקב"ה חזר בו ממה שצוה אותו, אלא כנראה שלמרות שיעחק ידע שהולך
להיעקד לא הלך בשמחה ומשום כך ה' לא חפץ בו להיות קרבן כי ה' יודע נסתרות, ולכן

ובכל פינה ובכל שעה לא יתכן שלא יחרד, אבל אה"ג אם התקיעות הם נשמעות אך ורק בביהמ"ד, שהאדם חושב על עבודת ה' רק כשהוא בביהמ"ד ומגביל את יהדותו לשטח ביהמ"ד בודאי אינו יכול לפחד מקול השופר.

וזה מה שמשלים הנביא ואומר אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה, כלומר יכולה להיות לאדם טענה לפני הקב"ה רבש"ע אתה בראת יצה"ר המשכיח מהאדם את יום מותו ולכן לא חזרנו בתשובה בזמן הנכון.

אבל לאחר שהקב"ה נתן סימן לאדם ע"י תקיעת השופר שהנה יום הדין בא, ובא האות והמופת והאדם לא מתעורר, לא יכול להצטדק לפני הקב"ה ולומר לו שה' הוא שגרים לכך. וז"ש אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה, אלא אתה האדם גרמת לעצמך.

והנה ידוע מאמר חז"ל (ערובין י"ג) גוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו.

וכתב ע"ז המסילת ישרים בפ"ג בביאור חלקי הזהירות וז"ל: ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו, אשר אינם חולכים ע"פ מצות ה' וחקיו כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם.

אך המשמוש הוא החקירה אפי' במעשים הטובים עצמם לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע, שיצטרך להסית ולבערו והרי"ז כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש כך ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי עכ"ל.

וזה הביאור במה שאומרים בשני וחמישי מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע, שאל הרב בינה לעתים ע"ה בשלמא מה שה' יודע הנסתרות זה גדלות אבל מה שה' יודע את הנגלות זו מעלה, הרי גם האדם רואה את הנגלות ויודע מהם, לכן הוא פירש שגם הדברים הגלויים שלנו רק הקב"ה יודע את אמיתתן כי האדם אינו יכול לדעת, שהאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב.

מספרים על היהלומן החסיד ר' מוניא מסנוון גביר וסוחר באבנים טובות ישב פעם אצל הרבי מליובוביץ' והשיחה נסבה על האנשים הפשוטים שהרב שבת אותם מאד,

הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג ה"ד כתב וז"ל: ואע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב רמו יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושונים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה עכ"ל.

לכאורה אזהרה זו צריכים לנהוג לפיה במשך כל השנה, כמ"ש באבות (פ"ג מ"א) עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

כמו"כ באבות (פ"ב מ"א) רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים.

אלא שטבע האדם לשכוח דבר זה, ואינו מעלה על דעתו שהוא לא יודע את עתו ושמא ח"ו ימות למחר, לכן הקב"ה עשה חסד עם האדם וקבע לו ימים קדושים – הימים הנוראים להכין אותו לקראת ימי הדין להתעורר בתשובה ולתקן את מעשיו ולעשות חשבון הנפש על שנה שלימה וישוב אל ה' וירחמהו.

ואמרו חז"ל (ר"ה ית, א) דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, אלו עשרת ימי תשובה שאז קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת.

ועוד יותר שהוא מאותת לנו ע"י הצוערות וקול שופר הנה אני בא וכתוב בנביא עמוס (ג, ו) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה.

שאלו פעם את הרב אונטרמן זצ"ל מה הנביא עמוס מתפלא אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, הנה אנתנו רואים שזה לא עושה רושם על האנשים, שתוקעים והאדם נשאר עם לב אבן, ואינו מתעורר לשום בתשובה.

ענה להם הרב ע"ד משל, ואמר להם כשם שאנו רואים שיש שנוי בהתנהגותם של בעלי חיים הנמצאים סגורים בכלוב בגן החיות, לבין אלה המתהלכים חפשי הם מטילים אימה יותר ויותר (אלה המתהלכים חפשי), ה"ה לתקיעת שופר הנביא מדגיש היתקע שופר בעיר, לא בביהמ"ד כלומר אם החרדה מאימת הדין נשמעת לאדם בכל מקום

הטעם שעושים זכר לאיל ולא למאכלת

"אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני". (ר"ה טז ע"א).

יש להבין למה לוקחים שופר שהוא קרן איל המורה על שלא שחט את יצחק ושחט איל תמורתו, לכאורה היה מתאים יותר לקחת סבין מושחתת חדה וחלקה כדי להזכיר את המעשה של אאע"ה כמ"ש ויקח את המאכלת לשחוט את בנו.

מה גם שהרי חז"ל אמרו במדרש (ב"ר פנ"ו, ג) אמר ר' חנינא למה נקראת סבין מאכלת לפי שמבשרת אוכלין, ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלין בעוה"ז אינם אוכלין אלא בזכות אותה המאכלת א"כ אדרבא ואדרבא היה ראוי להחזיק סבין.

וכדי להסביר את הענין נראה קודם כל להעיר כמה הערות נוספות בפרשת העקידה א. על הפסוק "ויעלהו לעולה תחת בנו" (בראשית כב, יג) כתב רש"י: מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום, מהו תחת בנו (כלומר: שהפסוק היה צריך להיכתב כך ויעלהו תחת בנו לעולה וממה שכתב לעולה תחת בנו) מלמד שאחר שהעלהו היה מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאלו עשויה בבני כאלו בני שחוט, כאלו דמו נזרק, כאלו הוא מופשט, כאלו הוא נקטר ונעשה דשן עכ"ל.

ולכאורה בפשטות אפשר לפרש את כונת הפסוק כך, שכאלו יצחק היה חייב בקרבן עולה, ואאע"ה הקריב את העולה תחתיו במקומו וזה כונת הפס' ויעלהו לעולה תחת בנו, ולכאורה מדוע יצחק היה חייב להביא קרבן עולה.

ב. בקריאה הא' של המלאך נאמר ויאמר אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה, כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשבת את בנך את יחידך ממני, ולא ברך אותו על כך כמו שנאמר אחרי הקריאה הב' ויאמר בי נשבעתי נאום ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשבת את בנך את יחידך כי ברך אברכך וכו'.

לכאורה הרי הנסיון כבר נעשה בזה שעקד את יצחק, א"כ למה לא ברך אותו כבר אחרי הקריאה הא', ועוד לשון עשית את הדבר הזה משמע שזה עולה על הקרבת האיל ומה שייך ע"ז כל הברכות.

תפוח בראש השנה

אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. (שבת פח ע"א)

כתבו התוס' הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות, ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא, ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עליו אחרים הוי פריו קודם לאותם עלים.

עפ"י ניתן להבין את מנהג ישראל לאכול בליל ר"ה תפוח מטובל בדבש ואומרים שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה. כי יש טוב ערב ומועיל והחכם והצדיק בוחר בטוב באשר הוא טוב כידוע אעפ"י שאינו ערב לחיבו.

אומנם יותר טוב מזה מי שעובד ה' אחר שנתקע אהבתו את ה' בלבו ובשכלו ואז יעבדנו במתיקות, כי מתוק האור לעינים ויהיה טוב וערב והמועיל בא ממילא, כי סוף הכבוד לבוא ונאמן הוא בעל מלאכתך, לכן מתפללים שיהיה שנה טובה ומתוקה שנוכה לבינה והשכל ונעשה חוב האמיתי במתיקות.

ולכן מטבלים בדבש שזהו ר"ת דיעה בינה שכל, שמרמז על המתיקות והתפוח על מעשים טובים, כמאז"ל מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, הרי תפוח מרמז על המעשים ומרמז גמי שנעשה מוקדם לנשמע שהוא שמיעת השכל והבנה כי מעשיו יהיו מרובים וקודמים מחכמתו.

וע"כ התפוח עיקר והדבש טפל, כמ"ש המג"א שאין מברכין על הדבש ה"נ המעשים יהיו עיקר והחכמה טפילה, וגם יהיו קודמים לחכמה שלא ימתין לעשות עד שיבין כל המצוות דא"כ יכלה רוב ימיו בלי תורה ח"ו, אלא יהיו מעשיו מוקדמים.

כתב המהר"ם אלשיך ע"ה בפירושו: "כי דבש הוא תחילתו טוב מאוד, דהיינו ציצים ופרחים, כן גם כן סופו טוב מאוד", עכ"ד.

על פי פרוש זה, הרב משמרת אלעזר במאמר עשרת הימים (אות מז), נתן טעם למנהג שנהגו ישראל לאכול דבש בר"ה, שהוא סימן יפה ורמז יש בו, שכמו שהדבש היה בתחילתו טוב ונשאר כן בסופו, כן גם אנו, כמו שתחילת השנה מתוקה, שאוכלין דבש, כן יהיה גם כל השנה וסוף השנה.

וכן ראינו מטבע הדבש, שאם ייפול לתוכו דבר חתוך או פרום, במעט זמן יופסד וישתנה צורתו, ולא יהיה הפרש בינו לבין הדבש. משא"כ אם לא היה בתוך הדבש.

אבל אם נופל בו דבר שלם, יתקיים בו שנים הרבה ולא יפסד, משא"כ אם הדבר השלם הזה לא היה בדבש כבר היה נפסד.

והוא דבר פלא מן הקצה אל הקצה.

אבל באמת הוא הדבר אשר דיברנו, כי טוב הדבש שמתחילתו טוב וגם סופו טוב. ולכן גם דבר שבא אל תוכו, אם הוא טוב ושלם הוא נשאר בשלמותו, אבל אם כבר חתוך ופרום – נפסד מיד.

ולזה בא הרמז, שאם יימצאו ישראל שלמים בראש השנה, יתקיימו כל השנה ולא יגיע אליהם שום הפסד.

ובכלל צריך לדעת היכן גרמו ענין של כפרת חטאים בפסוקים המדברים על ר"ה.

אלא ודאי שיש הבדל יסודי במהות ר"ה לבין יוהכ"פ.

בראש השנה מנסים להקדים ולהשמיט את הקרקע את היסוד עליו עומדים החטאים. משתדלים להוכיח לעצמנו עד כמה החטא טעות ולכן התשובה יכולה להועיל ולעקור את החטא מראש כמו בהתרת נדרים, האדם מתפכח מייגו.

תשובה איפוא היא הודאה בכך שהחטא הוא טעות ורצון ה' הוא האמת היחידה. ואילו ביוהכ"פ מסתערים על החטאים חזיתית ומפרטים כל דבר ודבר.

לכן עיקר תפילת ר"ה לחזק בלב את ההכרה במלכותו הבלעדית של ה'. ע"י שאומרים המלך הקדוש, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון, ותמלוך אתה הוא ה' לבדך.

דבש בראש השנה

בתחילת ליל ר"ה יש כמה קטרוגים על האדם, מחמת מעשיו ותחבולותיו של השנה שעברה.

ואם החי ייתן אל ליבו, ויעשה את חשבון הנפש על כל מה שעבר, יש לחשוש שייפול ברוחו ונפשו עליו תאבל, פן ואולי אין תקנה ח"ו על כל מה שפגם ר"ל.

על כן נהגו לאכול דב"ש בריש שתה ולהורות נתן, כי יש תקנה לשבים אל ה' בלב שלם, כי כמו שהדבש מהפך את האיסור הנמור להיתר, כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלא ילבינו, כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה.

"נופת תטופנה שפתותייך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון".

(שיר השירים ג, יג)

שחייב לעשות את הפקודה ואח"כ יבין. כי ביצחק יקרא לך זרע ומצד שני קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת וגו'.

כיצד שבים בר"ה ללא וידוי

ר"ה הוא הראשון מעשרת ימי תשובה.

והרמב"ם בהלכות תשובה פ"א ה"א כתב וז"ל: כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שנא' איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו זה ודוי דברים. וזה מצות עשה.

כיצד מתודין, אומר אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזה עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח.

התשובה מורכבת משלישה חלקים עויבת החטא, וידוי, קבלה על העתיד.

א"כ נשאלת השאלה כיון שהוידוי הוא חלק מכריע בתשובה מדוע לא מופיע וידוי בסדרת תפילות בר"ה. וביוהכ"פ אומרים על חטא לפי סדר הא"ב ישר והפוך בכל התפילות.

וכן אין מזכירין מלת חטא בר"ה ומדלגין אבינו מלכנו חטאנו לפניך, ובקבלה הקפידו על כך מאד. עד כדי כך שישנן ישיבות שלא אומרים בהן שיחות בר"ה כדי שלא יעלו על דל שפתם ענין החטאים של עם ישראל.

כמו"כ לא אוכלים אגוזים בר"ה מפני שאגוז בנימטריא חטא וכיון שהאלף במלת חטא לא נשמעת יוצא שהנימטריא נכונה.

ראש השנה

תענית בערב ר"ה

נוהגין להתענות בערב ר"ה, על סמך המדרש תנחומא עה"פ ולקחתם לכם ביום הא, וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא, אלא ראשון לחשבון עונות.

משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו, בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה עשר פרסאות, יצאו גדולי המדינה ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך, הניח להם שליש.

כיון שנתקרב יותר, יצאו הבינונים וכו', כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל.

כך הנמשל על הקב"ה וישראל. בערב"ה הגדולים מתענים, בעש"ת הבינונים מתענים וביוד"כ הכל מתענים ומתחילים להתעסק בעשיית הסוכה וכו', לכך נקרא ראשון הוא לחשבון עונות.

המ"א מקשה איך מתענים כולם, הרי לפי דברי המדרש רק הגדולים מתענים, והח"ס מתרץ בדרוש לר"ה דף ט' ע"ג, שכל אדם עיר קטנה, והגדולים היינו המחשבה הראש והלב, ושפיכת לבם לה', ולא השק והתענית גורמין אלא קרעו לבבכם, וזהו בערב ר"ה לאו דוקא מתענין בתענית, אלא בשפיכת לב והרבות תפלה.

ובעש"ת, גם בהם אין מצוה מה"ת, אלא ברבוי מעשים בכל האברים בפועל ממש, והם הבינונים בבחינת המוח והלב, וביוד"כ אפי' בני מעיים מתענים, הם הפחותים וכתוב וכל קרבי את שם קדשו, עד שביום א' של סוכות כולם מקובלים כעם קדוש, עד כדי כך שאפי' השגגה נחשבת להם כעוון, לכן אמרו ראשון הוא לחשבון עונות.

היום יום הראשון לעש"ת, שכפי האמור מחייב בנוסף לרבוי התפילה, גם לרבוי המעשים. אפי' שהאדם לפי הבנתו אינו מבין מה טיבן, ומה התועלת הצומחת מהם, ובכדי להשריש את העקרון היסודי הזה בחיי היהדות תקנו לנו לקרוא בימי ר"ה את פרשת העקדה, כדי ללמוד כיצד להתנהג, ברגע שהאדם נקלע לתוך מצב זמן לא נוח,

באו"א פירש מהר"י אלשי"ך ז"ל כו"ה הגו' בהק' משו"ל שמקודם האדם כשמתפלל לא יתפלל על צרתו הב' הב', אלא צריך להתפלל על השכינה שהיא בגלות, ויבנה ביהמ"ק.

והקב"ה עונה אותו על צרתו קודם, ע"ד המתפלל על חבירו הוא נענה תחילה, ובזה פירש כו"ה מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי, מה שנוגע עלי הלא טוב הוחילי לאלוקים, הוחילי והתפללי מה שהוא נוגע לאלוקים, דהיינו מה שיפדה השכינה מן הגלות, ואז ישועת פני ואלוקי קודם, וא"כ הקב"ה יענהו קודם על צרתו, כדין המתפלל על חברו הוא נענה תחלה.

ובזה פירש כו"ה בצר לי אקרא ה' תחילה ואל אלוקי אשוע, שבתחילה אתפלל על השכינה שהיא עימנו בגלות, ואז ושוועתי לפניו תבא באוזננו, קודם יעננו וכו' ובזה פירש ז"ל כו"ה קולי אל ה' אקרא וה' יושיעני קודם מהר קודשו.

ובזה פירש כו"ה יחל ישראל אל ה', ר"ל שקודם יתפללו על השכינה לפדות אותה, והוא הקב"ה יפדה את ישראל מכל עוונותיו קודם, ובזה יובן כו"ה קויתי ה' לפדות השכינה מהגלות וא"כ צרתו, מה עושה הקב"ה ויט אלי וישמע שוועתי קודם. וזה רמז כו"ה ביום צרתי אקראך להקב"ה, שיפדה השכינה מן הגלות וא"כ כי תענני אנכי על צרתי ונכון.

והנמשל הוא, כי בעת חורבן ביהמ"ק גברה מדה"ד עלינו, מפני חטאנו גלינו מארצנו מארץ הקדושה, והקב"ה אבינו שבשמים ברחמיו הגדולים, בכל צרותם לו צר, ועמו אנכי בצרה גם היום בזה הגלות, אך השי"ת הוא הזן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת שלא נמות ברעב, אכן עתה בראותנו חסרון הפרנסה, ושערי השומע ננעלו, ודל ישראל מאוד, אין זה כ"א געגועים לאבינו שבשמים גדולים מאוד, שהשם כביכול מתאונן ואומר, אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם.

והנה שיבוא הקב"ה ויפרנס אותנו, זהו הן בלתי נאות אחרי המעשים הרבים שחטאנו ופשענו לפניו, עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים, ביטול תורה ועל הכל שנאת חינוך אשר בעבודה נחרב ביהמ"ק, לכן מה עושה השי"ת, הוא מונע מלשלוח לנו פרנסה טובה, ולמען נתעורר אנחנו מעצמנו, לקום ולבא אליו יתברך, להתחנן אליו להשיבנו אל ארצנו, ולשלוח לנו פרנסה טובה. וז"ש בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלוֹקֶיךָ ושמעת בקולו וכו'.

באו"א כו"ה הנו' ע"פ מאמר חז"ל לעולם יקדים אדם תפילתו לצרה, דכתיב היערוך שועך לו בצר וכו', אמנם כתבו ז"ל שאם אדם לא הקדים תפילה לצרה, וחזר בתשובה שלימה, יתפלל מתוך קירות ליבו, הקב"ה מרחם עליו ומקבל תשובתו, דכתיב יענך ה' בעת צרה ר"ל אפילו יתפלל בעת הצרה.

ובזה יובן כו"ה בצר לך וכו', כי רצה לומר שאפילו התפללת תוך הצרה, ובאחרית הימים עשית תשובה מעולה, וז"א ושבת עד ה' אלוֹקֶיךָ ושמעת בקולו, אפי' הקב"ה עונה אותו וז"א כי קל רחום ה' אלוֹקֶיךָ.

ובזה יובן כו"ה שאמרנו, שאלו תלמידיו את ר' אליעזר, האיך נעשה תשובה ונחיה, רצה לומר מכיון שבתוך צרותנו קראנו לה', ואינה מתקבלת א"כ כיצד נעשה תשובה ונחיה, והשיב להם יענך ה' אפילו ביום צרה, וכה"א דודי שלח ידו מן החור, שהקב"ה ידו פתוחה לקבל האדם, אפילו יתפלל אחר הצרה, דכתיב דודי שלח ידו ר"ל שימינו פשוטה לקבל את השבים אפילו אחר הצרה.

ועפ"י יובן כו"ה בצר לי אקרא ה' ואל אלדי' אשוע, ישמע מהיכלו קולי וכו', מובן. ובזה יובן וכו' שיר המעלות אל ה' בצרתה ל קראתי ויענני ומובן.

באו"א שמעתי כו' המאמר הנזכר בהק' גם מה שהקשו התוס' ז"ל: דלמה נקט בתולה נשאת ולא נקט הבתולה נשאת בה"א הידיעה, כמו האישה הנקנית האישה דנתארמלה וכו'.

ותרצו ז"ל שכל שאינה נשאת אין ראוי לקראתה בה"א הידיעה, וא"כ גם ישראל שאמ"ל הקב"ה קום בתולת ישראל, ולא קאמר הבתולת ישראל, א"כ משמע מזה שישאל נקראים בתולה עכ"ד.

דחע"ה היה דואג ומצטער, משום שכתוב בנביאים שלח מעם פני, וגם כתוב הן ישלח איש את אשתו והיתה לאיש אחר לא תשוב אליו עוד, ואת זנית רעים רבים וכו', וא"כ כשהקב"ה גרש אותנו בין או"ה, ונתן לנו גט פיטורין, איך יחזיר אותנו והקב"ה כהן וכהן אסור בגרושה, ע"כ כשהגיע לפרק בתולה נשאת ונתקשה לו קושית התוס', דלמא לא קתני הבתולה הנשאת בה"א הידיעה, אלא מוכרחין לומר שכל שאינה נשאת אין לקראתה בה"א הידיעה, וא"כ כשהקב"ה כשאמ"ל קום בתולת ישראל ולא קאמר הבתולת ישראל, מוכרח שלאינה נשאת ובתולה קרי לה, וא"כ מותרת לחזור להשי"ת שהוא כהן, ולזה נתקראה דעתו ששמת שישאל לעולם הם נגאלין ודו"ק.

ובזה יובן, כ"ה ובצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו, כי קל רחום ה' אלוקיך וכו', והוא דמרע"ה מסר סימן לישראל ע"ז, שיצטעקו אל ה' בענין הפרנסה ולא יענו ח"ו, לבלתי יערערו אחרי ה', דהלא הקב"ה שומע תפילת כל פה.

והוא ע"ד משל, לשר גדול אשר בנו חטא כנגדו, וגרשוהו אביו לארץ רחוקה, ויען כי רחמי האב גדולים מאוד על בנו, היה השר שולח לו תמיד מתן בסתר כדי שלא ימות ברעב, והיה שולח לו בכל חודש וחודש סך ידוע, כדי שיוכל לפרנס עצמו, והיה כי ארכו הימים והיה השר נעצב על בנו.

ויקרא אליו אחד מאוהביו ואמ"ל הנה אני מבין בך כי הנך עצב על בינך, וא"כ לכתב אליו דברי פיוסין שיבוא אליך אין זה כבודך, אחר שעשה לך כל המעשים הרעים, לכן איעצך נא עיצה והוא יבוא מאליו מעצמו, בלתי שתשלח לו שום אגרת, והוא ידוע פרוסת בנדך עתה מידך הן, לכן כל זמן שאתה שולח לו פרנסתו, הוא יושב שם וסובל עלבונו, לכן מהיום והלאה לא תשלח לו מאומה, ועי"ז יכניע את עצמו ויבוא מאליו ומעצמו אליך לפיכך, כדי להשיבו אליך אל שולחנך.

ותרצו דקין קודם מתן תורה הית, ולא מקודם מתן תורה לאחר מתן תורה עב"ד ז"ל.

וע"פ האמור אפש"ל כו"ה, רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו וכו', ועתה ה' מגן בעדי, קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קודשו סלה, רצה לומר דאויבים של דוד אומרים אין לו ישועתה, מטעם להורות תשובה ליחיד, משום שכבר למדנו מקין, וא"כ אין ישועתה לו באלוקים סלה.

אמנם עפ"י דקודם מתן תורה לאחר מתן תורה לא ילפינן, א"כ שמחתי בזה הדבר, ואתה ה' מגן בעדי קולי אל ה' אקרא, דאני הטאתי להורות תשובה ליחיד, והראיה לזה מהר קדשו סלה, שנתנה תורה שם, רצה לומר אחר מת"ת כאמור ע"כ.

וע"פ פירוש הרב עיר דוד ז"ל כונת מדרש תה' וז"ל: כל ימיו של דוד היה מצטער, כיון שהגיע לפרק בתולה נשאת נתקררה דעתו, והוא פלא.

ופירש בהק' מ"ש התוספות ז"ל בהיה סוגיא דבתולה נשאת, והקשו ולימא נושאיין את הבתולה, ותרצו דאם אמר נושאיין הבא המינא אפילו בעל כרחו, דהכי משמע ממילת נושאיין, לזה הוצרך לומר בתולה נשאת, לאשמועינן דבעינן ברצונה.

וגם הקשו התוספות זכרונם לברכה, דלימא נושאיין את הבתולה, וליכא למימר דמילת נושאיין בעל כרחו, דהא הכתוב בהדיא אומר נקרא לנערה ונשאלה את פיה, ותרצו דהתם קודם מת"ת היה, ומקודם מת"ת לאחר מת"ת לא ילפינן.

מעתה זהו כו"ה דכל ימיו של דוד היה מצטער, ועיקר צערו היה שכונתו היתה כשעשה אותו עוון, כדי להורות תשובה ליחיד, ואויביו אומרים לו בתשובה, להורות ליחיד ילפינן מקין, דיחיד היה ומוזה היה מצטער ובובה.

וכיון שהגיע לפרק בתולה נשאת, והוקשה לו כקושית התוס' ז"ל, דלימא נושאיין ותירץ כתירוצה דהוא בע"כ, וכך כתיב בתולה נשאת ברצונה, וגם דע"ה נתקשה לו קושיא השנית, מקרא דנקרא לנערה ונשאלה את פיה, ותרצו דקודם מתן תורה לא ילפינן, באותה שעה נתקררה דעתו, דאיהו שפיר הוי להורות דרך תשובה ליחיד, משום דלא מצי למילף תשובה ליחיד מקין, דקין קודם מתן תורה וקודם מתן תורה לא ילפינן, וא"כ לא חטא אלא להורות דרך תשובה ליחיד ע"כ ודפת"ח.

ודעה"ה בא ללמדנו, שבת של שני מיני בני אדם השבים בתשובה, כל אחד לפי ערכו. והראשונה זוהי שכתבנו, והשנית שהוא שב בתשובה מאהבה שהוא גדול כוחה מן הראשון, שאפי' החטא הרשום נעקר לגמרי מכל וכל, וז"א אשרי אדם לא יחשוב לו עוון כלל ועיקר.

ועפ"י"ה פירש הרב פקודת המלך ז"ל, כו"ה חטאתי אודיעך ועוונתי לא כיסיתי, אמרתי אודה עלי פשעי לה, נשאתי עוון חטאתי סלה. והדקדוקים רבים הם, מתחילה נקט החטא העוון והפשע, באומרו חטאתי אודיעך ועוונתי לא כיסיתי, ולא הזכיר את הפשע.

ועוד, למה הוצרך להזכיר החטא והעוון, אחר שהזכיר את הפשע, ופרש ז"ל והוא, החשב בתשובה ויודה על עוונו לפני הבורא יתברך, לא יודה על החטא הקל תחילה, משום דאח"כ אין לו פנים לבקש על העוון, שהוא גדול מן החטא.

ואפי' אם אפשר אם יבקש על העוון תו לא מצי לבקש על הפשע היותר גדול, אמנם הרוצה להתודות יתודה תחילה, ויחלה פני הבורא יתברך לסלוח לו על הפשע שהוא גדול מכולם, ופשיטא שיתכפר לו על העוון והחטא שהם קלים לגבי הפשע.

מעתה, זהו שבא ללמדנו דעה"ה באומרו חטאתי אודיעך, הכוונה שאם אני מודיע לה' חטאתי לסלוח, אזי ועוונתי לא כיסיתי, דאין לי פנים לבקש על העוון, וכל שכן על הפשע, אלא זו דרכי לעשות, אמרתי אודה עלי פשעי לה, שבתחילה אבקש לכפר על הפשע שהוא גדול, וממילא אתה נשאתי עוון חטאתי סלה, מאחר שסלח לי על הפשע שהוא גדול מכולם.

וזהו שהתפלל מרעה"ה על ישראל שחטאו בעגל, באומרו אנה חטא העם הזה חטאת גדולה, ועשו להם אלוהי זהב שהוא עוון גדול, ועתה שהוא לשון תשובה אם לישא חטאתם, ויאמר לו ה' סלחתי כדברך.

ואמרו ז"ל לא היו ראויים ישראל לאותו מעשה, אלא להורות תשובה לרבים, ולא היה ראוי דוד לאותו מעשה, אלא להורות דרך תשובה ליחיד עכ"ל ז"ל.

והמפרשים הקשו ע"ז, דלמה הוצרכו להורות תשובה ליחיד, מדוד המלך עליו השלום, הרי למדנו תשובה ליחיד מקין, שהיה קודם מומן, כדאמרינן שמצאו אדם הראשון לקין שנתכפר עונו, ואמר לו מה נעשה בדינך, ואמר לו עשיתי תשובה וכו', וא"כ גילף תשובה מקין ליחיד.

וא"כ מזה הטעם הותר לו יתברך לעבור על הלאו, דלא יוכל כדי שיקימו ישראל עשה
 תשובה, שהרי אם לא יקבלם הקב"ה בתשובה, אזי הרשע בעונו ימות, אמנם ע"י
 התשובה חיו יחיה, וא"כ הו"ל פיקו"ג ומותר.

ועפ"י פירש טעמא דיקרא וישם ה' לקין אות, ודרשו ז"ל אות שבת מסר לו. והקשו
 ז"ל דלמה כשהיה לו אות שבת לא יחרגוהו, ועפ"י א"ש כי אם לא ניתן לו אות שבת,
 היה כל מוצאו חורגו, דלא יעלה על דעתם דנתקבל בתשובה, דאין הקב"ה עובר על לאו
 דלא יוכל וכו', אבל כשנתן לו הקב"ה אות שבת שלא יחרגוהו, מוכח מיניה דהקב"ה
 מקבל את האדם בתשובה, משום פקו"ג דע"פ הדין מותר, וכמו דבשבת פקו"ג מותר הכא
 נמי מותר.

ובזה פירש מאז"ל וז"ל כשפגע אדם הראשון בקין, אמר לו מה נעשה בדינך אמ"ל
 עשיתי תשו' ונתפשרתי, אמר כך גדול כוחה של תשובה, פתח ואמר מזמור שיר ליום
 השבת ע"כ והוא תמוה.

וע"פ האמור א"ש, והוא דאדה"ר היה סבור בדעתו שאין הקב"ה מקבלו בתשובה,
 משום דא"א לאדם לחטא כדי וכו', והקב"ה ח"ו אינו עובר על לאו דלא יוכל כגז, וכיון
 שראה שנתקבל קין בתשובה, הבין אדה"ר דמשום פקו"ג מותר, והראיה לזה דמותר
 מהשבת, דאמרינן שמחללין את השבת משום פקו"ג, משום דכתיב ושמרו בני"י את
 השבת לעשות את השבת, משו"ה פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת.

המורם מכל האמור, שכמה גדול כוחה של תשובה, ולזה מן הצורך לאדם להתעורר
 בתשובה תמי', בעשותו עוון ולא יעבור על בל תאחר, וכל שהיה פוסלת.

וחכמי המקובלים ז"ל כתבו, שאדם שעושה איזה עוון שהוא מזיד, ושב תכף
 בתשובה, או מועלת אותה תשובה שכותבים בפנקס על מילת עוון שהוא טא שונג, וזהו
 אם ישוב בתשובה מיראת העונש, או מאהבת השכר, אבל אם ישוב בתשובה מאהבת
 הקב"ה, אזי נעקר העוון לגמרי וחוזר אותו האיש כקמ"ן שגולד.

וזה שרמזו דהע"ה באמרו אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, אשרי אדם לא יחשוב ה' לו
 עוון, הכוונה אשרי האדם ששב בתשובה תיכף ומיד, שבוה זוכה שנושאים מילת עוון,
 וז"א נשוי פשע דמכסים תיבת פשע, וכותבים חטאה. ורצה לומר חטא וזה כסוי חטאה.

ממשלתי, ותמיד אתם תחת ממשלת מתיבתא עילאה, דאזלי בתר הכתיבה, וידו כתיב
ללמד שיש תקנה לחוטא בתשובה וכדאמרן ע"כ.

באו"א פירש הרב קול יעקב ז"ל כוונת החקירה הנו', דאיך הקב"ה ח"ו עובר על לאו
דלא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וכו', כדי שישראל יקימו מ"ע
דתשובה, משום דקי"ל עפ"י הדין אין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך.

ותירץ דהא דאמרינן דא"א לאדם חטא כדי שיוכה חברך, היינו דוקא אם בא לשאול,
אזי אומרים לו שלא לחטוא בכדי שיוכה חברו, אבל הרשות נתונה בידו אם ירצה לחטוא
כדי שיוכה חברו, ואדרבה מצות קעביד. ואם בן ה"ג הקב"ה מדידה עביד, דעובר על לא
תעשה כדי שיוכו ישראל בתשובה, ובכה"ג הרשות בידו אם רוצה לחטוא לזכות את
ישראל בזה. ובזה אפשר"ל כו"ה טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך.

ועמ"ר הרב אבא מארי ז"ל פירש כו"ה באו"א, בהק' מ"ש הרב יושב אהלים ז"ל פ'
ויקרא וז"ל, דנתן טעם על אהרון שעשה לישראל את העגל, הוא משום שלא יתרגוהו,
ושלא תהיה תקומה לישראל אם יתרגו במקדש ה' כהן ונביא.

ואפי' דאין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך, אמנם אם חוטא כדי שיוכו הרבים
מותר. כמש' התוס' ז"ל.

ובזה פירש פי' עטר הנ"ל ז"ל כו"ה תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא נמצא בשפתיו,
ובשלום ומישור הלך איתי ורבים השיב מעוון. שמא תאמר הרי עשה את העגל, לזה
השיב ורבים השיב מעוון, דכיון שהם רבים אומרים לו לחטא כדי שיוכו.

עוד נקדים מה שכתבו המפ' על מאמרם ז"ל, גדולה תשובה שדוחה את הל"ת
שבתורה, ופרש"י לא יוכל בעלה הראשון וכו', והקשו דהא דאמרינן במס' שבת דף ה'
אין אומרים לאדם חטא.

ותרצו עפ"י מאי דקי"ל בענין השבת החמורה ואמרו דכל דאיכא פיקוח נפש מחללים
עליו השבת, והמצוה הזאת היא נעשית בגדולי ישראל, וכדאמרינן במס' יומא מנין
לפיקוח נפש שדוחה השבת, ר' יוסי בר"י אך את שבתותי תשמורו, יכול לכל ת"ל וכו'
פירוש יכול דאפילו פיקוח נפש, ת"ל אך חילק.

ר' שמעון בן מנסיא אומר ושמרו בניי את השבת לעשות את השבת, אמרה התורה
חלל עליו את השבת, כדי שישמור שבתות הרבה.

ובתב הרב יושב אהלים ז"ל דמזה מוכת, שהתשובה מועילה כשישראל בארץ ישראל, והם תחת ממשלת מתיבתא עילאה דהקב"ה, אוי יש להם תקנה בתשובה, אבל כשהם בחו"ל הם תחת ממשלת השרים, והיא מתיבתא תתאה ואוי אין להם תשובה, דהם אזלי בתר הקרי ולית ילפותא לתשובה.

וכל אלה הדברים בזמן שביהמ"ק קיים, שאז השכינה לא זזה משם, ובחוצה לארץ אינה שורה כלל, אבל לאחר החורבן גלו ישראל ונלתה שכינה עימם, וכמ"ש בזוהר ע"פ ונתתי משכני בתוכם, דא שכינתא. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוקים, דאע"ג דאינון האב"ז וגלו לחו"ל, שכינא עימהון. הרי אפי"ה הם בחו"ל הם תחת ממשלת הקב"ה, דכתיב אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו'.

והמורם מכל האמור, דאם אולינן בתר הכתיבה, שהיא כשיטת מתיבתא עילאה, מוכת מינה שהתשובה מועילה לחוטא, דידו כתיב ללמד שידו של הקב"ה פרושה לקבל שבים, ובזמן שביהמ"ק קים שהשכינה בא"י דוקא, ולא בחו"ל דהתשובה מועילה דוקא בא"י, ולא בחו"ל שהיא תחת מתיבתא תתאה, אבל אחר שגלו ישראל ונלתה שכינה עימם, אפי"ה בחו"ל כי קוב"ה ושכינתיה מצויים בחו"ל והם תחת מתיבתא עילאה.

ווי"ש אני ישנה בגלות, כבשה אחת בן ע"ז ואבים, וכדי להינצל מהם מה אני עושה, וליבי ער בב"כ ובתי מדרשות, ואז בזמן שהקול קול יעקב, אין הידיים ידי עשיו.

ולפי"ז יקשה הלא מהכתוב מוכח להיפך, שאף שהקול קול יעקב הידיים ידי עשיו, אלא ודאי דאולינן בתר הכתיבה, כשיטת מתיבתא עילאה, וא"כ גם בקרא כתיב וידי אדם אולינן בתר הכתיבה, וידו כתיב, ללמד שידו של הקב"ה פשוטה לקבל שבים, וא"כ מוכח מזה דהתשובה מועילה לחוטא.

ולכן קול דודי דופק, פתחי לי שערי תשובה, שהתשובה מועילה לחוטא, ואם תקשה דתינה כשאנחנו יושבים בא"י, תחת ממשלת מתיבתא עילאה של הקב"ה, אבל עכשיו שאנחנו בחו"ל, שהיא תחת יד השרים שהם מתיבתא תתאה, אין התשובה מועילה, דמתיבתא תתאה אזלי בתר הקרי, וידי אדם דקאי על המלאכים.

הא לא קשיא, דאף שאתם בחו"ל אתם תחת ממשלתי, ובכל מקום שאתם גולים שכינה עימכם, והרי לך סימנא שראשי נמלא טל, קווצותי רסיסי לילה, מחמת שאני עמכם בגלות, וכיון שאני עמכם והתהלכתי בתוכם, עם מטרוניתא לא יצאתם מתחת

ואז קושיא לאלוקינו בזה הפך הדין, דקי"ל נראה ונדהה אינו חוזר לזה השיב לה הקב"ה שהדין דין אמת, שהתשובה מועילה לחוטא והטעם שראשי נמלא מל קווצותיו רסיסי לילה, שאני עתיד לנער קווצותי ולהוריד מהם מל להחיות את המתים, שכיון שאדם עתיד לקום בת"ה יש לו עדיפות מן הבהמה, שחוזר ונראה ויש לו תקנה בתשובה עב"ד ז"ל.

ובזה מובן הכתוב הלעולם תאנף בנו וכו' הלא אתה תשוב תחינו וכו' ומובן.

והרב קול יעקב ז"ל פירש פירש עפ"י משל כו"ה הגז' וכו'.

באו"א פי' הגז' ז"ל בה"ק מש' במדרש בפ' תולדות, שנתקבצו האומות אצל בלעם, ואמ"ל מהו אנן להזדווג לאומה זו אם יכולים להם, אמ"ל לנו חזרו בבתי כנסיות ובב"מ שלחם, אם מצאתם אותם שהם מצפצפים בקולם, אין אתם יכולים עליהם, שכך הבטיחם יעקב אביהם, כשהקול קול יעקב בב"ב ובב"מ אין הידיים ידי עשיו ע"כ.

והקשו המפשוז"ל דהיכא רמוזא דרשא זו בקרא, והלא הכתוב אומר להיפך הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו. ותירצו דמאי דכתיב הקל קול יעקב חסר וא"ו דרשינן הכי, הקל קול יעקב הידיים ידי עשו, וא"כ עפ"י המסרת שפיר נרמז בקרא. וה"ק אם הקל קול יעקב בתורה שאינו עוסק בתורה, אז הידיים ידי עשיו ע"כ.

עו"ן מ"ש הרב כסנ"א ז"ל משם ס' כנפי יונה וז"ל, תרי מתיבתא איכא ברקיעא בחדא אזלי בתר הכתיבה, ובחדא אזלי בתר הקריאה, דמתיבתא עילאה אזלי בתר הכתיבה, ובמתיבתא תתאה שהיא חו"ל שהיא נקראת תתאה אזלי בתר הקרי.

ותמן תנינן במס' פסחים מ"ד 'וידיים אדם פרוסה מתחת כנפיהם, וידו כתיב מלמד שידו של הקב"ה פרוסה מתחת כנפי החיות, לקבל השבים וא"כ אם הולכים בתר הכתיבה ודאי מוכח שהקב"ה מקבל השבים, ותשובה מועלת. אבל אם הולכים אחר הקרי א"כ קרינן, וידו אדם דקאי על המלאכים, ואין להוכיח שהקב"ה מקבל שבים ע"כ.

עו"ן מ"ש ז"ל במדב"ר שארץ ישראל נמלה הקב"ה תחת ממשלתו, וחז"ל סילקה לשרים להיות תחת ממשלתם.

⁴ וידו אדם מתחת כנפיהם. (יחזקאל א, ח)

ומעי המו עליו, דהבא ליטתהר מסייעין אותו, וזהו שלח ידו מן החור לעוררני בתשובה, ומעי המו עליו והבא ליטתהר מסייעין אותו, ומעי המו עליו לחזור בתשובה שלימה לפניו ית', וא"כ מקרי בידו לתקן ולא הוי דיחוי.

ועפ"ה אפשר לפרש כו"ה כי אעלה ארוכה לך ומכותיך ארפאך כי נצחת קראו לך ציון היא דורש אין לה.

הכוונה שהעולם סוברים שאין תקנה לישראל בתשובה, כיון שעבדו ע"ז ונדחו מאחרי הקב"ה אינם חוזרים ונראים, וז"ש ונדחתה קראו לך, ומדמים תשובת ישראל לקרבן דמומר ומזבח שנפגם בכיוון שנדחתה אינו חוזר ונראה, אף על גב שיש בידו לתקן.

אבל האמת חילוק יש ביניהם, דהתם לא הוי התיקון בנוף הדחוי, אבל הכא התיקון בנוף הבעל התשובה הדחוי, וזה דאמר כי אעלה לך ארוכה ומכותיך ארפאך, וא"כ בהא לכולי עלמא חוזר ונראה ולא הוי דחוי, כיון שיש בידו לתקן בתשובה והעולם לא ידעו חילוק זה, ומשו"ה כי נדחתה קראו לך וקל להבין.

באו"א פירש הרב ישיר משה, כו"ה אני ישנה וליבי ער פתחי לי אחותי רעיתי שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה, פשטתי את כתנתי וכו' ובהק' מה שחקרו המפשו"ל בענין התשובה, איך אפשר אחר שחטא אדם ונדחתה מאחר ה' בעוונותיו, איך אפשר לקבלו בתשובה, הרי אמרינן בגמרא דמי שנראה ונדחתה אינו חוזר ונראה.

והרב עיר דוד תירץ משם הרא"ש וז"ל דהא דאמרינן ראה ונדחתה אינו חוזר ונראה, היינו דווקא בבהמה שאינה קמה בתחיית המתים, אבל האדם שהוא קם בתחיית המתים, יש לו עדיפות שחוזר ונראה אליבא דכ"ע.

עוד נקדים במש' במד"ר ע"פ פתחי לי וכו' אמר הקב"ה פתחו לי פתח כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, עו"ן מש' במדרש שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה, בשעה שהקב"ה עתיד להחיות המתים הוא מנער קווצותיו, והטל יורד והעפר מתנבל והמתים חיים ע"כ.

וז"ש אני ישנה בתרדמת היצר הרע, ונואשתי לעשות תשובה, וליבי ער שנתעורר ונשתוקק לעשות תשובה, אבל היא רחקה ממנו יען הנא ישיב נראה ונדחתה אינו חוזר ונראה, והנה לשמע אוזן שמעתי קול דודי דופק פתחי לי פתח כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, הרי שהתשובה מועילה לחוטא לדעת הקב"ה.

באו"א פי' ז"ל כו"ה דודי שלח ידו מן החור וכו' בהק' מאי דאיתא בס' אליהו זוטא פס"ג, שאלו לחכמה האיך נעשה תשובה ונחיה, פתח ואמר יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלוקי יעקב, וכח"א דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו וכו' והוא תמוה.

ואפשר בהק' מה שחקרו רז"ל דאיך יועיל תשובה לחוטא, לפי מאי דאפליגו בש"ס בכמה דוכתי אם נראה ונדחתה חוזר ונראה או לא דאיכא מאן דס"ל דאינו חוזר ונראה, ואיכא מאן דס"ל דחוזר ונראה, וא"כ כיון שחטא אדם ונדחתה מאחרי ה' בעונותיו הרבים איך אפשר לשוב לפני ה' מלקבלו בתשובה.

ותרצו עפ"י מאי דאמרי' בפרק כל הפסולין דפריך התם על מאי דתנן קבל הכשר ונתן לפסול יחזור לכשר, ופריך בגמרא ולהוי דיחוי, ומשני רב אשי כל שבידו לתקן לא הוי דיחוי.

וכתבו התוס' ז"ל בסוכה דל"ג (ראע"ג) בההיא דהפריש קרבן ונשתמד דבידו לחזור ואפ"ה הואיל ונדחתה ידחה. ועוד אמרינן בפ' קודשי קדשים, כל הקדשים שנשחטו ע"ג המזבח ואח"כ נפגם פסולין, דהואל ונדחו. ואע"ג דבידו לתקן צריך לחלק.

וכתב הרב בירך יצחק ז"ל בפר' נצבים, דהחילוק דשאני קרבן דמשומד והמזבח שנפגם דלא מהני מה דבידו לתקן, משום שאין התיקון נעשה בגופו של קרבן אלא שהתיקון נעשה בבעל הקרבן שנשתמד כשחזר בתשובה, וכן במזבח שנפגם התיקון נעשה במזבח משו"ה אמרינן בהו הואיל ואידחי ידחה אע"פ שיש בידו לתקן.

אבל גבי קבל הכשר ונתן לפסול שמתזיר הדם עצמו, ונעשה התיקון בגוף הדחוי משו"ה אמרינן דמהני מה שבידו לתקן. והכא נמי הבעל תשובה כשעושה התיקון הוי בגופו וכל כה"ג אע"פ שנדחתה חוזר ונראה עכ"ד ז"ל.

ווי"ש שאלו לכ"א האיך נעשה תשובה ונחיה, והרי כיון שנדחנו בעונותינו א"כ כיצד נוכל לחזור בתשובה, וחלא נראה ונדחתה אינו חוזר ונראה, וע"ז השיב להם כתירוץ המפרשים ז"ל דכל שבידו לתקן לא הוי דיחוי.

ווי"ש יענך ה' ביום צרה ר"ל דהכא ביד האדם לתקן, וקרוב ה' לכל קוראיו כשהוא רוצה לחזור בתשובה, וימינו פשוטה לקבל שביום ולא הוי דיחוי. וכ"ת דאכתי יש לפקפק בזה דהכא לא מיקרי בידו לתקן, משום שהשאור שבעיסה מעכב ואינו מניחו לחזור בתשובה, והיצה"ר סמוך לו ומסיתו בתחבולותיו ומראותיו, לוי"א דודי שלח ידו מן החור

פשטתי את כתנתי בגלות איכבה אלבשנה להתקבל בתשובה ולהגאל, ע"ד כי הלבשני בגדי ישע. והלא לא אתי עשה דתשובה ודחי תרי לאוי, והשיב לה הקב"ה רחצתי את רגלי איכבה אטנפם, ר"ל דהכא איכא רי"ה וזהו איכבה אטנפם בעוונות שלכם, וא"כ כיון שאין הכסא שלם וכו' משו"ה אלים עשה דתשובה ודחי תרי לאוי ע"כ.

באו"א פ"י הג"ז ז"ל בהק' מש' במס' ע"י, גמירי דכל הפורש ממינות מיד מ"ת, וכתבו המפ' ז"ל דהיינו דווקא אם בא לשוב בתשובה ולטהר עצמו בבת אחת, מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, משום דכיון שהוא דבק בסט"א, ובא ליטהר ממנה לגמרי, אז מתגברת עליו הסט"א וממיתה אותו. אבל כששב בתשובה מעט מעט בהדרגות לא אמרינן בכה"ג כל דפרש מית.

ובזה פ"י המפרשים ז"ל, כוונת הפסוק בהושע לבו ונשובה אל ה' וירפאנו יחיינו מיומיים נדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו, וכגשם ילך לנו ר"ל אפי' שאתם אדוקים בע"ז ובמינות, לא תחושו לרא דכל דפריש מיית, וכ"ת באיזה אופן שנחיה ונתקן עצמינו בתשובה, לז"א ויחיינו מיומיים נדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו, שמאיר מעט מעט וכן יבוא כגשם לנו שיורד תחילה טיפין טיפין, ואח"כ יורד בועף כן תהיה אופן תשובתנו עכ"ד ז"ל.

וז"ש קול דודי דופק פתחי לי וכו' כלומר שתחזרו בתשובה, ולזה השיבה פני פשטתי את כתנתי וכו' ופ' רש"י ז"ל למדתי לעצמי דרכים שלא אוכל לשוב אליך עוד, רחצתי את רגלי בטינופת ובעברות, ומכיון שאני מורגלת בע"ז ומלומדת דרכים רעים, א"כ איך אוכל לשוב ולעזוב את דרכי הרעים שבידי והא כל דפריש מיית.

לז"א דודי שלח ידו מן החור, ר"ל ללמדני אופן התשובה שאשוב מעט בהדרגות, ומקבלני בתשובה מעט מעט בהדרגות, ובה לא חיש לכל דפריש וכו' וז"א ועמי תלואים למשובתי מול על יקראוהו, וקשה דלמה תלואים למשובתי ומסופקים לשוב בתשובה, ועפיה"ה א"ש הישראל הם מפחדים ומספקים לשוב דחישי לכל דפירש מיד מיית.

וז"ש מול על יקראוהו ותרגם יונתן במרועא קשא יתערעון, כלו' מזה הטעם הם מסופקים לשוב, משום שחוששין שימותו ע"י התשובה, אמנם אם היא בהדרגות לא חיישנן לזה, וז"ש יחד לא ירומם ר"ל שלא ידחק עצמו הבעל תשובה בבת אחת, אלא בהדרגות וז"ש לא ירומם בבת אחת עכ"ד ז"ל.

נחמו נחמו ר"ל, דהנביא אומר להם דאפי' אם הרשיעו כמה וכמה, הקב"ה מקבלם בתשובה דס"ל כר"מ, וז"א יאמר אותיות מאיר דהקב"ה ס"ל כר"מ וז"א יאמר אלוקיכם ומובן.

באו"א פי' הרב שער המלך ז"ל, כו"ה נחמו נחמו וכו', דלמה כפל הלשון, ופי' ז"ל לפי כשחיה ביהמ"ק קיים והיינו עושים רצ"מ, הקב"ה רחום וחנון ולא היה חרון אף בעולם, וכשחטאו ישראל ובעוונותיהם נחרב ביהמ"ק, נעשה חרון אף בעולם.

וז"א אשר הונה ה' ביום חרון אפו, והקלקול הוא מנתנו ונחלקו תיבת רחום וחנון חר מן רחום, ונתחברו עם ון מן חנון ונעשה חרון, ונשארו אותיות נח מן חנון, ואותיות מן מן רחם והם אותיות נחמו, וז"א נחמו ר"ל התנחמו שיחזרו אותיות נח מן למקומם, ויתחברו ומ לרח שהוא רחום, ויתחברו הן לונ שהוא חנון ויסיר חרון אף מן העולם עכ"ל. ודפח"ת.

ובזה פי' הרב אדרת אליהו ז"ל כו"ה היא ישיבה בגוים לא מצאה מנוח, ר"ל שנסתלקו מן רחום וחנון, ונשארו אותיות חרון, ובה פי' כו"ה מי יודע ישוב וניחם והשאיר אחריו ברכה, והיא דתיבת וניחם אותיות נחמו שישב אותם להתחבר עם אותיות נח, ואותיות נו ויהיה אזי רחום וחנון, ובה והשאיר אחריו ברכה ע"כ.

באופן דכמה גדול כוחה של תשובה ואפי' לסברת ר"מ חנו' דבזמן שעושים ר"מ קרויים בנים, זהו אם חטאו ופשעו ועשו תשובה אזי הקב"ה מוחל להם ונקראים בנים ע"כ דז"ל.

ועפי"ה פירש ה' שיר חדש כו"ה בשיר השירים, וז"ת אני ישנה וליבי ער פתחי לי וכו', פשטתי כתנתי איככה אלבישנה רחצתי את רגלי וכו', דודי שלח ידו מן החור וכו', והמו במה דאמו"ל במס' יומא וז"ל, גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה, דכתיב הן ישלח איש את אישתו וכו'.

והק' ז"ל דמאי רבותא בתשובה, דהלא דינא יתיב אתי עשה ודחי ל"ת, ותרצו דהכא איכא תרי לאוי, לאו דלא יוכל בעלה הראשון וכו', ולאן דסוטה שנסתרה, דנפק"ל מדכתיב אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה שנסתרה, ואפי"ה דחי עשה דתשובת ישראל תרי לאוי, משום דהוי עשה חמור, דאיכא חילול ה' בדבר אם לא נגאלו.

כמש"ה למעני למעני אעשה כי איך יחל ע"כ. וז"ש אני ישנה ודרשו במדרש אני ישנה בגלות וליבי ער והקב"ה ער לנגאלני, כד"א צור לבבי וחלקי, קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי בתשובה, כדי שתגאליני מן הגלות, וע"ז אומרת כנסת ישראל לקב"ה

פה למקטרגים לבקש חסרון כל מאומה, וא"כ יפה אמרו רז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד.

וזהו כו' למען תזכרי ובושת ולא יהיה פתחון פה מפני כלימתך, כלומר שלא יהיה פתחון פה למקטרגים עליך, מפני מעשיך הראשונים, וזהו כו"ה נחמו נחמו עמי יאמר אלוקיכם, דברו על לב ירושלים וקראו עליה, כי מלאה צבאה כי נרצה עוונה, כל' כיוון שחזרו בתשובה שלמה, נרצה עונכם מהעונות שנעשו זכויות מאת הקב"ה ואז היא הצלחה גדולה שאין למעלה ממנה ע"כ.

באו"א ראיתי להרב כלי יקר ז"ל על התורה, שפירש כו"ה במקום שבעלי תשובה עומדים וכו', ודקדק הרב ז"ל בתיבת במקום, ופירש בהק' משו"ל היכי דמי בעל תשובה, באותו פרק באותו אישה באותו מקום, וזהו שאמרו ז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים ר"ל שצריך שיהיו בעלי תשובה גמורים, שיהיו באותו מקום שעשו העבירה, ועכשיו הוא כובש את יצרו ואינו עושה, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, דמה להם שילכו למקום עברה, דאפשר יכשלו בה ולזו אמר צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד.

וזהו כו"ה והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, מפני שעשו שם עבירות באותו מקום, צריך לילך לכבוש את יצרו כדי שיהיה בעל תשובה גמור וז"א יאמר להם בני אל חי עבד' ז"ל.

באו"א אפש"ל כו"ה באומרו יאמר להם וכו', וק' באומרו יאמר והוא בהק' מאמרז"ל בנמרא וז"ל אם ישראל עושים רצונו של מקום נקראים בנים, ואם ח"ו אינם עושים רצונו של מקום הם נקראים עבדים, ר"מ אומר דאפי' שאינם עושים רצונו של מקום נקראים בנים, כדכתיב בנים משחיתים בנים לא אמון בם, וזהו שאנחנו אומרים אלהא דמאיר ענני, ר"ל שאומרים אנחנו לקב"ה, דאנן סבירא לן כסברת ר"מ ע"ה, דאפי' שאינם עושים רצונך נקראים בנים ומובן.

וזה כוונת הפסוק והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם ואינם קרויים בנים, אומר להם הקב"ה דאם עושים תשובה ס"ל כר"מ וקרויים בנים. וז"א יאמר אותיות מאיר ודו"ק.

ובזה עפי"ה אפש"ל כו"ה נחמו נחמו עמי יאמר אלוקיכם, וקשה באומרו יאמר וכו', ועפי"ה שאפי' חטאו כמה וכמה פשעים, דהקב"ה ס"ל כר"מ דקרויים בנים א"ש, וז"א

בסעודה ואבי החתן יושב בראש, ראו המסובים איך הוא גונת מכאב לב ויושב בצער גדול, וישאלו אותו מדוע אתה עצב ראוי אתה לשמוח על החופה, (ומזלו) עליון אין כמוהו, שזכות והתחתנתם עם בלה שאביה מן הנגידים וטוב לב.

ויען ויאמר להם עצבי ויגוני על גניבת הבגדים אשר גנבו אותם במלון, והם לשמחת בני היקר ולא השאירו לי מאומה, ואמרו אליו הלא הגביר עשה לכם יותר מלבושים יקרים ונכבדים פי עשר, ואמר האיש מה לי למתנות שלו הלא אנכי היה לי, ומה טוב אם שלי היה קיים בידי.

אזי פערו עליו פיהם בצחוק ואמרו לו, הוי פתי סכל איך לא תבין גודל הצלחתך בזה, יען כי הגדיל הנגב לעשות חסד עמך בזה כי אתה חשבת שהכינות הכל כמשפט על החתונה, זאת חשבת בטרם ראה אותך הגביר, בטרם ראתה אשתו הגבירה ובניו, היה נראה בעיניך כי יש לך מלבושים להלביש את בנך החתן, הלא לאמונה אם הנגבים לא גנבו אותם והיו כולם רואים את החתן לבוש בהם, כל אחד אומר בהם חסרון אחר, זה היה מעקם פניו על מלבוש זה וזה על מלבוש זה, אף דבר לפי גודל אושרם וכבוד ביתם כן היו מעיקים לבך בהחסרונות אשר היו מציעים לנגד עיניך.

מה שאין כן עתה כשלא שלטה עין המחוננים עליהם, ולא ראו את מומיהם וכולם יודעים שהיה לך רק נגבו מאצלך, והגביר בטוב לבו עשה מלבושים אל החתן, הלא הוא עשה כמשפט מעשה הגביר, לא כאשר יעשה העני וא"כ ראה גודל הצלחתך, שלא ראה המלבושים אשר הכינות, ואין להם עתה החסרונות ולגנות.

והנמשל, כי הצדיק מעיקרו, ממלא אמתחתו חפצים יקרים ומלביש עצמו מלבושי מצוות ומעשים טובים, במשך כל ימי חייו ובמלאות ימי ימיו ושנותיו עולה למעלה, ושמלתו על שכמו, וכאשר יפתחו אותו להביט על מה שבתוכו, הגה כל אחד מהב"ד ש"מ אומר חסרון אחר, זה אומר זו תורה, וזה אומר זו מצווה, וזה אומר זו תפילה.

כי דקדוק המצוות אין להם שיעור, כדכתיב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. דהיינו שלא יהיה חסרון במעשיו ואמו"ל וסביביו נשערה מאור, אמנם הבעל תשובה הוא הלך ילך ובכה כל זמן היותו בעולם השפל, ואיך כלו ימיו בהבל ורק הקב"ה מתגרב ועושה לו מלבושים, כאומרם ז"ל גדולה תשובה שזדונות נהפכים לו לזכויות, הלא המלבושים שהקב"ה ילבישהו ודאי הוא יתברך עוז והדר לבושו, ולא יהיה פתחון

קל וחומר מן השופר שהוא בעצמו פחות מאוד, דאינו רק קרן ועצמות, והוא קורא ומוכיח אל אצילי בני ישראל, וז"א קרא בגרון אל תחסוך מלהוכיח, באומרך מי אנוכי להוכיח המון אנשים רבים, ע"ז אמר בשופר הרם קולך הרי לא נופל אתה מן השופר שהוא קרן ועצם, וקורא בקול ומקיף את הבריות כאומרו אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, ובפרט בזה הימים כמאמר הכתוב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב אלו עשרת ימי תשובה.

אם כן חובה עלינו לחזור אליו יתברך בתשובה שלימה והקל יתברך ברוב חסדיו מקבל אותנו בתשובה, גדולה התשובה כאז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד.

ובאמת שהמאמר הנזכר קשה להולמו, דאיך צדיק גמור שלא טעם טעם חטא ובעל תשובה שעבר כמה עבירות אלפים ורבבות יהיה מעלתו גדולה מצדיק גמור, וראינו להנאון ר' יעקב מדובנא ז"ל שפירש כוונה"ז ע"פ משל נאה והוא: לעשיר גדול שהתחתן עם בחור אחד מתושבי עיר קטנה כי הבן הוא משכיל ושלם ולמדן ואביו הוא איש עני, והעשיר התחייב לתת גדוניה גדולה ביאה וכראוי לבת נגידים ושרים ורוזנים, ולא יש חיוב על האב זולת מלבושים לבנו החתן ויהיו הגונים ויפים.

ואביו של החתן שמח מאוד הוא ובנו ע"ז הדבר, ואביו משתדל בכל מאמצי כוחו ויעש לבנו מלבושים יקרים כפי מה שהבטיח, וקרבו ימי החופה ואביו עשה לו מלבושים, ואבי הכלה הוא בעיר גדולה והחתן מוכרח לילך עם אביו ואמו ואוהביו לעיר אשר בה חמיו הגביר, וכל ההוצאות על הגביר וא"כ מפיתו יאכל.

ויהי כאשר נסעו לעיר הגביר חמיו לעשות החופה בלילה, נכנסו לכפר אל בית אכסניא ויקומו נגבים בלילה ונגבו להם הארגו של המלבושים היקרים כולם, עם המגדנות שלקחו עמם ויצטערו ויבכו, ולא נמצאו הנגבים והם קרובים לעיר, וילכו אנשים גדולים להקביל פני החתן כנהוג, והם מלובשים בגדים יקרים, ובהגיעם שמה ראו כי החתן ואביו ואמו בוכים, וישאלו אותם מה זה ויען אבי החתן ויאמר, הלא ראו נא כי בלילה באו נגבים וישברו הדלת וינגבו כל המלבושים לא השאירו להם מאומה, את הכל לקחו ויאמר אליהם הגביר לא תדאגו על ההפסד כי כל מחסוריכם עלי ולא תבכו.

ויצו הגביר למשרתיו וילכו אל החנויות, ויביאו אליו בגדים יקרים שדמי שווים עשר ידות מהראשונים. ויעשו החופה, ואחר החופה עשה הגביר משתה גדול, ויהי כמושבם

חובת התשובה

שיחה מכת"י של הרב יעקב ענתבי זצוק"ל

דרוש שדרשתי יום ראש השנה בק"ק מנשא תב"צ שנת תרע"ה תולדנ"ו

ישמחו היראים ויעלצו השבים גדול רחמי הקל יתברך וחסדיו כי חפץ חסד הוא, ועיקר הדבר שיתודה האדם בפיו ובשפתיו באהבה וחיבה, אם כה יאמר חטאתי עוויתי פשעתי מעומקא דליבא, גם ה' נושא עוון ופשע וחטאה מכף חובה, כי אין לך דבר שעומד לפני התשובה, בשנה הבאה לקראתנו לטובה.

ומה מאוד יכאב ליבי בהוכיחי את עם ה' אשר קטנם עבה ממתני, ומכיר אנכי ערכי עלי, שאיני ראוי והגון להוכיח אפילו לעצמי וכל שכן לאחרים, על דרך רופא אחד הולך בחוצות העיר וסר כל פעם אל חולה אחר ועוסק ברפואות כי הוא רופא מומחה, ויפגע בו רופא אחר ורגו ושחק עליו מאוד, ואמר לו, מדוע אין אתה רואה במחלתך ואינך מבין שאתה בסכנה גדולה ומחלתך כבדה, ואין אני יודע אם יש לך עוד עשרה ימים להיות בחיים, ואיך תעסוק ברפואת אחרים, כן נפשי יודע מך ערכי כי ערום אנכי, אין לי במה לבוא אל שער המלך יתברך, ואיככה אוכל להוכיח את אחרים הטובים ממני.

אמנם אשא משלי ואומר משל לנכה רגלים, שאינו יכול ללכת כל מאומה, ויהי בחצי הלילה נתעורר משנתו וראה דרך חלון הבית אור להבה, שלחבת גדולה מאירה, וכבר כמה בתים דולקים ובני הבית כולם ישנים. ומיד הקיץ אותם בקול צעקתו ואמר להם: מהרו קומו עמודו עמודו, הצילו נפשותיכם וגם הצילו את נפשי עמכם.

כן אנכי ידעתי גם ידעתי ערכי עלי, ואין לי כוח להציל את נפשי מאש מידת הדין, כי היום בא בוער כתנור, אמרתי בנפשי, אולי אחיה מן המזכה את הרבים, ותמלטו גם את נפשי עמכם.

וקראתי על עצמי מקרא הזה בישעיה (סימן נח): "קרא בגרון אל תחשוך, כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם וכו'". והוא דלא ידאג איש כמוני המוכיח לאמר מי אנכי לפני גדולים וטובים ממני, כי אבוא לעורר אנשים חשובים, לא כן הדברים, המוכיח כמוני יקח

יעטה

אלול

מורה

לו

משום זה ירבעם שאל מי בראש. אם בן ישי, סימן שחטא בן ישי גדול, ממילא זכויותיו מרובים. לכן הוא צועד בראש. ונמצא שהמחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ומשום כך לא הסכים ירבעם לבקשת ה'.

כיוון שהפסוק הזה חוזר על מה שכתוב לפניו: "שובה ישראל עד ה' אלוֹקֶיךָ", וכתוב בו "ארפא משובתם" בלשון רבים, מכאן ראייה שהתשובה מביאה רפואה לעולם.

המהרש"א מקשה על הגמ' הזאת באומרו, שהיה לה לגמ' להביא ראיתה מזה, מכיוון שבפסוק זה נאמר שהתרופה היא רק לחוטא עצמו שתזר בתשובה. אם כן ה"ה אצלנו אי אפשר להביא ראייה מהפסוק "ארפא משובתם", כיוון שהוא מדבר על החוטאים עצמם שישבו, ואם כן מ"ל שהתשובה מביאה רפואה לעולם, מלבד מה שמביאה לחוטאים עצמם שישבו.

אבל לפי מה שהגמ' מביאה בע"ב ואומרת: "תניא היה רבי מאיר אומר: גדולה תשובה שבשביל יחיד שעושה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר אלא ממנו", מוכח שהרפואה הבאה על ידי התשובה כוללת גם את אלה שמחוץ לחוטא עצמו השב. ומשום כך הגמ' הביאה ראייה מהפסוק "ארפא משובתם", ולא הביאה ראייה מהפסוק "ושב ורפא לו".

ובדי להחדיר לתודעתנו כיצד יש בכוחה של התשובה להביא תרופה לעולם, נתבונן במאמר חז"ל המובא בגמ' (סנהדרין קב ע"א), ה' תפס לירבעם בבגדו ואמר חוזר בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בנן עדן. אמר מי בראש, אמר הקב"ה בן ישי, אמר אי הכי לא בעינא.

דברי המדרש תמוהים הם, מדוע ירבעם סרב להיות שני לדוד.

אבל ידוע, כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידיו לעשות תשובה, שגם קלקול לרבים, ואם כן לפי זה שורת הדין נותנת שיש לגעול דלת התשובה בפני ירבעם, אבל מחמת שאם יתקבל בתשובה ייתן פתח תקווה לפושעים דוגמתו, שלא יתייאשו ויוכלו לחזור לחיק היהדות, ולכן הייתה מועילה התשובה, כי תיקונו עדיף מקלקולו.

על אף שכבר למדנו שיש תקווה לבעל תשובה מדוד, כאמרם "לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אלא להורות תשובה ליחיד", אך אם חטא ירבעם גדול מדוד, אם כן עדיין צריכים לאישיות שתלמד אותנו שגם אם נכשלים בעוון גדול יש תקנה לזה, ומשום כך זכויותיו של ירבעם הם מרובים יותר מזכויותיו של דוד, כיוון שחז"ל אומרים "גדולה תשובה שזדונות נעשים להם כזכויות, ואם כן מי שחטא ביותר ועשה תשובה, ממילא יש לו יותר זכויות.

ובספר וידבר משה עה"ת רמז רעיון זה בפסוק "רב לכם סוב את ההר הזה, פנו לכם צפונה", ואמר: כידוע מהגמ' בסוכה (נב, ע"א), שהצדיקים נדמה להם היצה"ר כהר, והפסוק בא לרמוז לו לצדיק, אפי' שהצלחת להקיף את היצה"ר הדומה להר, ואתה אינך נותן לו לנטות ימין ושמאל, עדיין אין אתה בטוח שניצחת אותו, עליך לפנות צפונה – אולי יסית אותך היצה"ר בדרך צפונה, שתחשוב שאתה עושה מצווה בו בזמן שהוא עבירה.

ואע"פ שעובר על האדם קשיים בחיים, אל לו ליפול ברוחו ולבוא לידי חטא, אלא יאמין שהכל מאיתו יתברך ויקבל באהבה וכמ"ש בספר "חלקת יוסף" (יוסף במו"ה יחזקאל ז"ל ארליך) בעמ' קבא וז"ל: "אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלוהיו. נראה לבאר פירוש הפסוק על פי מה דאיתא בגמ' ברכות (ס, ע"ב), כשם שמברכים על הטובה, כך מברכים על הרעה.

ואיתא בספר הקדוש ליקוטי מוהר"ן תורה ד' וזה לשונו: כשאדם יודע שכל מאורעותיו הם לטובתו, וזאת הבחינה היא מעין עוה"ב, כמ"ש (תהילים נו): בה' אהלל דבר, באלקים אהלל דבר וכו', כלומר: הן בה' שהוא רחמים, הן באלקים שזה בחינת דין, תמיד אהללנו, עיי"ש.

וכך פירוש הפסוק אשרי העם שככה לו, כלומר: שנוטל לעצמו ההנהגה של כשם שמברכים על הטובה, כך מברכים על הרעה, וממשיך הפסוק לבאר מהי הנהגתו: אשרי העם שה', כלומר רחמים, ואלקיו, כלומר דין, שווים. עכ"ל.

תשובה מביאה רפואה לעולם

"אמר רבי חמא בר חנינא: גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, שנאמר (הושע יד): ארפא משובתם אוהבם נדבה". (יומא פו, ע"א)

יצר אותו, וא"כ אתה למד שקשה היצה"ר, כי כל דבר הנעשה בדרך מרמה ותחבולה קשה להינצל ממנו, מאחר דאינו מרגיש ברעה שלו, וחושב שהוא דבר טוב. וכמ"ש המפרשים ז"ל ע"פ: "ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי".

ובס' אנרא הכלה על התורה, ע"פ "ויקח קורח בן יצהר בן קהת בן לוי" כתב, וזת"ד: עניין הלקיחה הוא, דהנה היצה"ר זה דרכו, כל היום לפנות האדם לעשות עבירות, באומרו שזו מצווה, והמשכיל יתבונן על זה שהוא מתרמית היצה"ר ומתחבולותיו. והנה המחלוקת הזאת היה כפי הנראה למצווה, שהיה מתאוה קורח ועדתו לעבוד עבודת כהונה בקרבנות.

והנה הסימן לזה, אם הוא באמת מצווה או אם מתרמית היצה"ר הוא, כשיבחין האדם בעצמו שתשוקתו גדולה כ"כ לעניינים שהם בוודאי מצווה, כגון: ציצית, ותפילין, ותורה, אזי הוא טוב. אך אם רואה שאינו משתוקק כ"כ לשאר המצוות, יבין לאשורו שהתשוקה הזאת שמדמה בדעתו לאותו עניין הנרצה לו למצווה, הוא מפיתוי היצר להפילו במכמורת, ותחתיה תעמוד הבהרת, וכך קיבלנו. וכשיבחין האדם זה באמת, האמת האובה יותר ויתרחק מהמצווה שנדמית בדעתו, כיוון שמבין באמת שהיא לשם איו פניה.

והנה, אילו התייחס קורח ועדתו עד יעקב שמידתו אמת, אז היה משים מידת האמת לנגד עיניו, והיה מתבונן באמת שאין כוונתו למצווה, רק לשם כבוד ופניה.

וזהו "ויקח קורח" וכו', שלקח לעצמו הייחוס רק עד לוי (שהיה חסיד שבחסידים), מזה שפט שצריך לרדוף אחר המצוות, גם על אלה שלא נצטווה עליהן, ושכח עיקר הייחוס, שהוא יעקב שמידתו אמת.

וכן כתב בספר חובת הלבבות (שער ייחוד המעשה), כי כל אויב, אם תנצחנה פעם אחת – יירף ממך, לא כן היצה"ר, אם תנצחנו אלף פעמים, לא ינוח ולא ישקוט בכל עת לארוב לך להכשילך, אם לא תיזהר ותעמוד על המשמר. ואם כבר הגעת למדרגה זו, שאי אפשר להסיתך לידי עבירה, אז הוא מתחפש ובא בדמות יצר טוב לומר לך – מצווה אתה עושה.

כמו שרמזו הבעש"ט במ"ש: קדשי קדשים שחיתתן בצפון – שהיצה"ר שוחט אותם במצפון ובסתר, שלא ידעו במה יכשלו, ואדרבה, חושב לעשות מצווה. אבל קדשים קלים – הם המון העם, אין צריך לרמאות, כי אם שחיתתן בכל מקום.

הנה תראה ותבונן, מסובב אם יתבטל – לא תתבטל הסיבה, אבל אם תתבטל הסיבה, יתבטל המסובב ממילא. כמו שתראה מרוצת המים על גלגל הרחיים יסובבנו וינעו כל כלי הרחיים, הוא סיבתו הוא מעיין אחד אשר נובע ממקורי ארץ, ישלח את מימיו על האדמה עד שיהיה לנחל גדול ויניעו את גלגל הרחיים. הנה בהתבטל גלגל הרחיים המסבב, הסיבה – היינו מעיין הנובע לא יתבטל. אבל בהתבטל הסיבה, היינו המעיין, הנה יתבטל הגלגל ממילא ולא יגיע שום תנועה.

הנה תראה סיבת הבן הוא האב והאם, המציאו אותו מאין ליש. הנה מהראוי, שבהתבטל האב והאם ח"ו, יתבטל גם הבן והאם. והנה ראינו כמה וכמה יתומים עלי תבל שנתגדלו לאריכות ימים. ע"כ לומר שהאב והאם אינם הסיבה העצמית, כי גבוה מעל גבוה שומר סיבת כל הסיבות, הוא המנהיג הטבעיים כרצונו. והנה לזה אמר: "ולא נאמר עוד אלוקינו למעשה ידינו", והראיה על זה: "אשר בך ירוחם יתום". הנה כאשר תבין כ"ז תבונן." עכ"ל.

וכאשר השגחתו ית' מלובשת בטבע, קשה לאדם להבחין בה, ומזה בא לידי מכשול, ע"ד מה שאפי' הגר"ח ז"ל על הנמ' בקידושין (ל, ע"ב): ת"ר, קשה יצה"ר, שאפי' יוצרו קראו רע, שנא': "כי יצר לב האדם רע מנעוריו".

והקשה בבן יהוידע: למה קראו רע, מאחר שהוא יצר אותו, ועוד מנ"ל דהוא קשה, כי מה שקראו רע הוא על שם מלאכתו שהוא מייעץ רעה, אבל אה"ג, בנקל יוכל האדם להתגבר עליו, ומנ"ל דקשה.

ותירץ, כי היצה"ר בראו הקב"ה שיבוא לאדם בגלוי, ומייעצו לחטוא בעצה גלויה בלתי מרמה ותחבולה, אך היצה"ר הוסיף ברע שיבוא לאדם בדרך ערמה ותחבולה, שמראה לו שהוא מייעצו לעשות מצווה כדי להפילו ברעה, ועל זאת לא ציווהו השי"ת בכך, ובעבור זאת קראו הקב"ה רע.

וזה הוא הקושי שיש לאדם מצד היצה"ר, שאם היה בא היצה"ר בגלוי לומר לו – עשה עבירה פלונית, וודאי לא יוכל היצה"ר על האדם בכך, דאיך ישמע לו לעבור פי ה', אך דא עקא וקשה לאדם, עד אשר מתחפש היצה"ר בבגדי יצה"ט, ומראה לאדם שהוא מייעצו לדבר מצווה, ובאמת תחתיה תעמוד הבהרת למאן בה.

וזה שאמר קשה היצה"ר, יען שאפי' יוצרו קראו רע. וקשה למה יקראנו רע, וחלא הוא יצר אותו, אלא וודאי קראו רע על אשר הוא בא בערמה ובעקיפין לאדם, ועל זאת לא

ובתב הרב "ריח דודאים" בפ"י על מגילה (ו, ע"א), רבה שדר ליה וכו', וז"ל: "והנה הם דברים סתומים, כל הרואה משתומם, ופרשנו בבאורם. דהנה בוודאי הבעל עבירה, בוודאי אם היה משים לנגד עיניו כי השי"ת משגיח וצופה ומביט על כל תנועותיו, ואין שום דבר מבלעדי השפעתו והשגחתו ית', והחיות שיש בו באדם – השי"ת שופע בו בכל עת והחיות רצוא ושוב, ואם ח"ו יסיר השי"ת ממנו השגחתו – כרגע תיכף יתבטל חיותו.

ובאם יתבונן האדם בזה, איך יצויר בדעתו שייקח החיות אשר נותן בו השי"ת בהשגחה בכל רגע, והוא צופה ומביט על כל תנועותיו, וימרה את בוראו בפניו. אין לך פתי בעולם אשר יעמוד בהיכל המלך בפני המלך, והמלך בחמלתו עליו ייקח חתיכת זהב מפיו, וייתן לו למתנה אשר ממנה יוכל להתפרנס כל ימיו, והוא ייקח את העשת זהב מיד המלך, וישבור בו בפני המלך את הכלים היקרים אשר בביתו, וזוכית לבנה וכיוצא, הנה לא יצויר פתי בזה בעולם.

עאכו"כ אם האדם מצייר בדעתו ויבין האמת בדבר יוצרנו ית"ש. בוודאי לא יעבור עבירה בשום אופן, אבל אין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות (רוח הסרה מלשון שטה מעליו), היינו שמדמה בדעתו שהשי"ת סר מעליו ומסר עולמו לטבעים, נגלגלים וכוכבים, והכל מתנהג בטבע. ואפי' אם יאמר כמה פעמים "מלא כל הארץ וכו' ואתה מחייה את כולם", הוא רק מן השפה ולחוץ, אבל אינו מצייר בדעתו שהוא כך, ובפרט בראותו שהכל בטבע בענייני מוות וכיוצא, ובראותו דרך רשעים צלחה, מזה יבוא ח"ו לכל עבירות שבתורה.

והנה הושע בביאור תנאי התשובה אמר, שיאמר הבע"ת "על סוס לא נרכב", כי באמת הנגלגלים וכוכבים ומזלות הם דמיון הסוסים המנהגים את רוכביהם לכל אשר יחפוץ הרוכב. הגם שהכל מונהג בכיסוי הטבע, הכל בהשגחת המשגיח היוצר כל, הוא אלוקינו השופע בהם החיות בכל רגע ורגע ולכל אשר יחפוץ יטם. ע"כ יאמר הבע"ת: "על סוס לא נרכב" (היינו הנהגת הטבע, הנגלגלים והכוכבים), לא ניתן עוד הסיבה לטבעיים, לומר שהכל מתנהג בטבע, כי הטבעיים המה רק כסוסים בתר רוכביהם.

"ולא נאמר עוד אלוקינו למעשה ידינו", רצ"ל: לא ניתן עוד הסיבה בטבע למעשה ידינו, כדרך הבעלי מו"מ לומר, שהשתדלותו במסחר זה שגרמה לו עושר וכבוד. א"כ מעשה ידיו הוא אלוקים, ובאמת רוב ומיעוט השתדלותנו לא יוסיף ולא יגרע כ"א כאשר גזר היוצר המשגיח, הוא אלוקינו המנהיג הטבע כרצונו, הוא המסבב כל הסיבות.

הפנימיות, ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו, בהי עייל מכריז רבי ינאי: חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עבד.

ופירש"י: "יר"ש דומה לפתחים חיצוניים, שדרך להם נכנסים לפנימיים, כך אם ירא שמים הוא, נעשה חרד לשמור ולעשות, ואם לאו אינו חש לתורתו. בהי עייל, באיזה פתח נכנס לפתוח את הפנימיים."

האחרונים הרבו להקשות סתירת ב' המאמרים. שבמאמר הראשון השווה את התורה למפתחות הפנימיים, ובמאמר השני קורא לתורה "תרעא לדרתא", כלומר: מפתחות חיצוניים.

ולק"מ כי דרתא הוא פנימיות, ותכלית האחרון חלקו לעוה"ב לדבקה בו ית"ש. ואי אפשר להידבק בשכינה, אלא ע"י התורה, והיא השער הפנימי להיכנס לדרתא.

ואמנם, שער החיצון שממנו נכנסים לתורה הוא היראה הקודמת לחכמתו, ואמנם הלומד תורה מבלי שתהיה יראה, אינו זוכה להיכנס לאמיתיות התורה, ואינו מבינה על בוריה, וממילא אינו זוכה להידבק בשכינה ע"י תורת שווא שלו. וא"כ מי שיש לו לב מבין, וגם עוסק בתורה בלי יראה, סובר להיכנס בשער הפנימי מבלי שייכנס בחיצוני שהוא היראה, הוא טועה, כי גם לפנימי אינו נכנס, שאין מגלין לו רזי תורה, והיינו בהי עייל. וכשיושב ועוסק בתורה אומרים עליו: הרי לא תזכה להדבקות שהיא דרתא, ומה לך לבנות שער הפנימי שהיא התורה, והיינו מכריז ר' ינאי וק"ל.

והיות דהע"ה יראתו קודמת לחכמתו טפי משלמה, ע"כ כשהכניס שהע"ה ארון הקודש להיכל, דבקו שערים זה בזה, ר"ל שלא הקדים שער לשער, יראה לחכמה. עד שהזכיר "זכרה לחסדי דוד", כי מיד כשבנה ביהמ"ק נשא בת פרעה, בדכתיב: "כי על אפי נחמתי היתה העיר הזאת לפני" וכו'.

והסיבת הגורמת לחסרון יר"ש היא הגאווה, כמשו"ל: כל המתנאה כאילו עושה, אין אני והוא יכולים לדור במקום אחד. ואיסור הגאווה לומד הרמב"ן מהפסוק: "לבלתי רום לבבו מאחיו", הכתוב אצל מלך, ואם במלך הדין כן, באדם פשוט עאכו"כ. וע"ז קורא הנביא הושע בפרק התשובה: "על סוס לא נרכב, ולא נאמר עוד א' למעשה ידינו, אשר בכך ירוחם יתום."

ולא זה בלבד, עמי הארץ והמון עם, אלא לומדי תורה ואפי' רבנים, כל שאין דובר אמת בלבבו, ולא היושב והצדק מרכבו, הרחק דרכך ממנו, הסר הגלך מנתיבו. "עכ"ל.

והחפץ חיים עה"ת כתב על פסוק תמים תהיה עם ה"א (דברים יח, יג): עניין התמימות הוא כמ"ש רש"י ז"ל על הכתוב הזה, שלא לחקור אחרי העתידות, ורק לצפות לבורא ית"ש ולקבל הכל באהבה ובתמימות, וכל זה רק עם ה"א, אבל עם בני"א צריך התחכמות יתרה והתבוננות, וכן היה עם יעקב אבינו, התורה מכנה אותו "איש תם", אבל בעניינו עם לבן היה אחיו ברמאות.

ובהערה "מעשי למלך" כתב, שפעם התאוננו באזני הח"ח ז"ל בני תורה ששלחו במסחר ידם ואיבדו את הונם בעניין רע, מפני אונאה ותרמית מצד האחרים שהתקשרו איתם. והשיב להם בפסוק הנ"ל כי מכיוון שהתרגלו בישיבה ללכת בתמימות עם ה', טעו וחשבו שאפשר גם להתהלך עם בני"א בתמימות.

ואמנם סיום דבריו של החת"ס הנ"ל שכתב: "אלא גם לומדי תורה ואפי' רבנים, כל שאין דובר אמת בלבבו ולא היושר והצדק מרכבו, הרחק דרכך ממנו הסר הגלך מנתיבו", צריכים ביאור: הכיצד יתכן דבר זה.

ונ"ל ע"פ דברי אוה"ח הקדוש עה"פ "שמור ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך, למען ייטב לך ולבניך אחרריך עד העולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה"א" (דברים יב, כח), שהקשה דהול"ל "שמע ושמרת", ולמה הקדים שמירה לשמיעה. ותי' שם באחד האופנים וז"ל: "עוד יתבאר ע"ד אומרם ז"ל, כי מי שהוא בעל עבירות, שערי דעת התורה ננעלים בפניו, ותמצא כי שערי פתחי ההבנה בדברי התורה הם הם הקושיות שיעמדו בפני האדם, והם סוד הקליפות המתהווים מעבירות האדם, וזה שהעיר הכתוב במאמר זה – שמור ושמעת, פי': אם אתה רוצה שתעמוד על אמיתת התורה להבין אמריה, שמור המצוות לבל תעבור עליהם, ובזה ושמעת את כל וגו'".

וזה לשון הרע"א מהימנא בפרשת נשא (דף קכג, ע"א): "ובגין דא מאן דאיהו חייבא ויעול למנדע רזין דאורייתא, כמה מלאכי חבלה דאתקריאו חושך ואפלה נחשים ועקרבים חיות ברא, אתקריאו ומבלבלין מחשבתייה דלא ייעול לאתר דלאו דיליה."

והחת"ס בעצמו כתב בחידושיו על מסכת שבת (לא, ע"א) על הנמ' "אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות

דרכי התשובה

בליקוטי שו"ת הת"ס סי' מט כתב וז"ל: "ודע בני ותלמידי שיחיי, כי כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה – והייתם נקיים מה' ומישראל'. וב' חובות אלו: נקיות מהשי"ת והנקיות מישראל עמו, הם שני רוכבים צמדים על גבנו, ויותר אפשרי לצאת י"ח הראשון, היינו ידי שמים, מלצאת ידי הבריות, כי הם הושבים מחשבות זרות ונושאים ונותנים מזרות בלבנה, ועונשו יותר קשה מאוד מאוד עד לאין מספר, ממי שאינו יוצא ידי שמים ח"ו. והוא מש"ס ס"פ יה"כ בעניין חילול השם, דאין לו כפרה כלל ר"ל.

ושיעור ח"ה, כגון רב השקיל בשרא ולא יהיה דמי לאלתר, ובעו"ה שכיח בדברי הבריות: למדן כזה יעשה דבר זה. והוא שגור בפיהם ואפי' על חשד סברא בעלמא. והשתא אי נמי היה אותו הלמדן עושה כשורה ויצא ידי שמים בכל יכולתו בחיק האפשרי, אלא שלא נזהר עד שטעו בו אלו שותי שכר ועשאוהו מנגינותם, הרי הוא כבר נלכד במצודתם. על זה ידו כל הדווים והכתוב צוות 'הרכבת אנוש לראשנו'.

ואני הרחתי כמה פעמים אם אפשר שקיים אדם בעולם מקרא זה על מתכונתו, ואולי על זה כ"ל שחע"ה: אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ר"ל, שאפי' בעשייתו כל טוב א"א שלא יחטא עכ"פ באופן השני הנ"ל, ביציאת ידי הבריות. ואינני כדאי להזכיר אבותינו הקדושים, מ"מ תורה היא, וחוכך אני בבני נד וראובן אשר עליהן נאמר מקרא זה – והייתם נקיים, וע"פ עצת מרע"ה שהיה ע"פ ה' עשו את שלחם לנקות עצמן, והוא במה שיצא חלוץ י"ד שנה לפני צבא המלחמה, ומ"מ לא י"ח המקרא הזה בשלמות, כי לא על חנם גלו ראשונה לפני כל השבטים, וקראו חז"ל עליהם מקרא הזה: עתלה מבוהלת בראשונה אחריתה לא תבורך, ע"י ברבה פ' מטות.

ובכל זאת אחז"ל עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל', וידעת את אשר מרגלא בפומי תמיד: אין יעקב שלא יפגענו לבן, ומעטי לבן שפגעו בהם יעקב. שמור זה כי הוא אמת ובהון הדברים ותראם אמיתיים, ורצוני כי ברית כרותה, כל ת"ח וצדיק המכונה יעקב יש לו מצירים נגדו המכונים לבן, אמנם מעטים הם הרשעים האלה אשר יימצאו נגדם מי שהוא אחיהם ברמאות כיעקב נגד לבן.

והוזה יודע, כי הרבה פעמים הפכתי בהם ומחם ומחמונם, ואמרתי להישמר מחם ולעשות העקוב למישור, ואמרתי לברוח מן הקטנה שבתרמיתם, ונכשלתי בגדול ממנו.

ומבואר בזוה"ק (פרשת אחרי, דף סט), שהתשובה היא יסוד הבריאה, וזולתה לא יוכל העולם להתקיים.

והשבתי, הלא עיקר התשובה היא החרטה שמתחרט על סרובו ומרדו כנגד מצוות קונו, ועזיבת החטא מכאן ולהבא, ועל איזה מהן תצווה התורה, אם על החרטה שיתחרט, ממה נפשך, אחר שנתחרט אין צורך לציווי, ואם לפני שנתחרט, הרי הוא עומד במרדו, ואין שייך ציווי על המורד.

ואם על עזיבת החטא, אין צורך לציווי, דהא כבר מוזהר שלא יחטא, וכי משום שכבר חטא הותר לו לחטוא עוד ח"ו, וכי מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל ויהיה ריחו נודף יותר ח"ו.

ורק על זה שייך ציווי, שאחר שהתחרט ושוב איננו מורד, שיתודה בפה, וע"ז ציוותה התורה באמת.

ומעתה, הרי מזה ראייה ברורה למ"ש בשו"ת נודע ביהודה (חלק או"ח סי' לה), שהתעניות והסיגופים אינם עיקר לתשובה רק מפלים לה, דאל"כ, מדוע התורה לא ציוותה על הסיגופים ועל התעניות, אלא ודאי עיקר התשובה היא החרטה. עכת"ד הרב ישמח משה עה"ת.

והרי שאין בתורה ציווי על התשובה, ואם אין ציווי, ברכה מנן, דהרי לא שייך לומר "וצונונו". ובוזה מתורצת קושיית הבית יצחק הנ"ל.

עיין בספר משיב נפש – חידושים וביאורים על הרמב"ם, הלכות תשובה עמ' א', שציטט את דברי הכוכבי אור מאמר ו', שהחלק הקשה של התשובה והוא החרטה, מוטל על האדם לעשותו, בלי ציווי של הקב"ה, וכן כתב גם בספר משך חכמה עה"ת פרשת וילך ע"ה ואמר ביום ההוא.

ועוד י"ל על פי מ"ש הפני יהושע על מסכת כתובות (מ), העשה שאין בו קום ועשה, לאו עשה גמור הוא, ואינו עדיף מלאו גמור, ועל כן אינו דוחה לא תעשה, עיי"ש.

והרי מצוות עשה של התשובה אין בה קום ועשה, כגו' מדברי הרמב"ם, וא"כ כמו שאינה עדיפה עשה זו מל"ת לענין דחית, כן גם לענין ברכה היא כלא תעשה שאין מברכין עליה.

לכן מדגיש רבי יוחנן באופן מיוחד, שהעשה של התשובה גדול, שדוחה את הל"ת, כיוון שבאמת הוא חלש, היות ואין בו קום עשה, ובכל זאת לענין דחית גדולה הוא, שדוחה את הל"ת, אבל אין הכי נמי, לענין ברכה אין לברך על מ"ע של התשובה, כי היא אינה שווה למ"ע אחרות.

ולקושטא דמילתא י"ל דעל מצוות תשובה א"א לקבוע ברכת, וזה לפי מ"ש הישמח משה עה"ת (פ' נשא), על הפ' והתודו את חטאתם וגו', וז"ל: נשאלתי ממשכיל אחד למה לא נכתב מצוות תשובה בביאור בתורה הקדושה. ע"כ דברי השואל.

ואני אבאר דבריו, דהגם כי הוא נמנה למצוות עשה, עיקר זה שנמנה, הוא לוידי, כי הוא בא בתורה"ק בלשון ציווי, כמ"ש: והתודו את חטאתם, והתודה את אשר חטא עליו. אבל התשובה, שהיא החרטה ועזיבת החטא, לא נמנה למצווה בפני עצמה, כמבואר בהרמב"ם בה"ת (פ"א ה"א): כל מצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפי הקל ברוך הוא, שנא': איש או אישה כי יעשו וגו', והתודו את חטאתם אשר עשו, זה וידוי דברים. וידוי זה מ"ע.

ובאמת לא כתבה התורה בלשון ציווי, רק לוידי, אבל לא לעיקר התשובה, דהיינו החרטה ועזיבת החטא, דהם עיקר התשובה, כמבואר ברמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ה' ב-ג) [כמוזכר לעיל]

והיכא דנוכר בתורה תשובה, לא נזכר, רק בדרך הבטחה, שהקב"ה יקבל את תשובת השבים לכשישובו, שנא': בצר לך וכו', ושבת. אבל לא נכתב בלשון ציווי. וקשה באמת מ"ש לא ציוותה התורה ע"ו, כיוון שהיא מצווה גדולה, דאמר ר' אבהו: במקום שבע"ת עומדים, אין צ"ג יכולים לעמוד. (ברכות לד, ע"ב), גדולה תשובה שמנעת עד כסא הכבוד (ברכות לב).

וכתב על זה בספר תוספת יוהכ"פ (לבעל כפות תמרים), וז"ל: מקשים העולם, מאי אולמיה דתשובה, והלא כך היא המידה, דאתי עשה ודחי לא תעשה, וא"כ מה הרבותא בתשובה שדוחה לא תעשה. עיי"ש מה שיישב, ומה שהגרע"א השאיר בצ"ע.

אולם הרב בית יצחק שמעלקא (בשו"ת יו"ד ח"ב בסופו), תירץ את השאלה הנ"ל ע"י שנתן תשובה לשאלה אחרת והיא: מדוע אין מברכים על מצוות התשובה, שלרשב"א הטעם הוא משום, שזו מצווה הבאה בעבירה, ואין מברכין על מצווה כזו.

והוא בעצמו מתרץ: היות ולמ"ד מצוות צריכות כוונה לשם הבוית"ש שציוונו, ובמצוות התשובה אין מציאות כזו, שהרי תשובה פרושה שהאדם יתחרט מעצמו על מעשיו הרעים, וא"כ לא יתכן שאם אדם חטא נגד אביו, וכשרוצה לעשות תשובה, והוא צריך לפייס אותו, או יאמר הבן שאביו ציווה אותו לפייסו, הרי חרטה והפיוס צריכים לבוא מהבן ולא מהאב, ע"כ לא שייך להגיד ברכה – "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו".

לפי זה יוצא, שהתשובה אינה מצוות עשה, כשאר המצוות עשה, שיש מצווה ע"כ ושייך לקיים בהן מצוות צריכות כוונה, א"כ הייתי אומר, שכאן לא שייך הכלל – עשה דוחה ל"ת, שהרי העשה כאן חלש, לזה בא ר"י ואמר: גדולה תשובה שעשה דוחה ל"ת.

ובספר נפש ברכה עה"ת (עמ' רסח), כתב וז"ל: ולי נראה לתרץ קושיא זו, ע"פ מ"ש ברמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ח"ב), וז"ל: ומה היא התשובה, שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בליבו שלא יעשהו עוד, שנא': יעזב רשע דרכו וגו'. וכן יתנחם על העבר, שנא': כי אחרי שובי שובי נחמתי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנא': ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו וגו'. וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו. עכ"ל.

וכתב באו"ה (כלל נח, אות קד): ומה שמברכין על הטבילה (של הכלים), ולא על ההגעלה, היינו משום שהטבילה היא מצוות עשה, והגעלה מצוות לא תעשה, שלא לאכול נבלות, והווי בניקור גיד וחלב שאין מברכין עליו. מלבד לאו דעריות שמברכין עליו אגב עשה הקידושין. עכ"ל.

ולפי זה אתי שפיר מה שלא מברכים על התשובה, כי היא מצוות עשה להימנע מעשות עבירות, וא"כ כמו הגעלת כלים, שעל ידה מקיימים מה שאמרו לא לאכול אסור, ולא מברכים עליה.

ואמרה הגמ' שהמעם שהגיע מיתה זו לישעיה הנביא, בגלל שאמר בתוך עם טמא שפתים אנוכי יושב.

למרות שעברו מאז שאמר את זה שמונים שנה, והפסוק אומר (ישעיה ו, ז) וסר עונך וחטאתך תכופר, ועברו שמונים ימי כיפור עם כל זה הגיע לו עונש כזה. והרי ודאי שעשה תשובה אלא יש תשובה שהיא פתיחת דף חדש כלפי הקב"ה, אבל היא לא התשובה המבוקשת מהאדם, אלא הקב"ה מבקש שישוב באופן שיתקן את העבר.

וכמו שביאר החת"ס את הפסוק (תהלים קג, יב) כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו – שהקב"ה הרחיק את הפשע בסיבוב אחד, שהרי ממזרח למערב סני לסובב את הראש וכבר הוא בצד אחר.

אבל זה לא מספיק עדיין להיקרא בעל תשובה גמור, ולזה עדיין הדרך ארוכה ועל תשובה כזו נאמר שיחיד עשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם, ולא כל תשובה מועילה שימחל כיון שצריך תיקון על העבר.

ודבר זה קשה מאוד לתקן את העבר ודרוש לזה מאמצים גדולים.

לבן למרות שהמלאך אמר וסר עונך וחטאתך תכופר הועיל לו רק מכאן ולהבא.

ואפי' שהסולם גדול להגיע לתכלית התשובה, מ"מ חובה עלינו ועל כל אחד לעשות השתדלות כמה שיותר לעלות במעלות התשובה. ויה"ר שתתקבל תשובתנו לפני הקב"ה.

מצוות עשה של התשובה

"אמר ר' יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, – (לא יוכל בעלה הראשון וגו', רש"י) שנא' (ירמיה ג): "לאמר הן ישלח איש את אשתו ויחלבה מאתו והיתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד, הלא חנוף תחנף הארץ ההיא, ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'." (יומא פו, ע"ב)

וכך קוראים בהפטרה: התנערי מעפר קומי, אמרו במדרש כהדא תרנגולתא דמתנערא מן קטמא, הרצון בזה, כי הקב"ה ידו פשוטה לקבל שבים תיכף כשיתנחמו על מעשיהם הרעים ויתחרטו הרטה גמורה לבלתי יעשו עוד הרעה, ואף כי היצר העמיק הרחיב בלבם זמן רב והוסיפו הרע ימים רבים, עכ"ל לא יכביד עליהם הקב"ה להתעסק בדחיית היצר כימים אשר התעסקו באהבתו ובקרבתו, רק תיכף בשעה קלה אם ישונו בתשובה שלמה, תהיה בוקעת עד כסא הכבוד.

והוא שהמליצו רבותינו (שבת קד) קו"ף קדוש. רי"ש רשע, מ"ט כרעיה דקוף תלויה דאי הצר ביה לי ליעול וכו'.

ר"ל הרשע הקרוב אליו תיכף כשהדר ביה, ליעול בקדושה אף כי האריך ברשעתו.

וזה שרמזו ז"ל התנערו מעפר כהדין תרנגולתא, כמו התרנגולת אם כל היום תחבק אשפות וכו', בכ"ז אם תניע עצמה להתנער מהאפר במעט קט תעמוד נקיה, וזה הנמשל התנערי מעצמך, כי אם אחרים יעוררו אותך תכבד המלאכה. ("כוכב מיעקב")

כמה חמורה וקשה מצות התשובה

כשמסרתי שיעור באור החיים, נשאלתי ע"י אחד מהשומעים, הרי קו"ל ביומא (פו ע"ב): רבי מאיר אומר גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו. וכי בשואה לא היה אחד שחזר בתשובה, הרי היו שם גדולי ישראל וצדיקים א"כ כיצד לא נפסקה השואה.

ולבאר הענין, במסכת יבמות (מט ע"ב) מסופר על ישעיה שכשקרא אותו מנשה, אמר שם ה' ונבלע בארו וציוה מנשה לנסר את הארו עד שהגיע לפיו.

א"ל הלא שניהם כאחד משכילים יפה בלמוד, א"ל אמת ששניהם משכילים אך ההבדל ביניהם הוא כי הא' בבואו לביה"ם הוא מעורר אותי לשבת וללמוד, לא כן הב' הוא אינו מעורר אותי לשבת וללמוד, אף אם אשב בטל כל היום, אך כאשר אני מעורר אותו הוא מטה אזנו לשמוע בלמודים כרעהו.

זהו עצמו ההבדל בין בני האדם, השלמים הרוצים להיישיר מדותיהם וחוששים פן נמצא עולתה בם ואין אדם רואה חובה לעצמו, לכן הם משתדלים למנות רב ומו"צ ודיינים למען שהם יראו וישגיחו לתקן הכל כראוי.

לא כן המון העם שאינם מקפידים כ"כ על הכשר המדות, הם לא ישתדלו למנות בעיר רב ומו"צ, רק אם נמצא בעיר רב ומו"צ והם מוכיחים אותם על איזה דבר רע ישמעו להם ויתקנו את מעשיהם, וז"ש שופטים ושופרים תתן לך, אתה בעצמך תתן לך שופטים ותשתדל למנות רב ודיינים להיות משגיחים עליכם.

ובמיוחד כשבי"ד של מעלה נפרעים מהאדם על השגנות, וכמו שדרשו מהפ' ואשר לא צדה והאלוקים אנה לידו ושמתי לך מקום, שחדש אלול נועד על החזרה מהשגנות, והאזהרה הזאת מכוונת גם כלפי פרנסי הדור, הממנים את הרבנים ואת הדיינים, שאף הם עצמם יכבדו את המתמנים בכל הכבוד הראוי, יסורו למשמעתם ויצייתו לדינם "תתן לך" בהתחלה "ואז ושפטו את העם משפט צדק" ויהיו דבריהם נשמעים, ופסקיהם מתקיימים בידי העם כי קול המון בקול הפרנס.

מסופר על המהרש"ל שהיה לו מוכיח קבוע, כל יום שנכנס לבית דינו לדון ולהורות, היה מקדים אצל המוכיח, הלך הוכיחו כבושות וארוכות, וכל אותה שעה המהרש"ל יושב ופניו כבושות בקרקע ומכוון לתוכה, לאחר מכן היה נכנס ויושב בדיון.

כיון שהאדם אינו רואה חובה לעצמו, לכן צריך לו מי שהוא אחר שיעמיד אותו על קו האמת, האדם משוחד מעצמו וכמה שהאדם חכם יכול ליפול ברשתו של היצר בשחד, כמו שהסביר החפ"ן חיים ע"ה כי השחד יעור עיני חכמים, שהקב"ה כביכול מעיד עליהם שהם חכמים, ובכל זאת עיניהם מתעוררות מן השחד.

לכן ר' שמואל שמלקי זצ"ל רבה של ניקלשבורג, היה תולה בחדר הדיינים שלו מקל ותרמיל על נבי הקיר, לרמוז לבעלי הדין שאין לפניו שום משוא פנים, יהיה מה שיהיה יקוב הדין את ההר, ואם אינם רוצים הרי הוא מוכן להפטר מן הרבנות בכל עת ובכל שעה, ולקחת את מקלו ותרמילו ולנדוד לפרנסתו.

יושבים ומנגנים, ויאמר להם כי יודע הוא לתקוע בקול גדול בקרן אחת של איל במנהג היהודים, שתוקעים בראש השנה שלהם.

אמרו לו הראה לנו כוחך בזה, והלך והביא שופרו שהיה תוקע בו בכל שנה ותקע בו לפנייהם תקיעה ושברים דווקא, וכל מה שהיה רוצה לעשות תרועה ולא יכול, וימת לבו בקרבנו לאמר מה זאת, וחזר לנסות ולא עלתה בידו התרועה כלל, וחזר לנסות בביתו וגם לא עלתה בידו התרועה, ויאמר לא אשקוט ולא אנוח עד כי אדע מה זה ועל מה זה, כי אחר שנשתמד לא עצר כח להריע בתרועה.

וילך אצל ר' אברהם יבינו ויספר לו אודות התרועה, למח לא יוכל להריע בתרועה, והשיב לו הרב מקרא מלא הוא אשרי העם יודעי תרועה, כי לא אמר הפסוק אשרי העם יודעי תקיעה, או שברים אלא אשרי העם יודעי תרועה, כי זאת הסגולה לא נתנה כי אם לעם בניי להם לבדם, אבל לעם אחר ומשפטים בל ידעום.

והטעם כי התרועה היא מעוררת הרחמים יותר מכל הקולות, ומכניע לשמן כדכתיב תרועים בשבט ברזל, ועוד כי התקיעה נגד אברהם יש איזה אחיזה על כי יצא ממנו ישמעאל, וכן ביצחק יש אחיזה כי יצא ממנו עשו, מה שאין כן בתרועה, ועל כן גם אוה"ע יכולים לתקוע תקיעה ושברים, אבל בתרועה שניקרה נגד יעקב שמטתו שלמה אין בה שום אחיזה לאוה"ע, וע"כ לא נתנה סגולתה כי אם לישראל.

וכן הוא אומר יום תרועה יהיה לכם, לכם ולא לאוה"ע.

עשית "תשובה" אינה מסתימת באמירת "חטאתי עויתי פשעתי נחמתי" בלבד, כי כל עוד אינו מעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לכסלה תשובתו אינה מקובלת. ואיך יוכל לדעת מהם החטאים שעשה או שעושה, אם לא יקח את היוזמה לידיו לדעת מה מותר ומה אסור ע"י שיקבע עתים לתורה, כי דברי התוכחה במדה והם נשמעים בבתי הכ"ג, אינם יכולים לכלול את כל הפרטים הטעונים תקון.

ובדרך זו פ"י את הפסוק שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך, משל לעשיר א' שהיתה לו בת, ורצה להשיאה לבחור מופלג, וילך לביה"ם של מלמד מופלג, והנה יושבים לפניו ב' נערים ולומדים ומקשים ומתרצים בהשכל ודעת, וישאו חן בעיניו להשיא בתו לאחד מהם, וישאל את המלמד מי משניהם טוב יותר, ויאמר לו את זה תקח לחתן לך.

ואחר שכן, נשוב לענין הפרשה של עמלק דכתיב היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק. והענין תמוה איך נפל ספק בלבבם אחר ראות עיניהם כל הנסים. ובארנו שם שנסתפקו אם ה' בקרבם היינו בדרך הטבע וכשימות משה ולא יהיה עוד נסים.

וע"ז החסרון באמונה בא עמלק והיינו בעוון משקלות.

עשה לך מוכיח

דורשי רשומות אמרו: ומל ה"א את לבבך ואת לבב זרעך – ר"ת "אלול". וכן אני לדודי ודודי לי – ר"ת "אלול", וכן איש לרעהו ומתנות לאביונים – ר"ת "אלול".

רמז לג' דברים שהם תשובה, תפלה וצדקה, שצריכים להודרו בהם בחדש זה: ומל וגו' רומז לתשובה, אני לדודי וגו' רומז לתפלה שהיא רנת דודים, איש לרעהו ומתנות לאביונים רמז לצדקה (קצוש"ע)

מאמץ מיוחד נדרש מהאדם כדי להשיג את שלשת המטרות הללו, ותז"ל רמזו על הקושי הזה במאמרם שלחי קייטא קשים מדקייטא, ופירש"י אלול שהוא סוף הקיץ, קשה חומו מחום הקיץ של תמוז (יומא כ"ט).

והרב עוללות אפרים פי', דהנה חדש אלול שהוא סוף שנה, צריך האדם לפשפש במעשיו לשוב בתשובה מכל עונות שעשה כל השנה, ויצה"ר נקרא אש בוערת, וזה פי' "שלחי קייטא" ר"ל היצה"ר שבסוף השנה, קשה מדקייטא מכל השנה כי עתה זמן תשובה, ולכן תקנו הגאונים חז"ל לתקוע כל חדש אלול להחריד לבות בני אדם שיעשו תשובה.

מעשה בבעל תוקע, שהיה אומן בתקיעת שופר, ובעונות נברה עליו הסטרא אחרא והמיר דתו, ופעם אחת היה יושב בבית הועד הנוגנים אשר למלך, ויהי יום אחד שהיו

אבל הענין יבואר ע"פ שנתבונן על שהפלינו חז"ל במס' ב"ב ס"פ הספינה בעוון משקלות עד שאמרו חמור עוון משקלות יותר מג"ע. ומדוע חמור זה משארי גנבות, ועוד מה הדמיון בין משקלות לג"ע עד שאמרו שזה חמור מזה.

ונראה דכלפי שאתו"ל ג' עבירות חמורות היינו ג"ע ע"ז ש"ד. וחומר שבג' אלו אינו תלוי בעונש שהרי עונש הלול שבת חמור מעונש עריות אלא באשר שהאדם החוטא בא לחטוא באחד מג' אופנים.

א. מהעדר האמונה בה' ובתורתו.

ב. מצד התגברות התאוה.

ג. מצד התגברות הכעס וכדומה במידות שנוגע בין אדם לחברו.

והנה הראש שבהעדר אמונה הוא ע"ז. והראש בתאוה הוא ג"ע. והראש שבמידות הרעות הוא ש"ד.

וכל העוונות באים באחד מג' אופנים הללו. כגון: המחלל שבת מצד פרנסה ה"ז נוגע באמונה והוא שמץ ע"ז. ואם למילוי תאוה ה"ז ענף עריות, והנה הגרוע שבשלושה עונות הללו הוא ע"ז, באשר נוגע לאמונה וגם רחוק מן התשובה וכל באיה לא ישובון.

ומעתה הנוגב מחברו כלי יקר יכול להיות שבא מצד התאוה לאותו כלי וה"ז מגדר עריות, אבל העושה משקלות שקר אינו מצורך התאוה אלא חסרון אמונה בה' הון ומפרנס בהשגחה פרטית לפי מעשיו והרי זה מגדר ע"ז.

א. נוגע בעצם כבודו יתב' והוא מעין ע"ז.

ב. קשה לעמוד על התשובה יותר מעבירה שבאה מחמת תאוה ואחר שחלף ועבר אם תאוה רואה ומרגיש עוננו, משא"כ מעוט אמונה שבראשו נגעו.

ג. הוא חטא המצוי ותדיר ונעשה בעבות העגלה חטאה.

ע"כ אמרו דעוון משקלות אע"ג שאינו אלא ענף מע"ז ועדיין רחוק מראש הכפירה מ"מ הוא חמור מג"ע שהוא ראש פרעות התאוה, באשר חסרון אמונה קשה לתשובה וגם נוגע לכבודו ית"ש.

וכתב הרמב"ן בשנותיו על ספר המצוות להרמב"ם במצוה ה' וז"ל. "ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם – מצות עשה שתהיה כל עבודתינו לאל יתעלה בכל לבבנו, כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצוות בלי כוונה או על הספק אולי יש בהם תועלתו.

כלומר בנוסף למה שנפסק להלכה כי "מצוות צריכות כוונה" (או"ח ס' ד') ישנה המצוה "ולעבדו בכל לבבכם" בכל מצוה ומצוה, האדם צריך להשתדל להקרא עובד ה' ע"י הגדלת האיכות של קיום המצוה, ככל האפשר באיכות מושלמת.

איכותן של המצוות תלויה בחינכו העצמי של האדם למדות טובות.

וכך כותב בשערי קדושה (לר' חיים ויטאל ז"ל ח"א ש"ב) וז"ל: הנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה... והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויות תרי"ג מצוות התורה, לפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מצוות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי"ג המצוות בקיומם או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצוות ע"י תרי"ג אברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודות המחוברת אל הגוף עצמו...

ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאוד, ובה תבין ענין מ"ש בזהר (פרשת קורח קעט ע"א): כל הכועס כאלו עובד ע"ז ממש שהיא היותר שקולה ככל תרי"ג המצוות. וכן אמרו (סוטה ד, ע"ב): מי שיש בו גסות הרוח הוא ככופר בעקר וראוי לגדעו כאשר וכו' וכאלה רבות... ונמצא כי יותר צריך להזהר ממדות הרעות יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מידות טובות, בנקל יקיים כל המצוות."

וכבר אמר ר' לוי (ב"ב פח, ע"ב) קשה עונשן של מידות מעונשן של עריות.

כתב רש"י על הפסוק זכור אשר עשה לך עמלק (כה, יז) הביא את התנחומא: אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב, שנאמר (משלי יא א) מאוני מרמה תועבת ה', וכתוב בתריה בא זדון ויבא קלון, עכ"ל.

וכתב ע"ז בהעמק דבר וז"ל: וא"כ נראה שעמלק בא בעון משקלות והוא פלא שהרי לא היה במדבר מסחר שיהא בהם מדות ומשקלות.

וזו כוונת התורה במה שאמרה והקללה אם לא תשמעו וסרתם מן הדרך, מי גרם לכם שלא תשמעו, – וסרתם מן הדרך – הקצור וההתרשלות בהכנה זהו הגורם לאם לא תשמעו ח"ו.

ובחז"ל (ב"ב קמא, ע"א) אמרו: בת תחילה סימן יפה לבנים, פי' אם אצלך בחינת בת נמצאת תחלה, דהיינו בחינת מקבל סימן יפה לבנים, זה סימן יפה לבנים – למשפיעים שהם ימצאו אצלך כבר אוזן קשבת.

וזהו שאמר הפסוק שמעי בת וראי, אם אתה בחינת בת – מקבל, יגיע זמן שתראי, שיתגלו לך האורות הכמוסים וטמונים בתורה, אם רק מצדך תטה אונך לשמוע את הבת קול הקוראת אליך.

ועוד אפ"ל בת תחילה אם האדם מכין את עצמו בהתחלה בחדש אלול שמזלו בתולה אז סימן יפה לבנים למשפיעים שיכולים לראות ברכה בעבודתם.

אמרו חז"ל (חגיגה ט, ע"ב) "א"ל בר הי הי להלל: מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו – היינו צדיק היינו עובד אלוקים, היינו רשע היינו לא עבדו, אמר ליה: עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי גינהו, אלא אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד – אמר ליה: משום חד ומנא קרי ליה ולא עבדו, אמר ליה: צא ולמד משוק של חמרין, עשרה פרסי בזווא, ואחד עשר פרסי בשני זווים.

הרי שגדר העבודה הוא: הוספה באיכות אין הנמ' נוקטת דוגמה של שונה מאה דפים ואחד, שזאת היתה הוספה בכמות, אלא בשונה אותו ענין מאה פעמים ואחד, שהוא שואף לידיעה יותר ברורה ומוסיף באיכות ידיעת התורה שלו, וזאת היא עבודה.

על הוספה בכמות נאמר במשנה שלהי מנחות, (פ"ג, יא): אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים, וכמובן שכל אחד נותן ומשקיע כפי יכולתו ולא פחות מזה (עיין תוי"ט אבות פ"ב, טו).

במעשי המצוות שווים כל הדורות וכל האנשים, כנאונים וצדיקים כפשוטי העם, כולם מניחין אותם תפלין, כולם לובשים אותם ציציות, נבדלים זה מזה באיכות המעשה, איכות הוא הברור וההעמקה בלמוד, הכוונה בתפילה, הפנימיות באהבה ויראה.

חטא של דור המבול ולכן לא נגזרה עליהם בליה כלל, והיינו משום שעניניהם פקוחות, ולזה התכוון הבעש"ט הק' אפי' הדגים שבים, שאף פעם לא חטאו וממילא אין להם ממה לפחד, ובכל זאת רעדה אחזתם בחדש אלול, ומה נעני אנן שלא צריכים לחפש הרבה, כדי שנוכח שמכף רגל ועד ראש אין בו מתום.

וצריך הרבה ס"ד שהאדם יזכה לשמוע הבת קול המכרות ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוזף, שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלוחות מעשה אלוקים המה והמכתב מכתב אלוקים הוא חרות על הלוחות, אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה, שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. (אבות פ"ו, ב), ואיה מקום כבודה של הבת קול, מי מאתנו שמע קול זה מתיכן יוצא.

קול זה אינו אלא אותם הרגעים שהאדם מתעורר ומשתלהב מעצמו, ולבו נוקפו על ספר וסטה מהדרך, ונפשו מלאה נענועין וכיסופין אליו יתברך שמו, שבאותם הרגעים ממש נעשו עיניו פקוחות, עינים לראות את הנולד ואזנים לשמוע ולדעת שהיסוד מחדש אלול ומכל השנה ומכל החיים היא ההכנה, איך שנוכל לעמוד ביום האחרון לפני משה"מ קב"ה.

אמנם עמלק צד הטומאה שהוא היצה"ר, יודע הוא עד כמה יכול האדם להשיג במעלות ומדרגות לאין סוף, אם ימשיך ויתמיד לחיות על אותם הרגעים שהופיעה בת קול בנבכי נשמתו, אז מה הוא עושה, הוא מכניס אותו במין הצטננות וקרירות שכזו, עד שהוא שוכח שוב מאותם הרגעים הנפלאים שעברו עליו והיו כלא היו.

וזה הטעם למה התורה רדפה את עמלק, ומכריזה עליו (שמות טז, יז) מלחמה לחי' בעמלק מדור דור, כי עמלק בא באמצע הדרך באמצע ההכנה לקבלת התורה ולמעמד הר סיני אשר קרך בדרך שרצה לשבור ח"ו את ההכנה למצווה.

וזה יותר חמור מאשר המצווה עצמה, כי כאשר מפסידים מצווה היום אפשר לעשותה עוד למחר, אבל כשהלקוי הוא בעצם ההכנה, התוצאות הם מרחיקות לכת למהלך החיים בכללו, ולמוות מאד רחוק.

מה נשתה, כי הלא יכולים היו ללכת עוד מעט עד הגיעם אל מקום מים של מעינות אילים.

אבל אין איש יודע מה לפנים ומה לאחור, ומכאן התלונות.

חודש אלול הוא הזמן להתבוננות וחשבון המעשים, וכך אומרים בסליחות, בדלים וכרשים דפקנו דלתך, דל"ת רמז לחודש אלול שהוא הדלת השומר על השנה החדשה, אלול בנימטרייה מוזות ועוד נעשה ונשמע 67, כשם שהמזוזה משמרת את האדם שהיא בפנים, כך הנעשה ונשמע עם עבודת האלול יכולה לשמור על האדם במשך כל השנה אם יפנימה בליבו.

חשיבות ההכנה והדרכים להשגתה

מובא בשם הבעש"ט הק', שבחודש אלול אפי' הדגים שבים רועדים מרוב מורא.

והביאור בזה נראה בס"ד, הגה מובא בכל הספרים הק' שיסודות התשובה הם: א. ה'חרטה על העבר, ב. קבלה על העתיד, פירוש, שמצד אחד צריך לתקן העבר את כל מה שהשחית וקלקל בשנים עברו, ושנית להניח יסודות חזקים לקראת השנים הבאות, שלא ליפול שוב ח"ו ברשת היצר, ולהתחיל ללכת בעינים פקוחות, שלא יכשל ויפול שוב ח"ו, כי החולך בעינים עצומות, סופו בא לידי נפילה ודאי, וכמו בגשמיזות כך הוא הדבר ברוחניות.

ורש"י ז"ל (בראשית ז' כ"ב) עה"פ כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו "ולא דגים שבים" דייק מינה שהדגים שבים לא השחיתו את דרכם ולא טעמו טעם

³ שערי תשובה שער א' סי' י' עיי"ש.

מעט מזער, ולולי כן יהיו ככל הגויים ולא חכמו ישבילו זאת מלפנים, ועל אלו אמר הנביא (ישעיה ה, כא): "היו חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים".

ומעתה יבואר היטב כוונת הפסוק (דברים ד, ב): "לא תוסיפו על הדבר אשר אני מצווה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצוות ה' אל-היכם", היינו שלא יעלה על דעתכם בשום פעם לגרוע מן התורה, ותאמרו שעי"ז ישמרו מצוות ה' אם נקיל מעליהם העול, והיינו לשמור שעל ידי כך ישמרו הדת לא תעשו כן, וכנה"ל. (ע"כ מהכתב סופר דרשות)

ולפי זה נ"ל מ"ש במס' ב"מ (דף ל, ע"ב): לא הרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה, והקשו ע"ז דמה יכול אדם לעשות יותר מאשר להתנהג ע"פ התורה, ולאמור אתי שפיר, דר"ל שלא אבו לגדור ולעשות סייג לתורה, בכדי שלא ייכשלו, כי אך ורק ע"י משמרת למשמרתו אפשר להשתלם בעבודתו יתברך שמו.

וכמבואר, רבינא אמר את הפסוק "ישם דרך אראנו בישע אל-הים", שיקול דעת נכון מונע מכשול.

וצורת ההתבוננות, כתב בספר "תולדות יעקב יוסף" עה"ת (משפטים) בד"ה לכן: אני אומר לך למסור כלל גדול אחד ובו תחזיק ואל תרף, והוא תועלת גדול הן בעבודת ה' והן במילי דעלמא, והוא, כי אחר שהסכים שכלך באיזה דבר לעשותו בהחלט כי ברור לך שהוא הנכון ומבלי לשנותו, מכל מקום מיד תראה להפוך את הדבר בשכלך שמא הנכון הוא החיפך לזה, ומאן מפים הוזה הוא הנכון או זה הנכון, ויבא לך צד החכרעה מבין שני ההפכים איזה דרך ישכון אור. משא"כ במחליט דעתו על צד אחד איכא למיחש לכמה קלקולים, והחוש והניסיון מעיד על זה, ע"כ.

ב"חפץ חיים" עה"ת בפר' בשלח על הפסוק "ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים" (טו, כז) כותב: לאילים באו ממרה, מקום שלא יכלו לשתות מים כי מרים הם, ובעוד כברת הארץ היה כבר מים לרוב עד כי מצאו לנכון לנוח באילים כמה ימים בשביל המים, מה שלא עשו כן במרה, עיין באבן עזרא כאן שבמרה ישבו יום א' ובאילים התעכבו כ' יום.

האדם הוא קצר הראות, ובשביל זה הוא מתלונן תמיד ומלא טענות ותרעומות. כי לו ידעו בעמדם במרה כי יש מוצא למים באילים הסמוכה, לא היו מלינים על משה לאמור

אלא שהעניין משום שהדורות מתחלה לא היו חכמים רואים הנולד, וסברו שיהיו יכולים לקיים התורה בלי גדרים, ועי"כ סוף שבאים לפרוק עול לגמרי.

וזה בטבע שיצרו של אדם מתגבר עליו אם אינו מרחיק עצמו, "הלה" תגמלו זאת עם נבל ולא חכם", עיין ברש"י: נבל – כפוי טובה על העבר, ולא חכם – שאינם רואים את הנולד – שכר ועונש. והתרגום מפרש: "עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו". עיין ברמב"ן שמפרש כוונת התרגום עם נבל, מלשון נבול תבול, דיגעו לקבל התורה, אלא דצ"ל איך שייך לב"ז ולא חכימין הול"ל ולא מקיימין.

והיינו עם נבל, עמא דקבילו אורייתא שמרחו לקבל התורה ורצונם לקימה, ולא חכם, ולא חכימו, שאינם מחוכמים לראות הנולד לגדור גדר ולעשות סייג לתורה, ולא הבינו כי מי שאין לו אלא תורה גם תורה אין לו כנ"ל.

והנה מימות עולם היו זקנינו עומדים על משמרתם לשמור משמרת ה' והוסיפו כפי חכמתם כאשר ראו הצורך להרחיק מן העבירות, ולכן נקראו "חכמים", כי ראו הנולד² (תמיד לב, ע"א).

אבל זה איזה שנים קמו אנשים אשר העמידום בקהילות הקלות לראש וראשון, ואומרים בהסכמה כי הראשונים טעו בדמיונם, וסוברים כי ע"י הוספות גדרים וסייגים ביותר ישמרו התורה, אבל נהפוך הוא, כי ע"י הכבדת המשא לא יוכלו שאת ויפרקו הכל מעל צוואריהם, אבל כשנקל מעליהם העול הכבד הזה יהיו יכולין לשאת. ולכן התחילו להפר עצת זקנינו ובטלו תיקוניהם – שבותים לשבתות ויו"ט שני וכדומה, תיקוני ומנהגי ישראל, זה היה בשנים עברו.

והנה כעת אנו רואין חכמתן ואיך ראו הנולד, כי כבר באו לידי מידה זו שפרקו גם תורת ה', אינם משמרי שבתות ויו"ט בדיני דאורייתא, מהרסין יסודות התורה, עד שמתחכמים עתה, כי מעיקר התורה צריך להקל ולמעט כדי שעי"ז יקיימו על כל פנים

² ושמעתי מהרב מרדכי בן שמעון שליט"א (נצ"ל), שראה באיזה ספר שכתב שכל המצוות יש להם גדר מסוים מדרבנן חוץ ממצוות ל"ת של השחתת הראש והזקן, ומשום כך הפרצה במצווה זו המונית ר"ל.

שאמרה המשנה "מצייגין את הקברות בחוה"מ כדי שלא ילכו אובלי תרומה לשם". הגמ' מביאה כמה פסוקים המלמדים על חיוב הזהירות בזה, מהם מה שרוב אשי אמר: (ויקרא יח) "ושמרתם את משמרתני – עשו משמרת למשמרתני". רבינא אמר: (תהילים ג) "ושם דרך אראנו בישע אלוקים, אמר ריב"ל כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנא': ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלוקים.

וכתב על זה הרב "כתב סופר" (דרשות עמוד לו) וז"ל:

והיוב מוטל בכל דור ודור על גדולים ומנהיגים, שיהיה להם עינא פקחא שלא יהרסו במצוות התורה, וצריכים לעשות משמרת לפי הזמן לגדור גדר, כמו מי שעושה גדר לכרמו לבל יבואו זרים ויהרסו ויחריבו אותו, כן צריכים לגדור כרם ה' צבאות להרחיק בני אדם שלא יפרצו גדר בתורה ומצוות.

ועשו שבותים לשבת, שניות לעריות וכדומה, הרחקות הרבה כפי חכמתם ותיקונם. ותיקנו לדורות הבאים, כדמצינו (גיטין לו, ע"ב) הלל לדרני עלמא נמי תיקון, ואחז"ל ביבמות (קט, ע"ב) מי שאין לו אלא תורה, גם תורה אין לו, כי א"א שיהיה אדם מקיים תורה לחוד בלי גדר וסייג ולא יכשל בה, מאחר שתמיד יצרו מתגבר ומתחדש עליו (בסוכה גב, ע"א), ואל יאמין אדם בעצמו שיהיה יכול לעמוד מבלי גדר וסייג והוספות חז"ל.

והנה אנו רואים בעינינו כי בכל עת שהתחיל קלקול הדורות לא התחילו מיד להרים יד נגד תורת ה', רק אמרו, ח"ו מלחלל תורה שניתנה בסיני ע"י משה עבד ה', ואין דעתנו ורצוננו בכך, אלא מה לנו לחוסף תוספת מרובה על עיקר שעשו ותיקנו בני אדם בחכמתם, אין אנו צריכים לזה.

ואם כי בהתחלה אפשר לחשוב שרצונם לשמור את התורה כמו שהוא, אבל אינם חכמים לראות את הנולד, כי בניהם אשר יקומו אחריהם יעזבו גם תורת ה' ויפרקו עול ויחללו שבת בפרהסיא, ויאכלו עם הנכרים, גם בוש לא יבושו הכלם לא ידעו, וגם הם עצמם בסכנה כי יינטו מאורחות חיים כאשר כבר ראינו בעינינו, לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריהם.

ואומר, כי משרע"ה הביט בנבואתו בדורות העתידים שיקלקלו דרכיהם ויפרקו עול תורה לגמרי ויאמרו נהיה ככל הגויים, והבין כי לא בפעם אחת יהיה זה, שיהיו בני א"י פורקים עול, ובסיני קיבלו מאליהם התורה והקדימו נעשה לנשמע, איך יפרקו עול כ"כ.

ונאמר, דהנה ימי אלול הן המה ימי רצון, הימים שעלה משה להר לקבל לוחות אחרונות ונתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ומחל להם, ומאז והלאה הימים האלה הם ימי רצון לעורר נפשות ישראל בתשובה, וכביכול ימינו פשוטה לקבל שבים.

והנה מיום שחטא אדה"ר, נמשך אחר עין הדעת טוב ורע, והנה בכל אדם יש מציאות טוב ורע, ועפ"י הרוב הרע מתגבר ונדמה לאדם בדעתו שזה הוא הטוב, אבל בעת שמתעורר הרצון העליון לעורר נפשות ישראל לתשובה, הנה מוצא האדם בדעתו עת הטוב ומתחרט ושב על הרע, וממשיך אליו הרצון העליון, ויקובל בתשובה שלמה.

וזה הנרמז: מצא אישה (כשזוכה האדם לבוא לימי אלול שמולו אישה היינו בתולה), אזי מצא טוב, אז ידע ויבחר בין טוב לרע, אזי ויפק רצון מהי היינו הרצון העליון המתגלה בימים ההם לקבלינו בתשובה שלמה.

ואומר לך ע"פ הנ"ל מצא אישה מצא טוב, דהנה אמרו"ל מפני מה אין את ט' בדברות ראשונות, שלא יאמרו ישראל (בשבירת הלוחות), ח"ו פסקה טובה. ע"כ בלוחות האחרונות שעלה משה לקבלם בימי אלול, ונתרצה הקב"ה לישראל ונכתב בלוחות "למען ייטב לך".

הנה הימים האלה מסוגלים למצוא הטוב, הבן הדבר.

וזה שנרמז נ"כ בתורה: בצר לך, היינו כשיהיה לך צר ולא תדע להבחין בין טוב לרע, אזי ימצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים, היינו ימי אלול – אחרית השנה, אז יבוא אליך אתערותא דלעילא מן הרצון העליון, ויאירו עיניך את אשר לא טוב עשית ושבת עד וכו' כי ימינו פשוטה וכו'.

וכך מובא בסידור "בית יעקב" מיסודו של ר' יעקב עמדין: אלול עולה 67, ובינה עולה 67, והרמז הוא שע"י בינה והתבוננות האדם בא לידי תשובה ומרפא, שנא' "ולבבו יבין ושב ורפא לו".

וכן אנשי כנה"ג כשתיקנו את ברכת השיבנו, הקדימו בנוסח הברכה את "השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך", ואח"כ אמרו "והחזירנו בתשובה שלמה לפניך" וזה כנראה על אותו משקל של מאמר חז"ל – אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד.

כלומר, ידיעת התורה דרושה לאדם כדי שישנו את מצוות התשובה, אבל ידיעת התורה בליבו, גם היא אין בה כוח מספיק לזה. כמו שאמרו חז"ל (מו"ק ה, ע"א) על מה